

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/342210522>

Het is maar een hond. Of niet? De betrekking van huisdieren in systeemtherapie: een exploratief onderzoek [It is just a dog. Or not? The inclusion of dogs in systems therapy: An ex...

Thesis · May 2013

CITATIONS

0

READS

296

1 author:

Joni Delanoeye

KU Leuven

41 PUBLICATIONS 130 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Dog-human communication: Synergies between robots, humans and animals [View project](#)

New ways of working: An aid for employees? Understanding inconsistencies in the relationship between work-home practices and employees' home and work outcomes [View project](#)

Katholieke Universiteit Leuven

Faculteit Psychologie en
Pedagogische Wetenschappen

Instituut voor Familiale en Seksuologische Wetenschappen

Het is maar een hond. Of niet?

De betrekking van huisdieren in systeemtherapie:
een exploratief onderzoek

Masterproef aangeboden tot het
verkrijgen van de graad van Master
of Science in de Psychologie
door
Joni Delanoeye

Promotor: prof. Dr. Peter Rober

2013

Joni Delanoeije, *Het is maar een hond. Of niet?* De betrekking van huisdieren in systeemtherapie: een exploratief onderzoek

Masterproef aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Master of Science in de Psychologie

Examenperiode: juni 2013

Promotor: prof. Dr. Peter Rober

De voorbije decennia is er een groeiende belangstelling voor de studie van mens-dier interacties. Vanwege hun veronderstelde positieve invloed is er de laatste jaren een opmars bezig in de betrekking van dieren in psychotherapie ("Animal Assisted Therapy"). Terwijl toepassingen in individueel georiënteerde therapie zich uitbreiden, blijft het gebruik van dieren in systeemtherapie echter onderbelicht (Walsh, 2009).

Naar aanleiding van Walsh's suggestie wordt in deze scriptie ingegaan op de verschillende manieren waarop dieren betekenisvol kunnen zijn voor systeemtherapeuten. Door literatuurstudie te combineren met open interviews bij individueel of systemisch gerichte therapeuten en cliënten met een hond aanwezig in de therapie, worden verschillende principes bestudeerd.

Eenzijds kan het belangrijk zijn om huisdieren van de cliënt mee op te nemen in het systeem. Dit betekent mogelijk om hen fysiek in de therapiesetting te brengen. De voordelen hiervan worden geïllustreerd aan de hand van verhalen uit de praktijk. Anderzijds kan een therapeut ervoor kiezen een eigen dier in te zetten in de therapie. Via de beleving van zowel therapeuten als cliënten worden gebruikte strategieën, invloeden van een hond en mogelijke werkingsmechanismen verkend. Daarnaast worden enkele praktische zaken en problemen besproken.

Op basis van deze bevindingen wordt de relevantie voor systeemtherapeuten om dieren al dan niet te betrekken geconcludeerd en worden enkele overwegingen in deze beslissing aangehaald. Hoewel het gebruik van dieren in de therapie voordelen met zich mee kan brengen, dient men in het achterhoofd te houden dat het geen wonderstrategie is. Soms kan datgene dat met een dier teweeggebracht wordt, bereikt worden met andere methodes. Het inzetten van een dier biedt niet altijd een meerwaarde en men kan er daarom voor kiezen geen dier in de therapie te gebruiken. Bovendien dient er voldoende aandacht uit te gaan naar dierenwelzijn, een belangrijk aspect dat soms over het hoofd gezien wordt.

Er wordt afgesloten met een algemene conclusie en suggesties voor verder onderzoek. Aangezien de betrekking van dieren in systeemtherapie in zijn kinderschoenen staat, is verder gecontroleerd onderzoek nodig. Indien een dier de effectiviteit van de therapie vergroot, is nog de vraag welke mechanismen juist verantwoordelijk zijn voor dit effect.

Referentie

Walsh, F. (2009). Human-animal bonds II: The role of pets in family systems and family therapy. *Family Process, 48*, 481-499. doi:10.1111/j.1545-5300.2009.01297.x

Woord vooraf

Toen ik als vers afgestudeerde bachelor-studente zonder enige vorm van uitgewerkt plan op zoek ging naar een promotor voor een masterproef over 'iets met psychologie en dieren', had ik niet gedacht dat de noot zo moeilijk te kraken zou zijn. Op de valreep vond ik gelukkig toch iemand die hiervoor openstond. Bedankt, Peter Rober, om promotor te willen zijn van dit niet zo evidente onderwerp. Ik kan me moeilijk voorstellen om twee jaar gewerkt te moeten hebben aan iets dat me niet mateloos interesseert.

Ook onmisbaar zijn diegenen geweest die bereid waren hun, soms zeer persoonlijke, ervaringen met mij te delen. Ik kan hier geen namen noemen maar ik ben er zeker van dat de juiste mensen zich aangesproken voelen. Bedankt dat jullie de tijd namen om na te denken; dat jullie toch goed konden antwoorden op dingen die ik zelf niet altijd even gemakkelijk verwoord kreeg. Bedankt voor jullie tijd, inzicht en begrip. Zonder jullie had in deze masterproef niet gestaan wat er nu staat.

Daarnaast wil ik iedereen bedanken die extra hulp aanbod om de tekst inhoudelijk, grammaticaal of op wetenschappelijk vlak na te lezen. Al heb ik van deze mogelijkheden niet altijd genoeg gebruik gemaakt, het was mentaal een opkikker te weten dat er indien nodig steeds mensen waren om op terug te vallen.

Ook een oprechte dankjewel aan al mijn familie en vrienden, die niet enkel steevast bleven geloven 'dat het wel goed zou komen', maar die in tijden van stress voor de nodige ontspanning en afwisseling zorgden. Om te kunnen schrijven moet je helder zijn – *mens sana in corpore sano* – en hiervoor waren jullie onmisbaar. Hoe veraf soms ook ☺

Last but not least: dankjewel, mama en papa. Ik zou niet weten waar ik nu zou staan moesten jullie 15 jaar geleden niet 'geplooid' zijn toen ik zo'n harig beest in huis wilde halen. Zonder Mitrill was ik er misschien nooit achter gekomen – er zit soms meer in een hond dan je denkt.

Joni Delanoetje

20 mei, 2013

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Methode	2
Dataverzameling.....	2
Data-analyse.....	3
1. Huisdieren als deel van het systeem: een overzicht	5
1.1. De rol van huisdieren in het gezin.....	5
1.2. Huisdieren en systeemtherapie	6
2. Een dier van de cliënt	8
2.1. Het belang of de problematiek van huisdieren in het gezin.....	8
2.1.1. <i>De hond als directe spiegel</i>	9
2.1.2. <i>Problemen met de hond als indicator van gezinsproblematiek</i>	10
2.1.3. <i>Reacties tegenover problematieken bij de hond als informatiebron</i>	11
2.1.4. <i>Surrogaatfunctie van de hond</i>	12
2.2. Een huisdier fysiek in de therapie brengen.....	13
2.2.1. <i>De hond als trigger of 'katalysator' van emoties</i>	14
2.2.2. <i>De hond als lijm tussen personen</i>	15
2.2.3. <i>De hond als bron van veiligheid en andere: een uitgebreide casus</i>	17
2.2.3.1. Veiligheid en steun.....	17
2.2.3.2. Ijsbreker.....	19
2.2.3.3. Rust en ontspanning.....	19
2.2.3.4. Steun voor de therapeut	19
2.2.3.5. Interacties met de hond als spiegel	20
2.2.3.6. Dynamiek	21
2.2.3.7. De hond als metafoor	22
2.2.3.8. Fysiek contact.....	22
2.2.3.9. Ontmoeting met de therapeut.....	23
2.3. Conclusie.....	24
3. Een dier van de therapeut	25
3.1. De therapeut vergezeld van een dier: een overzicht.....	25
3.1.1. <i>Dier-geassisteerde therapie</i>	25
3.1.2. <i>Dier-geassisteerde systeemtherapie</i>	26
3.2. De hond als co-therapeut: inzichten.....	27
3.2.1. <i>Veiligheid en steun</i>	27
3.2.1.1. Veiligheid en vertrouwen.....	27
3.2.1.2. Steun	29
3.2.2. <i>Emoties</i>	31

3.2.3. <i>Therapiesfeer</i>	32
3.2.3.1. Ijsbreker en rituelen.....	32
3.2.3.2. Leuke en uitnodigende therapie	33
3.2.3.3. Rust en ontspanning.....	35
3.2.4. <i>Ontmoeting met de therapeut</i>	35
3.2.4.1. De therapeut als mens.....	35
3.2.4.2. Geloofwaardigheid van de therapeut.....	38
3.2.5. <i>Voor de therapeut</i>	39
3.2.5.1. De hond als steun	39
3.2.5.2. De hond als tool.....	40
3.2.6. <i>Interacties met de hond als spiegel</i>	42
3.2.7. <i>Leren via de hond</i>	45
3.2.7.1. Interacties met de hond als spiegel (voor de cliënt).....	45
3.2.7.2. De hond als herkenningspunt	47
3.2.7.3. De hond als buitenstaander	47
3.2.8. <i>Lijm tussen personen</i>	48
3.2.9. <i>Fysiek contact</i>	49
3.2.10. <i>Afleiding</i>	50
3.2.10.1. Ander onderwerp.....	50
3.2.10.2. Makkelijker praten.....	50
3.2.11. <i>Hier-en-nu</i>	51
3.2.12. <i>Dynamiek</i>	52
3.2.12.1. Therapeut-client-hond.....	52
3.2.12.2. Onvoorspelbaarheid	54
3.3. <i>Praktisch</i>	54
3.3.1. <i>Werkwijze</i>	54
3.3.2. <i>Problemen</i>	56
3.3.2.1. Allergie of angst.....	57
3.3.2.2. Hond die wegvalt	58
3.3.3. <i>Een 'goede' therapiehond</i>	59
3.3.3.1. Eigenschappen.....	59
3.3.3.2. Dierenwelzijn.....	62
3.4. <i>Conclusie</i>	63
4. Overwegingen voor systeemtherapeuten	66
4.1. Dieren betrekken.....	66
4.2. Kiezen voor andere methodes	68
Conclusie en suggesties voor verder onderzoek	70
Referenties	72

Dogs are our link to paradise. They don't know evil or jealousy or discontent. To sit with a dog on a hillside on a glorious afternoon is to be back in Eden, where doing nothing was not boring – it was peace.

– Milan Kundera

Het is maar een hond. Of niet?

De betrekking van huisdieren in systeemtherapie: een exploratief onderzoek

Inleiding

De invloed van dieren op gezondheid en psychologisch welzijn is al lange tijd onderwerp van uitgebreid onderzoek (Beck & Katcher, 1983, 2003; voor een overzicht, zie Hart, 2010). Zo bewijst onder andere de groeiende discipline antrozoölogie, de studie van mens-dier interacties, waarin de eeuwenoude band tussen mens en dier onderzocht wordt. Het gebruik van honden in individuele therapie werd al door Levinson toegepast (Levinson, 1962, 1964) en geniet nog steeds groeiende belangstelling (Fine, 2010a).

Welke rol dieren in gezinnen hebben en hoe ze betrokken kunnen worden in systeemtherapie is echter geen veelbesproken onderwerp en hierover verschenen slechts enkele wetenschappelijke artikels. Wellicht het belangrijkste is een dubbele publicatie door Walsh (2009a, 2009b) in *Family Process*. Zij benadrukt dat in systeemtherapie dieren op verschillende manieren betekenisvol kunnen zijn en haalt mogelijkheden voor toepassing aan. Hierop verscheen een antwoord afkomstig van een gezinsterapeute die verschillen in sessies opmerkte wanneer haar kat zich in de therapie mengde (Imber-Black, 2009). Het bleef echter bij deze anekdote en verdere reacties bleven uit.

Nochtans kan de betrekking van huisdieren in de therapie relevant zijn voor systeemtherapeuten. Zij gebruiken namelijk enerzijds voornamelijk benaderingen uitsluitend gericht op menselijke relaties (Boat, 2010), waardoor ze de mogelijke rol die dieren in het systeem innemen over het hoofd kunnen zien (Melson, 2003; Triebenbacher, 2006). Het opnemen van dieren in het systeem kan soms betekenen om hen fysiek binnen de therapie te brengen (Melson & Fine, 2010). Anderzijds kan men overwegen een dier van de therapeut te gebruiken gezien dit voordelen kan bieden in therapieproces of -uitkomst (Fine, 2010a). Doordat gecontroleerd onderzoek naar concrete werkingsmechanismen op verschillende moeilijkheden stoot, is er echter niet veel empirisch onderbouwde kennis voorhanden (Kazdin, 2010; Kruger & Serpell, 2010).

Het doel van deze masterproef is nagaan op welke manier juist dieren van de cliënt of van de therapeut betekenisvol kunnen zijn in systeemtherapie. Daarom worden twee gerelateerde – maar verschillende – dingen onderzocht. Ten eerste wordt de rol van dieren in het gezin en bijgevolg hun mogelijke bijdrage in therapie bestudeerd. Ten tweede wordt gekeken naar het gebruik van een hond van de therapeut en wordt de relevantie voor systeemtherapeuten om zelf een dier in de therapie te brengen verkend.

Methode

Aangezien de betrekking van dieren in systeemtherapie een weinig onderzocht onderzoeksdomein is, werd gekozen voor een literatuurstudie gecombineerd met de uitvoering van open interviews (diepte-interviews) bij (systeem)therapeuten die een hond bij de therapie betrekken en bij cliënten die therapie met een hond doen of achter de rug hebben. In het veld van dier-geassisteerde therapie, dat voorlopig nog niet veel wetenschappelijke onderbouwing kent, kan het naderbij bekijken van individuele gevallen een eerste stap zijn in de ontdekking van betekenissen (Kazdin, 2010; Kruger & Serpell, 2006; Turner, Wilson, Fine & Mio, 2010).

De gegevens werden gedeeltelijk verzameld op basis van 'grounded theory', dat geschikt is voor weinig onderzochte onderwerpen. In plaats van bestaande theorieën te toetsen worden theorieën hier eerder inductief gegenereerd op basis van kwalitatieve data (Willig, 2008). Hoewel een voorafgaande literatuurstudie de interpretatie van de data en de sensitiviteit voor nieuwe inzichten tijdens de data-analyse kan beïnvloeden, is het toch nodig om van bestaande veronderstellingen, ideeën en hiaten in de literatuur op de hoogte te zijn (Payne, 2008, in Walraven, 2009). Daarom werd op basis van een eerste literatuuronderzoek naar individuele dan wel systemische therapie met dieren een vragenleidraad voor een open interview samengesteld die peilt naar de beleving van de therapeut (Bijlage 1) dan wel van de cliënt¹ (Bijlage 2).

Dataverzameling

Na een elektronische oproep (Bijlage 3) aan alle therapeuten aangesloten bij de Belgische Vereniging voor Relatietherapie, Gezinstherapie en Systeeminterventie (BVRGS) kwamen zowel directe antwoorden van therapeuten die een hond betrekken als doorverwijzingen naar therapeuten in België of buitenland. Daarnaast zocht ik via een zoekmachine naar therapeuten, ongeacht therapiestroming, die een hond inzetten in therapie. Op de vraag naar cliënten die therapie met een hond doen of achter de rug hadden vond ik via twee therapeuten vier (ex-)cliënten bereid om mee te werken. Iedere geïnterviewde werd om een geïnformeerde toestemming gevraagd (Bijlage 4). Voor een Amerikaanse therapeute werd een Engelstalige versie van de geïnformeerde toestemming (Bijlage 5) en van de vragenleidraad (Bijlage 6) gebruikt.

---

¹ Vanwege de integriteit en de unieke situatie van elke cliënt werd hier vooral gepeild naar de eigen beleving rond de hond in de therapie. Hierdoor werd er voornamelijk doorgevraagd op zaken die zij zelf ter sprake brachten. Deze vragenleidraad is dan ook korter dan die voor de therapeut.

Het open interview werd afgenomen bij vier systeemtherapeuten (Sys1, Sys2, Sys3, Sys4), drie individueel georiënteerde therapeuten (Ind1, Ind2, Ind3), drie volwassen cliënten die individuele therapie doen of achter de rug hebben met een hond van de therapeut (Cli1_Ind1, Cli2_Ind1, Cli3_Ind1), en één moeder – steeds aanwezig in de therapie – van een cliënte die systeemtherapie volgt met de eigen hond (Cli_Sys2). Ook bevroeg ik via e-mail één Amerikaanse systeemtherapeute (Sys5). Daarnaast interviewde ik twee personen actief in dezelfde bijzondere jeugdsetting waar de hond wordt ingezet en soms gelijkaardige functies vervult als in psychotherapie (Jeu). Ten slotte sprak ik ook met een koppel (Gez) waarvan de man een chronische ziekte heeft en de hond onder andere een functionele rol vervult, dit om hierover meer te weten te komen in het kader van de rol van honden in het gezin.

Data-analyse

De interviews werden opgenomen en achteraf getranscribeerd. Tijdens het uittypen van de interviews werden mogelijk relevante stukken informatie in de tekst al aangeduid en werden inzichten als opmerking bij de tekst gezet. Vervolgens werden de interviews manueel geanalyseerd op basis van thematische gespreksanalyse (Braun & Clarke, 2006) en grounded theory (Willig, 2008). Zinnen of stukken tekst die informatie gaven over de beleving van de cliënt of therapeut, of die gelinkt waren aan bevindingen uit de literatuur, werden aangeduid en thematisch gelabeld. Er werd een document opgesteld met daarin alle aan bod gekomen thema's met verwijzingen naar de interviews. Na het herlezen van de informatieve stukken tekst en het bestuderen van wat al dan niet in de literatuur terug te vinden was, werden deze thema's ge(her)groepeerd.

Dier van de cliënt – Bij het onderzoek naar de betrekking van dieren van de cliënt werden verschillende casussen uit de interviews afzonderlijk bestudeerd. Vanwege hun anekdotische aard was hier geen sprake van een analyse per casus. Wel werd één uitgebreide casus vanuit zowel het perspectief van de therapeut als van de cliënt thematisch geanalyseerd zoals hierboven beschreven (Bijlage 8).

Dier van de therapeut – Op basis van de interviews van zeven therapeuten en drie cliënten met een hond aanwezig in therapie, en twee personen die een hond inzetten in de bijzondere jeugdzorg², werd ook een thematisch overzicht samengesteld (Bijlage 7).

---

² Uit het interview met twee betrokkenen (de eigenaar van de hond en het hoofd van het project) blijkt dat veel thema's relevant zijn voor systeemtherapie en soms samenvallen met thema's rond het therapeutisch gebruik van dieren. Dit interview wordt daarom mee opgenomen in deze sectie.

Om anonimiteit te vrijwaren zijn namen van personen en dieren in deze scriptie vervangen door fictieve namen. Delen uit de interviews die relevant zijn voor de bespreking worden vaak geciteerd opgenomen in de masterproeftekst. Om de leesbaarheid te vergemakkelijken wordt soms echter ook informatie uit de interviews beschreven zonder hierbij expliciet te citeren. De volledige interviewtranscripten, inclusief de thematische analyse met per thema verwijzingen naar de concrete pagina's uit de interviews (Bijlage 9), zijn toegankelijk voor degenen die instaan voor het beoordelen van deze scriptie en zijn op te vragen bij de auteur of de promotor.

In het volgende hoofdstuk wordt eerst de rol van huisdieren kort uiteengezet. Waar dieren vaak belangrijk zijn voor mensen in hun dagelijks leven, is de stap naar de inclusie van dieren in therapie niet onlogisch. Dit eerste inleidende hoofdstuk wordt daarom afgesloten met een kort overzicht van wat al geschreven werd rond de link tussen huisdieren en systeemtherapie. Van hieruit wordt het tweeledige onderscheid gemaakt tussen de betekenis van dieren van de cliënt enerzijds (hoofdstuk 2) en van de therapeut (hoofdstuk 3) anderzijds.

Het tweede hoofdstuk begint met een onderzoek naar de symbolische betrekking (bevraging) van dieren van de cliënt door bevindingen uit praktijkverhalen te koppelen aan deze uit de literatuur. Daarna wordt het fysiek betrekken van een huisdier in de therapiesetting geïllustreerd aan de hand van verschillende casussen waarin de beleving van zowel therapeut als cliënt wordt belicht. In het derde hoofdstuk wordt vervolgens ingezoomd op het gebruik van een hond van de therapeut. Door inzichten uit getuigenissen van therapeuten en cliënten te koppelen aan theoretische bevindingen, wordt verkend op welke manier juist de hond een meerwaarde kan bieden in therapie.

Ten slotte wordt in het vierde hoofdstuk de relevantie voor systeemtherapeuten geconcludeerd en worden enkele overwegingen aangehaald in de beslissing om dieren al dan niet in de therapie te betrekken. Hierna volgt een afsluitend hoofdstuk van de hele scriptie met een algemene conclusie (inclusief beperkingen van het geleverde werk) en suggesties voor verder onderzoek.

1. Huisdieren als deel van het systeem: een overzicht

1.1. De rol van huisdieren in het gezin

Ondanks de vaak genegeerde rol van huisdieren in huidige gezinsbenaderingen is er hierover toch al wat geschreven. Zoals dit echter een probleem is in het hele veld van mens-dierrelaties, is de literatuur niet gestructureerd en zijn er geen kant-en-klare theorieën of recente naslagwerken voorhanden. Het belangrijkste boek is wellicht *Pets and the Family* (1985) waarin de invloedrijke gezinstherapeut Marvin Sussman verscheidene onderzoeken bundelt over huisdieren en het gezin. Zaken zoals of en in welke situaties het gezinssysteem wel of niet ook huisdieren omvat worden bestudeerd, alsook welke rollen en functies huisdieren al dan niet vervullen of toebedeeld krijgen.

Zo deelt Veevers (1985) de verschillende rollen die huisdieren kunnen hebben op in drie categorieën. Als eerste is er de projectieve functie waarbij een dier een symbolische uitbreiding is van de identiteit van de eigenaar. Daarnaast kan een huisdier ook een sociabele functie hebben in de zin dat het interacties tussen de eigenaar en anderen vergemakkelijkt. Ten slotte is er de surrogaatfunctie, waarbij een huisdier als gedeeltelijke of zelfs volledige vervanging optreedt voor (een) menselijke relatie(s). Het idee van compensatie voor het gebrek aan menselijke steun door het houden van een dier is een populaire opvatting, maar wordt niet door alle onderzoek gestaafd. Zo blijkt uit een vragenlijstonderzoek van Bonas, McNicholas en Gollis (2000) dat mensen die weinig halen uit sociale relaties met mensen, doorgaans ook weinig halen uit deze met huisdieren. Dit suggereert dat de surrogaatfunctie niet per se een rol hoeft te spelen.

Naast Veevers' indeling kan men de zaak ook anders bekijken. Bonas, McNicholas en Collis (2000) stellen dat huisdieren naast een functionele rol of een rol waarbij ze voornamelijk als vrijetijdsbesteding gebruikt worden, als derde een rol kunnen hebben om als sociale relatie op te treden. Uit hun onderzoek blijkt dat mensen niet enkel geneigd zijn om huisdieren als familieleden te zien, maar hen ook indelen in de categorie van hechte relaties. De auteurs stellen dat het door deze rol als sociale relatie mogelijk is dat huisdieren via gelijkaardige psychologische processen als in menselijke relaties bepaalde functies vervullen (bijvoorbeeld steun bieden). Vanuit dit opzicht is het in die gevallen, waarbij de hond optreedt als sociale relatie, mogelijk belangrijk voor systeemtherapeuten om huisdieren mee in acht te nemen.

Tal van voorbeelden uit de literatuur wijzen erop dat *pets* en *family* inderdaad samengaan begrippen zijn. Wat betreft zelfrapportage vond Cohen (2002) dat meer

dan 85% van de huisdierbezitters hun viervoeters beschouwen als volwaardige gezinsleden. Niet verwonderlijk als je weet dat de band met een huisdier net als deze met familieleden een bron van sociale en psychologische steun kan zijn (Beck & Madresh, 2008). Honden zouden zelfs als volwaardige gehechtheidsfiguren kunnen optreden (Kurdek, 2008, 2009), hoewel niet iedereen het daar volledig mee eens is (Kobak, 2009). Wanneer men kinderen vraagt om te vertellen of te tekenen over hun gezin, vermelden zij stevast hun huisdieren en tekenen ze hen vaak in dezelfde lijn als broers en zussen (Melson & Fine, 2010). Over het algemeen beschouwen kinderen de emotionele band tussen zichzelf en hun huisdier vaak zelfs sterker dan die met hun familieleden, hoewel zij wel een even sterke binding met hun familieleden tekenen dan kinderen zonder huisdier (Kidd & Kidd, 1995).

Tientalle andere verkennende studies, anekdotes en gevalsstudies wijzen op een positieve invloed van huisdieren op kinderen (Melson, 2005; Serpell, 1999; Strand, 2004), volwassenen (Podberscek, Paul & Serpell, 2005) en zelfs gezins-functioneren (Cox, 1993; Power, 2008; Triebenbacher, Wilson & Fuller, 1998; Turner, 2005), al moet men in het achterhoofd houden dat ook een negatieve impact mogelijk is (Bryant, 1990; Gislason, 1992; Packman, Field, Carmack & Ronen, 2011; Podberscek, 2006; Soares, 1985). Zo kunnen honden met probleemgedrag het leven en onderling functioneren van 'hun' gezinsleden, op een soms sluipende of ongemerkte manier, grondig beïnvloeden (De Meester & Hattinga van 't Sant, 2013; Dodman, 2002). Bovendien speelt in onderzoek dat de positieve invloed van huisdieren claimt het veelvoorkomende causaliteitsprobleem en is het de vraag "whether outcomes such as improved selfworth, interpersonal competence, life satisfaction, happiness, or marital health are a consequence of pet/human interaction or interaction between family members. The pet may be a facilitator or a cause of such interaction." (Sussman, 1995, p. 3).

1.2. Huisdieren en systeemtherapie

Recent merkt Walsh in een publicatie in *Family Process* op dat, ondanks de belangrijke relationele rol die huisdieren kunnen vervullen (Walsh, 2009a), hun betekenisvolle rol voor gezinnen en bijgevolg gezinstherapeuten onderbelicht blijft (Walsh, 2009b).

Eerst verkent zij in haar betoog de betekenis van dieren in gezinnen en onderscheidt ze hierin drie aspecten. Een eerste aspect is dat ze een belangrijke vorm van steun kunnen bieden in de eigen omgeving gedurende levensovergangen of problemen die het gezin ondervindt (Allen, 1995, in Walsh, 2009b). Als tweede speelt een huisdier soms een actieve rol in het gezins-functioneren door op te treden als katalysator gedurende ruzies

of door deel uit te maken van de 'triangle'³ (Cain, 1985). Bij triangling worden gevoelens of gedachten, bedoeld voor de ene, geuit tegenover iemand anders uit het gezin. Ten slotte haalt Walsh de dood van een huisdier aan. Hierbij stelt ze dat het rouwproces binnen het gezin niet steeds als triviaal mag gezien worden (Torry, 2004). Ze haalt aan dat het wegvallen van een dier dat een functie had in het systeem voor problemen kan zorgen daar deze functie plots niet meer vervuld wordt.

Gezien deze drie aspecten bespreekt ze vervolgens de rol van huisdieren in gezinstherapie en licht dit toe met enkele voorbeelden uit de praktijk. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen drie zaken: het verkennen van het belang of de problemen van de huisdieren voor de cliënt, het symbolische en metaforische gebruik van dieren om relationele dynamieken voor te stellen, en ten slotte het fysiek betrekken van een dier in de therapie. Dit kan een dier van de therapeut zijn dat passief aanwezig is in de therapie (loutere aanwezigheid) dan wel actief gebruikt wordt ("Animal Assisted Therapy"). Daarnaast kan men ook kiezen om een huisdier van de cliënt in de therapiesetting te brengen.

Het is dit tweede deel, dat focust op het therapie-aspect en de mogelijke functie van dieren hierin, dat de basis vormt voor wat verder volgt. Het gemaakte onderscheid tussen een dier van de cliënt en een dier van de therapeut wordt behouden.

---

³ "Thus, a father might yell at the dog when he was angry with his wife, a mother might say something to the cat that her daughter would overhear, or two pets would begin fighting when family members are distant or tense." (Melson & Fine, 2010, p. 235)

2. Een dier van de cliënt

Aan de hand van bevindingen uit de interviews en de literatuur wordt in dit hoofdstuk eerst nagegaan op welke manieren het voor een therapeut betekenisvol kan zijn de rol van huisdieren te bevragen. In tegenstelling tot de enkele praktijkvoorbeelden die Walsh aanhaalde, komen de gegeven voorbeelden hier vaak vanuit de samenwerking met een therapeute die tevens hondentherapeute is. Op deze wijze wordt benadrukt hoe de (problematische) dynamiek met een huisdier achterliggende relationele dynamieken kan onthullen.

Daarnaast haalt Walsh op het einde van haar betoog kort de mogelijkheid aan om een dier van de cliënt uit te nodigen in de therapie, "especially where the bond is crucial for physical or emotional wellbeing. Observation and discussion of client interactions with pets in the therapy room or a home visit can yield important information about relational dynamics." (Walsh, 2009b, p. 496). Deze suggestie om een dier fysiek te betrekken wordt in het tweede deel van dit hoofdstuk breder uitgewerkt en geïllustreerd aan de hand van drie casussen.

2.1. Het belang of de problematiek van huisdieren in het gezin

Het kan voor systeemtherapeuten belangrijk zijn te informeren naar de dieren in het gezin. Door cliënten over hun huisdier te laten vertellen krijgt de therapeut mogelijk extra informatie. Zo beschrijft een cliënte:

Ik weet bijvoorbeeld, ik ga al een aantal jaar elke week naar de psychiater. Omdat, ik kom uit een, mijn ouders, dat is een vechtscheiding geweest en we zijn getraumatiseerd geweest, en ik ga ook naar hem om dat te kunnen plaatsen en ook met mijn man en zijn ziekte, om dat ook te kunnen plaatsen. En er gaat geen week voorbij voordat mijn hond ter sprake is gekomen. Hij zegt dan ook: 'Door de manier waarop jij over je hond vertelt, weet ik al hoe en wat, in welke richting het gaat gaan'. (...) Ja hoe ik over [de hond] vertel, wat ik heb voorgehad... Positief of negatief. Hij kan uit mijn verhaal al dingen horen, die haalt dat daar meteen uit. Zo, dat hij weet waar ik mee vast zit. Dat is ongelooflijk. (Gez)

Het kan echter verder gaan dan enkel kijken naar de manier waarop de cliënt vertelt over iets dat belangrijk is voor hem/haar. Net zoals kinderen een barometer kunnen zijn van het gezinsklimaat (Andolfi, 1994), kunnen huisdieren de therapeut eveneens inlichten over achterliggende gezinsdynamieken (Holland & Perlmutter, 1983, in Soares, 1985; Walsh, 2009b). Zo suggereert Bryant (1990) "that the viewing of the child/pet relationship may be extremely valuable in understanding the dynamics within the family.

Negative relationships may also be indicative of existing or impeding crises within the family." (Fine, 2010b, p. 182). Een persoon betrokken in de bijzondere jeugdzorg merkt op: *"Die kinderen, die zwijgen, maar die hond kan je niet doen zwijgen. En die zegt mij voldoende. (...) En op die manier, hoe zal ik het zeggen, is in zo'n gezinnen de hond voor mij een barometer."* (Cli2_Ind1). Ook een gezinstherapeute kiest ervoor om in de therapie te vragen naar huisdieren:

Ik bevroeg meestal dus de huisdieren, en wat doet dat, en als mensen al niet veel kracht hebben of in een serieuze pathologie zitten, een huisdier ja, hoe zorg je daarvoor. Want als je niet voor je huisdieren of zelfs voor je planten kan zorgen, ben je niet goed bezig he. (Sys2)

Haar voornaamste reden om naar huisdieren te vragen is te weten komen op welke manier iemand zijn dier verzorgt. Het bevragen van huisdieren of problematieken met huisdieren kan de therapeut echter ook op verschillende andere manieren informeren.

2.1.1. De hond als directe spiegel

Door zijn gedrag kan een hond optreden als spiegel van zijn eigenaar (Engel, 2001; Lambrecht, 2005). Zo illustreert ook volgend voorbeeld van een hondentherapeute (tevens systeemtherapeute) die gecontacteerd werd voor een hond met extreme scheidingsangst.

Die man was er ook, maar die was heel afwezig. Die was in dat huis en kwam af en toe de kamer in. Toen voelde je heel sterk die band van de vrouw met de hond, met een afwezige man-figuur ergens in het gezin. Ik was toen met de vrouw aan het praten en had trainingen voor de hond voorgeschreven – die hond stond ook op medicatie ondertussen – en opeens kom ik erop uit dat die vrouw een half jaar niet gewerkt had en thuis was geweest. (...) 'Ja, ik ben ziek geweest', zei ze toen ik haar vroeg waarom. Maar ik voelde aan de manier waarop ze dat zei dat er iets was, en dan komt je stukje als therapeut naar boven waarop je dan wel even *joint* met die vrouw, en dan kwam redelijk snel dat zij thuis geweest was vanwege een depressie met angststoornissen. De dierenarts had gelinkt: die vrouw is thuis geweest vanwege depressie, dus die hond zal waarschijnlijk scheidingsangst ontwikkeld hebben omdat zijn baasje zolang niet weggegaan is. Maar het ding was: de vrouw was thuis geweest en had zware angstaanvallen gehad, en die hond was heel nauw met haar samen. Zij was angstig en depressief geworden, waardoor haar steun voor de hond wegviel en die hond compleet ontredderd was. (Sys1)

In dit geval is de dysfunctie bij de hond een rechtstreekse spiegel van de dysfunctie bij de eigenaar. Door te kijken naar problemen met de hond kan men mogelijk dingen te weten komen over zijn eigenaar.

2.1.2. Problemen met de hond als indicator van gezinsproblematiek

Het is ook mogelijk dat de problemen met betrekking tot de hond achterliggende gezinsproblematieken of zelfs -geheimen weerspiegelen:

Dat was een moeder, een dochter en een stiefvader. Die dochter was ongeveer 15 en die had een Jack Russell, zij had die gekregen als troost voor de gezinsmiserie. Nu, die hond beet de stiefvader, en *alleen* de stiefvader. Zij kwamen naar mij want het kon toch niet dat die hond alleen die man beet. Die man leed daar gezichtsverlies onder, die vond dat vernederend dat die in het gezicht gebeten werd door die stomme, kleine hond. Maar je voelde hard dat als je die mensen wilde helpen, dat de dochter daar veel weerstand tegen had, dat zij daar niet in mee wilde gaan. Ik wist ook dat alles wat ik ging zeggen dat zij moest doen, ze niet zou doen. Dan voel je heel hard: zij wil niet dat dit wordt opgelost. (...) Je voelt dat de dochter niet *wil* dat dat gedrag verandert, dus dat gedrag moet ergens een betekenis hebben, en dat moet ergens voor haar een functie hebben. Waarom bijt de hond de stiefvader? Geen idee. Misschien is zij nog altijd kwaad op haar stiefvader die misschien haar gezin heeft 'stuk gemaakt', en vindt zij dat een soort van vergelding? Misschien is dat iets dat zij eigenlijk als boosheid naar haar stiefvader heeft, maar durft zij dat niet tonen en doet de hond dat voor haar? (...) Als gezinstherapeut ga je daar dan heel hard iets mee doen. Maar toen heb ik daar niets mee gedaan, ik kwam voor de hond. (Sys1)

Hier wijst de therapeute het probleem aan van de tweedeling tussen haar rol als hondentherapeut en die als gezinstherapeut. Ondanks dat zij informatie denkt binnen te krijgen over mogelijke achterliggende problemen, is zij daar in eerste plaats aanwezig voor de hond. Deze tweedeling komt ook terug in de literatuur over de link tussen huiselijk geweld en geweld tegenover huisdieren (Allen, Gallagher & Jones, 2006; Flynn, 2000), waar de mogelijke interdisciplinaire samenwerking tussen dierenartsen en sociale hulpverlening een veelbesproken maar omstreden onderwerp is (Becker & French, 2004; Patterson-Kane, 2009). In hetzelfde thema beschrijft de therapeute een geval waarbij zij werd gecontacteerd voor een hond die zo gevaarlijk werd dat zijn eigenares er bang van was. Ondanks dat de hond de vrouw en haar echtgenoot terroriseerde, wilde de vrouw de hond houden. De therapeute kon dit moeilijk begrijpen, totdat de vrouw haar uiteindelijk in vertrouwen nam en wist te vertellen dat zij de hond niet wilde weg doen omdat deze zich tegen haar man keerde bij huiselijk geweld.

In de situatie van de bijtende Jack Russell heeft de therapeute aan het bijten van de hond niet veel kunnen doen. De hond wegdoen was immers geen optie:

De moeder kon het niet maken dat haar dochter de hond moest wegdoen. Dan zie je dat stuk van de moeder: zij had de hond aan haar dochter gegeven, volgens mij omdat zij zichzelf

ergens schuldig voelde voor het leed dat zij haar dochter indirect had aangedaan door te scheiden. Dus zij ging nooit de hond afnemen, dat kon zij niet doen ten opzichte van haar dochter. Dat wist de dochter ook heel goed: zij gaat de hond nooit wegdoen. (...) Loyaliteiten is iets dat je heel dikwijls terugvindt, en dat ook wel typisch systeemgericht is, om zo'n loyaliteiten te zien. (Sys1)

Via de hond worden bepaalde loyaliteiten duidelijk die belangrijk zijn voor de therapeut. In dit geval weerspiegelt de dysfunctie van de hond, het bijten naar de stiefvader, mogelijk achterliggende dynamieken. Bovendien zijn reacties van de gezinsleden hiertegenover hier een bron van informatie. Zo ook in het volgende voorbeeld.

2.1.3. Reacties tegenover problematieken bij de hond als informatiebron

In deze situatie werd de therapeute gecontacteerd vanwege een hond die de 13-jarige dochter ernstig in het gezicht had gebeten. De dochter was getraumatiseerd en de moeder en stiefvader besloten hulp te zoeken voor de hond. Tijdens het huisbezoek vergaarde de therapeute informatie over het gezin zelf en voelde zij dat de relatie tussen de hond en de stiefvader erg belangrijk was. Deze liet de hond, een volwassen exemplaar van zo'n 35 kg, bijvoorbeeld nog steeds op zijn schoot zitten, hoewel deze hond zijn stiefdochter zwaar toegetakeld had.

Dus je voelde ook heel hard: die hond en die man, dat was heel belangrijk. (...) En die vrouw was eerder van, 'oh nee', en sigaretten aan het roken en heel nerveus, en ik zei dan van, ja, ik wil die dochter er wel bij, en dan kwam die dochter naar binnen en die zei niks. En je zag dan ook echt, die draaide haar hoofd naar de grond – die was genaaid in haar gezicht – dus die kwam er dan bijzitten, maar die keek ook niet. (Sys1)

Ze vertelt dat haar eerste reactie was om de hond uit het gezin te plaatsen, omdat deze duidelijk een bron van angst en zelfs gevaar was. Door de hond nog steeds op een voetstuk te plaatsen, ontkende de stiefvader als het ware ergens het leed dat de hond de dochter aandeed. De man wilde de hond niet wegdoen, en op een gegeven moment tijdens het huisbezoek haalde de moeder aan dat de dochter iets wilde vertellen.

En dat meisje, die deed haar mond niet open, die kon niks zeggen bijna, en met haar gezicht naar beneden, dan mompelde die: 'Ja ik wil dat de hond blijft'. Dan had ik echt zoiets van: OK, nu is het gedaan he. Maar dan had ik ook zo hard: ik *kan* dat meisje niet laten zeggen dat die hond weg moet. Dat gaat niet, dat kan niet. En dat meisje voelde ook heel scherp aan dat dat niet kon, en die vrouw ook. Dat zijn dan die loyaliteiten die spelen he. Je *kan* dan niet verwachten van dat meisje dat die zegt dat de hond weg moet. Want op één of andere manier krijgt die dat ooit nog terug. Je voelde, die man met die hond, daar kom je niet aan. (Sys1)

Nadat de therapeute beseftte dat het hier ging om bepaalde loyaliteiten in het gezin, die zij dient te respecteren, maakte ze door met de vader te praten de situatie minder gevaarlijk. Door omgangsregels met de hond in te voeren werd de situatie leefbaar.

Dan heb *ik* duidelijke regels gebracht die los van haar stonden. (...) En dat was mijn fout geweest in het begin, dat ik gezegd had van, dat meisje is hier bang in het gezin, en dat kan niet. Maar dan was het dat *zij*, door bang te zijn, de schuld had van dat de hond zou weg moeten. (Sys1)

Hier komt opnieuw de rolintegriteit van de therapeut naar boven: de therapeut krijgt informatie binnen door in het gezin aanwezig te zijn, maar is daar in eerste instantie als hondentherapeut en niet als gezinstherapeut: "*maar ik zie dat mij niet doen om zo'n dingen bespreekbaar te stellen in dat gezin dan*" (Sys1).

Systeemtherapeuten die in hun rol als gezinstherapeut de gezinsdynamiek willen achterhalen, krijgen mogelijk extra informatie door te peilen naar de reacties van de verschillende familieleden tegenover een probleem met een dier, een dysfunctie, in het gezin.

2.1.4. Surrogaatfunctie van de hond

Daar waar Veevers (1985) sprak over een surrogaatfunctie van huisdieren, kan het voor gezinstherapeuten interessant zijn te kijken waarom juist iemand iets zoekt in een dier – en het daar mogelijk niet vindt. Zo werd een hondentherapeute gecontacteerd vanwege een hond die keer op keer de 13-jarige zoon in het gezicht beet. Het ging over dagelijkse incidenten waar ook bloed mee gemoeid ging. Ze beschrijft het huisbezoek als volgt:

Ik kwam daar toe en daar deed de moeder open, een beetje in een slachtofferrol, van, 'wat overkomt er ons nu weer, dan hebben we een hond en dan allemaal *miserie*'. Dan de zoon erbij gehaald – die had een donkere kleur, maar was wel haar zoon. Ik zag dat hij op het moment dat ik daar was en ik met de moeder aan het praten was, constant met die hond bezig was. Die zoon ging apart zitten in de zetel en was constant aan die hond aan het komen. Ik zag dat hard opbouwen dat die hond dat teveel vond worden. (...) Dat aaien en aaien en aaien, en op een moment zei de moeder: 'Kijk, nu verandert die hond zijn blik in zijn ogen'. Ik keek naar die hond en ik zag inderdaad die hond verstarren, en die zoon kwam daar maar aan, en de moeder zegt nog van: 'Hij krijgt zijn blik weer in zijn ogen! Pas maar op he!'. En de zoon doet gewoon verder, die ziet de hond zijn lip omhoog gaan, zijn tanden bloot worden, en dan zeg je echt van: nog drie seconden en de jongen is gebeten, en hij deed gewoon door, en die was al kei dikwijls gebeten. Toen heb ik een heel verslag gemaakt – dan had ik al een ding met die mama, want die mama had dan op mijn internetsite gezien dat ik therapeut was, en

dan bleek het al heel gauw dat zij al vier jaar thuis zat wegens zware depressie – en dan voelde ik al meteen dat zij dat therapeutische aansneed. Ik had dan een verslag gemaakt waarin stond dat ik vond dat die hond daar niet op zijn plaats was, dat er veel te veel *appèl* werd gedaan op een stuk van die hond dat de hond niet had. Dat de zoon veel behoefte had aan lichamelijke, en dat die hond daar niet voor kon dienen omdat dat een hond was met een sociale fobie. (Sys1)

In dit geval zoekt de zoon van het gezin een lichamelijke bij de hond, die niet kan beantwoorden aan deze nood. De gevolgen zijn navenant.

Dan had ze dat verslag gelezen en moest ze heel hard huilen en moest ik terugkomen, want ik 'had het helemaal gepakt'. Dan kwam het eruit: zij had die hond gekocht omdat zij zich schuldig voelde als alleenstaande mama, want de papa had hen laten zitten en de familie had hen verstoten omdat zij een zwarte zoon had. Zij was depressief, zij voelde zich als moeder tekort gedaan, zij wou een gemis in haar gezin opvullen, daarom had ze een hond gekocht: omdat zij zich tekort voelde geschoten naar haar zoon toe want zij kon geen lichamelijke aan haar zoon geven wegens haar depressie. Zij had dan die hond gekocht, de zoon was heel lichamelijk naar die hond, dus zij kon die van haar zoon niet afpakken, want die vulde dat gemis in dat gezin op. Maar wat daar ook hard inzat van naar die zoon toe: die zocht op om gebeten te worden. (Sys1)

De situatie met de hond verschuift naar de achtergrond en de achterliggende problemen worden nu eigenlijk hoofdzaak. De problematiek met de hond weerspiegelt iets uit een zekere gezinsproblematiek, net als in voorbije gevallen mogelijk het geval was. Daarbij is het concreet zo dat de zoon in de hond iets zoekt dat hij niet bij iemand anders kan vinden. Doordat de hond deze functie niet kan vervullen, ontstaat er een probleem. Als gevolg hiervan voelt de moeder zich schuldig omdat zijzelf niet kan tegemoet komen aan deze behoefte aan lichamelijke van haar zoon. Haar poging om dit via de hond in te vullen en op te lossen is echter niet gelukt.

In dit geval werd als oplossing een andere hond gezocht met wel de juiste kenmerken om deze lichamelijke in te vullen. Om zulke interacties te ontdekken, is het volgens de therapeute bijna noodzakelijk om de hond in het systeem te betrekken: *"als je dat gezin in therapie wil nemen, moet je volgens mij die hond daarbij nemen"* (Sys1).

2.2. Een huisdier fysiek in de therapie brengen

Naast het informeren naar huisdieren in het gezin kan het relevant zijn hen mee uit te nodigen en actief te betrekken in de therapie sessie. De informatie die de therapeut

verkrijgt kan zo duidelijker ervaren worden en de interacties die het dier uitlokt kunnen betekenisvol zijn. Een relatie- en gezinstherapeute licht haar ervaring toe:

Wat dat natuurlijk wel nieuw is, is de ontmoeting met de hond zelf. Je maakt je daar een voorstelling van, van hoe dat beest is, maar als je het dan zelf ziet, dat viel eigenlijk veel beter mee. Zo van, amai, dat is dus de hond. Ik kon veel beter snappen waarom die hond zoveel liefde kreeg. Omdat dat nu ook eens een beest was dat ook veel liefde gaf. (...) Ik had de indruk zo van, amai, die mensen zorgen goed voor die hond. En ik schreef die zorg toe aan hun eigenschappen. Terwijl met de hond bezig te zien, zag ik eigenlijk ook de invloed van die hond zelf, hoe die hond ook die zorg uitlokte, en dat zo aan boord legde dat zij dat inderdaad ook deden. (...) En ik denk dat dat eigenlijk voor mij het meest nieuwe element is, en dat is de invloed van die hond. Dat die hond ook actief is in die sessie, op zijn eigen manier, los van zijn baas. En dat die baas daar van alles mee moet doen, soms verwachte dingen soms onverwachte dingen, en dat je dan kan zien van, hoe doet hij dat dan? En dat is het interessante. (...) die hond, dat is de eerste keer dat ik dat dus doe met een hond – OK af en toe namen wel mensen hun hond mee, maar dat was niet therapie, dat was gewoon meebrengen – om die actief in dat proces te betrekken. En ik moet zeggen dat mij dat heel, heel goed bevalt, ik vind het echt heel helpend. (Sys2)

Specifiek voor kinderen halen Melson en Fine (2010) aan dat “when the animals in the therapy room are similar to those a child has at home, these animals may trigger associations to themes involving the family pet and other (human) members” (p. 235). Zij hebben het eigenlijk over een dier van de therapeut (cf. §3), maar door het eigen dier mee te nemen spelen deze associaties en triggers voor verhalen mogelijk nog sterker.

Wanneer een dier fysiek aanwezig is, is het niet enkel de therapeut die meer informatie verkrijgt, maar ook de cliënt die invloeden ondervindt. Zo beschrijft Boat (2010) dat het voor haar cliënte makkelijker ging om naar de therapie te komen als zij haar duiven mocht meebrengen. In de derde casus hieronder (cf. §2.2.3) wordt daarom ook, naast de beweegredenen en het gevoel van de therapeut, gekeken naar het standpunt van de cliënt. Deze casus wordt benaderd via zowel de beleving van de gezinstherapeute in kwestie als van de moeder van de cliënte, steeds aanwezig in de therapie. De eerste en tweede casus zijn beschreven door eenzelfde systeemtherapeute.

2.2.1. De hond als trigger of 'katalysator' van emoties

De aanwezigheid van een dier kan het uiten van emoties vergemakkelijken (Fine & Beiler, 2008, in Fine, 2011). Zeker wanneer bepaalde emoties of problemen rechtstreeks met een huisdier te maken hebben, kan diens aanwezigheid een trigger zijn aangezien “de emoties in het hier-en-nu veel intenser en ingrijpender [zijn] dan de emoties

waarover in de verhalen van de gezinsleden verteld wordt" (Rober, 2012, p. 114). Een systeemtherapeute beschrijft een situatie die zij tegenkwam:

Hoe snel je ook aan die emoties van mensen komt door die hond. Ik heb nu bijvoorbeeld een man met een Ierse Wolfshond, en dat is een man van 48 kg en die heeft een hond van 70-80 kg: dat is echt die man zijn imago, en nu moet die misschien zijn hond wegdoen. Dat is echt, die man heeft heel hard zitten huilen. Terwijl ik denk dat moest ik die man in therapie gekregen hebben zonder die hond, dan, had ik *nooit* op één sessie al zo tot op zijn emoties kunnen komen. Na één gesprek al: een hele rare man, drugsverslaafd, die zit ik-weet-niet-waar ergens in de problemen, en echt al op één gesprek heb je zoveel al. (Sys1)

In eerste instantie komt deze man praten over problemen rond de hond, maar al snel keert het om. Net als in vorige gevallen blijkt dat de aanvankelijke problematiek rond de hond naar de achtergrond verdwijnt en het al snel over de persoon zelf of over andere problemen gaat:

Het gaat via de hond, maar héél snel gaat de hond weg. Maar die hond komt wel als ingangspoort. (...) Dan zitten ze daar een uur en dan hebben ze vijf minuten over hun hond gepraat – al de rest gaat eigenlijk over zichzelf. (Sys1)

Dat de hond de uiting van emoties vergemakkelijkt komt ook terug in de twee volgende voorbeelden, al zijn daar andere eigenschappen in eerste instantie meer op de voorgrond.

2.2.2. De hond als lijm tussen personen

Een huisdier kan ook fungeren als een lijm tussen verschillende personen aanwezig in de therapie. Wanneer een situatie zodanig problematisch is geworden kan een dier iemands positieve eigenschappen weer zichtbaar maken. Niet enkel voor 'de andere', maar ook voor de persoon in kwestie zelf: zelfreflectie is soms eenvoudiger via de hond.

Zo vertelt een systeemtherapeute over een situatie waarbij ze een jongetje in therapie had. De ouders van het jongetje waren sinds hij drie maanden oud was gescheiden en hij verhuisde iedere week naar de andere ouder. Sinds zijn moeder een nieuwe partner had en het jongetje een nieuw zusje kreeg, dat wel steeds bij de moeder bleef, begon hij veel ruzie te maken en moeilijk gedrag te vertonen. De ouders besloten hem een hond te geven die telkens mee kon verhuizen naar de andere ouder als bindende factor tussen de twee werelden (zie ook Walsh, 2009b). Uiteindelijk draaide het er alsnog op uit dat de hond permanent bij de moeder bleef. De therapeute had de jongen samen met zijn moeder in therapie en besloot op een gegeven moment om enkel met het jongetje

genogrammen uit te tekenen. De hond was steeds aanwezig omdat de jongen anders niet in therapie wilde.

En dan hebben we heel zijn genogram uitgewerkt met de hond er bij in, en het genogram van de twee gezinnen, en dan alle personen eigenschappen gegeven. En dat kwam heel mooi uit: de eigenschappen die hij projecteerde in zijn hond. (...) Ook vooral, wat heel tof was, hoe dat hij kon zeggen hoe de hond hem zag als baasje. Omdat hij niet van zichzelf kon zeggen wie dat hij was, of hoe dat hij was, of waar dat hij goed in was. Maar via de hond kon hij dat wel, zo van: wat denk jij dat de hond denkt wie dat jij bent? En dat werkte. En dan kon hij echt van de hond zeggen van: 'ik denk dat mijn hond mij wel ne zotte vindt'. Dan vond hij het blijkbaar heel tof om ne zotte te zijn, want zijn papa was ook ne zotte. (...) dus dat was dan zijn stukje naar zijn papa toe. Maar hij vond ook dat zijn hond wel vond dat hij heel lief was. Ondanks het feit dat hij eigenlijk ondertussen in zijn gezin de naam had gekregen van de moeilijke, onbeleefde te zijn, vond hij toch dat zijn hond vond van hem dat hij lief was. Dus dat was dan dat lief stukje, en zijn mama was ook een heel lieve. Dus dan had hij dat verbindingsstukje van, ah, hij lijkt ook op zijn mama. Dan kon je veel mooier die twee stukken samennemen: je hebt een stukje je mama en je hebt een stukje je papa, en je hebt van allebei een stukje meegekregen en dat komt samen in jou, en dat vormt één geheel, en een hond ziet die twee stukken. Dan zag je ook dat hij vond dat de hond de enige was die die twee stukken in hem zag. Want zijn papa had een heel eenzijdig beeld van hem, en zijn mama ook een heel eenzijdig beeld. En er was eigenlijk niemand in dat genogram die die jongen als een geheel zag, maar hij vond wel dat die hond hem als geheel zag. (Sys1)

Vanwege de eigenschappen die het jongetje via de hond projecteert is het voor de therapeute zichtbaar welke eigenschappen hij zichzelf toeschrijft. Ondanks de problematisch geworden situatie kan hij via zijn hond alsnog positieve eigenschappen in zichzelf vinden, en deze ook verbinden met zijn ouders. Zo kon hij dit uiteindelijk ook samen met de systeemtherapeute en de hond aan zijn mama vertellen. De aanwezigheid van de hond maakte het zelfs leuk. Men kan stellen dat in dit geval "het kind waar de bezorgdheid om draait, nog weinig ruimte [had] om te spreken over zijn/haar positieve identiteit" (Rober, 2012, p. 35). Via de hond werd deze ruimte gemaakt.

Dan hebben we een stukje verteld vanuit de hond, want die kende ook dat stukje van de mama. En de hond kende ook zijn stuk. Dat was heel tof, want dat was voor de mama ook de eerste keer dat zij zag: mijn zoon is wel ne zotte, en die trekt nog wel op mijn ex-man. Want zij kende haar zoon niet als ne zotte, en die papa kende zijn zoon niet als ne lieve. (Sys1)

De moeder ontdekt nu ook dingen die zij niet wist of misschien uit het oog was verloren. Uiteindelijk is de hond enkel nog symbolisch aanwezig in de genogrammen en staat zijn fysieke aanwezigheid niet meer centraal. Aangezien de jongen in eerste instantie niet in therapie wilde maar wel leuke dingen doen wilde met zijn hond, was de hond in het begin

een toegangsmiddel tot het jongetje. Vervolgens kon de jongen door de hond makkelijker en via een veilige weg verwoorden en nadien ook communiceren wat belangrijk was. Hierna is de hond echter niet meer zo belangrijk en verschuift de focus naar datgene wat nu wel wordt verteld.

Op eenzelfde wijze wordt in systeemtherapie weleens gebruikt gemaakt van het spelenderwijs 'attributief verhalen vertellen' in gezinnen (Arad, 2004). Hierbij wordt elk gezinslid voorgesteld als een dier en communiceren de dieren onderling over hun gevoelens, eigenschappen en situaties die ze meemaken. Net als bij het gebruiken van de (gezins)hond hiervoor, zoals in de vorige situatie, kunnen de vertellers op deze manier veilig boodschappen naar de anderen overbrengen. Door eigenschappen toe te schrijven aan de dieren krijgen de deelnemers ook structuur en inzicht in hun eigen gevoelens, wat op zich een betekenisgevend proces is. Daarnaast worden eigenschappen toegekend op basis van projectie, wat niet enkel de vertellers maar ook de therapeut informatie verschaft. Bovendien moedigt deze verteltechniek, net als de aanwezigheid van een hond, spontaniteit bij kinderen aan en wordt therapie zo op spelenderwijze leuk.

2.2.3. De hond als bron van veiligheid en andere: een uitgebreide casus

2.2.3.1. Veiligheid en steun

Een huisdier kan voor de cliënt een vorm van steun en veiligheid zijn tijdens de therapie. In het volgende voorbeeld besloot een relatie- en gezinstherapeute (Sys2) om de hond, Misty, van een 15-jarig cliënte mee uit te nodigen in de therapie. Het meisje werd door een pijnkliniek doorverwezen vanwege pijn in de buik en ernstige, traumatiserende, medische ingrepen. Ze is sinds 14-jarige leeftijd samen met haar moeder (Sys2_Cli) in therapie.

[Therapeute] Eén van de grote problemen die zij heeft is dat zij zodanig angstig is dat zij zich nergens veilig voelt. En eigenlijk is het in de zoektocht naar veiligheid en naar houvast dat de hond op de proppen is gekomen. (...) Dus en eigenlijk heb ik gewoon gevraagd of die hond zou meekomen. Omdat ik eigenlijk het idee had van ja, iedereen die jou kan helpen om je hier op je gemak te zitten, en om je rustiger te voelen, en om het idee te hebben van, 'Het is wel OK', neem dat maar mee. (...) We hebben zo eerst een lijstje gemaakt van, wat maakt dat je veilig voelt, en dat was heel, heel moeilijk. Alles was onveilig. (Sys2)

De voornaamste functie van de hond is volgens de therapeute dat het meisje zich niet in haar angst verliest. De moeder van het meisje bevestigt dat de aanwezigheid van de hond de therapie voor haar dochter veiliger en geruststellender maakt:

[Moeder] Want het was wel, de momenten dat ze moest gaan met mij alleen, dat ze wel ging maar dat de drempel wel lager was als Misty meeging, dus van ja die hond die mee was, dat was een extra geruststelling. (...) en ik zag dat ze daar echt wel deugd van had, dat gaf haar vertrouwen. (...) Ja, ze heeft dat wel gezegd van dat ze dat leuk vond dat ze mee mocht. Ze heeft dat wel, in het begin was dat, ze moest Misty hebben, en je zag dan wel dat ze wat losser komt, maar ze moest toch Misty erbij hebben. Mij niet meer maar Misty wel. (...) Dat is ook een stuk van haar huiselijkheid dat ze daarin meeneemt he. Want toen [de therapeute] dan vroeg van 'Waar voel je je veilig?', dan zei ze, 'In mijn kamer, bij mijn mama, en bij m'n dieren'. En als ze dan een stuk van dat huis kan meenemen, is dat voor haar... (...) En het is echt van, het is een stukje van thuis dus ze voelt zich veiliger. (...) Nu als ze met [de therapeute] een gesprek zou hebben en ik zou weggaan met Misty, dan zegt ze wel van 'Dat is goed, mama', maar natuurlijk met die EMDR is dat anders, omdat ze daar zo angstig wordt en dan wilt ze bij Misty in de buurt zijn. (Sys2_Cli)

Net zoals kinderen een voorwerp naar de therapie kunnen brengen waardoor ze zich veilig voelen (Rober, 2009), kunnen zij hun huisdier meenemen. Mogelijk vervult de hond hier een rol als gehechtheidsfiguur (Kurdek, 2008, 2009) waardoor zijn aanwezigheid voor de dochter soms even belangrijk of zelfs belangrijker wordt dan die van haar moeder. Beetz, Julius, Turner en Kotrschal (2012) vonden dat bij kinderen met een onveilige gehechtheid in een stressvolle, experimentele situatie de sociale steun van een hond meer invloed had dan die van een speelgoedhond of van een echte persoon. Wel ging het in dit onderzoek over kinderen met een onveilige gehechtheid, werden enkel jongens bestudeerd en was de hond onbekend voor de kinderen. Algemeen geldt echter dat kinderen in stressvolle situaties voor emotionele steun inderdaad soms op hun huisdier terugvallen in plaats van op hun ouders of verzorgers (McNicholas & Collis, 2006, in Beetz, Julius, Turner & Kotrschal, 2012).

Of de hond hier een rol heeft als gehechtheidsfiguur dan wel als transitioneel object dat veiligheid en huiselijkheid met zich meebrengt, in ieder geval heeft hij voor de dochter een steunende functie. De therapeute ervaart ook het omgekeerde: de steun die de hond in de sessies biedt wordt soms als het ware mee naar huis gebracht, bijvoorbeeld als het meisje bepaalde ontspanningsoefeningen thuis moest oefenen. Levinson (1965) wees al aan dat het huisdier thuis een uitstekende verlenging kan vormen van de therapie. Dit idee is in lijn met een belangrijke visie in gezinstherapie, waar er "immers een groot vertrouwen [is] in de helende kracht van natuurlijke systemen, die steeds de voorrang krijgen op hulpverleningsystemen" (Rober, 2012, p. 115). De hond kan hier beschouwd worden als een helpende kracht uit het natuurlijke milieu van het gezin.

Hoewel de hond oorspronkelijk in de therapie werd gebracht vanwege het aspect van veiligheid en steun, merken de therapeute en de moeder ook andere dingen op.

2.2.3.2. Ijsbreker

[Therapeute] Dus we zitten ook wel heel vaak te lachen. Dus iedere keer dat die hond binnenkomt, ze komt soms, ja de ene keer al wat beter binnen dan de andere keer, en wat die hond altijd doet is komen goeiendag zeggen, en als we daar vijf minuten zitten en we starten, want zij praat niet gemakkelijk, is het ijs breken. (...) En altijd op dezelfde manier, en dan zitten we daar allemaal mee te lachen. En dan is het zowat het ijs gebroken. Nu, ondertussen zijn we wel alweer een heel stuk verder in de therapie en is de spanning al niet meer. Maar in het begin was dat heel erg zo. In het begin was het vaak stil en dan was dat op een of andere manier dat de hond die stilte vulde. (...) Veel minder spanning, want het eerste waarover je het hebt, ik heb achteraf ook gesnapt waarom het zo gemakkelijk was. Want met die hond erbij, dat begint al in de gang he, dat beest zit te kwispelen en te doen en springt dan naar mij – want hij kent mij ondertussen ook al – en dan merk je wel van, dat beestje dat loopt dan binnen en dat *doet*, dat brengt leven. (...) Ja ja, het geeft veel meer leven zo en het maakt de boel luchtiger. (Sys2)

Dat de hond aan het begin van de sessie als een soort van ijsbreker optreedt wordt ook aangehaald door andere auteurs die het hebben over situaties waarbij de therapeut zijn eigen hond gebruikt (Lambrecht, 2005; Turner et al., 2010; Walraven, 2009). In dit geval zorgt de gezinshond voor een prettige start en brengt hij bovendien positieve emoties binnen in de therapie: "*Wat ik zie is dat ze begint te glimlachen. Als Misty dan eens zot begint te doen, dat ze begint te lachen en dan even iets met Misty doet.*" (Sys2_Cli).

2.2.3.3. Rust en ontspanning

Ook buiten de start van de therapiesessie brengt de hond meer ontspanning. Zo wordt de therapie als leuker ervaren doordat de hond voor afleiding zorgt. Daarnaast merken zowel de therapeute als de moeder op dat de dochter meer ontspannen is. Dit doordat de hond vaak zelf rustig is en zo rust brengt. Hierdoor ontstaan er meer spontane en enthousiaste reacties in de therapie, bijvoorbeeld plots even met de hond beginnen spelen. Het is dit speelse, spontane contact dat een vruchtbare bodem is voor een optimale ontmoeting tussen therapeut en cliënten (Rober, 2012).

2.2.3.4. Steun voor de therapeut

De therapeute vertelt ook dat zij door het even over de hond te hebben meer luchtigheid in de therapie kan brengen. Daarbij voelt zij zichzelf ook meer ontspannen:

[Therapeute] Ik denk dat ik door die hond veel relaxter ben geworden. Alsof dat zoals een medium was op dat moment voor mij om aan haar te kunnen tonen van: het is OK. (...) zo'n idee van, OK, ik heb hier contact door die hond, zo van, wat doe jij met die hond. Ik zag dan ook hoe zij daarmee omging, hoe voorzichtig zij daarmee omging – hoewel dat wel een stevig beest is – en dat gaf enorm veel informatie over hoe fragiel zij was. (Sys2)

Daar waar de hond in sommige van de vorige casussen diende als toegangspoort, ervaart ook deze therapeute dat zij via de hond makkelijker contact kan maken met haar cliënte.

2.2.3.5. Interacties met de hond als spiegel

Daarnaast leidt zij aan de hand van interacties tussen de hond en de dochter iets af uit diens psychische en lichamelijke gesteldheid. Ook de moeder haalt dit aan, hoewel zij opmerkt dat het gedrag tegenover de hond in de sessie toch vaak anders is dan hoe het meisje zich thuis tegenover de hond gedraagt:

[Moeder] Ik ken een periode dat ze toen heel gespannen was, en dan kon ze van Misty ook niets verdragen. Misty mocht nog niet snuffelen, of het was al van: weg. (...) maar dat het bij [de therapeute] nog altijd die drempel is van, het is nog altijd op een ander. (Sys2_Cli)

[Therapeute] Ze heeft geen kracht genoeg om die hond eigenlijk goed de baas te kunnen. En dat typeert eigenlijk ook heel haar probleem, dus het tekort aan kracht. (...) Zij zou dat willen, maar dat gaat niet, omdat ze geen kracht heeft. Ik heb altijd de idee van, vanaf het moment dat ze de kracht heeft om met de hond te gaan wandelen, is de therapie gedaan. (...) maar als ze naar buiten moet gaan en de hond trekt, dat kan ze dus niet hebben. Dus dat gaat niet, de hond in dat opzicht gaat zijn eigen weg. Net zoals de andere mensen in het gezin ook wel, en zij wil dat ook. (...) Het is alsof het gezin door heel de situatie in twee kampen is verdeeld. Je hebt dus de oudere zus en vader, die eigenlijk hun leven verder leven, en moeder die dat eigenlijk ook wel een beetje doet maar dan werkt en doet, en dan zij, die eigenlijk ook wel probeert zo goed mogelijk haar leven te leiden, ondanks de beperkingen. (...) Hij is een beetje zoals haar, ik zie eigenlijk veel parallellen tussen haar en die hond. (Sys2)

De therapeute beschrijft hier net als in vorige casussen een soort van weerspiegeling van het eigenlijke probleem in de omgang met de hond. Ze vertelt dat ze dit ook soms benoemt tegen haar cliënt, maar aangezien deze niet zo verbaal is, ontstonden hierover geen verdere gesprekken. Bovendien ervaart de therapeute de hond soms als een directe spiegel van de dochter en ziet zij parallellen tussen de hond en het meisje. Daarnaast vindt zij dat de hond net als de rest van de gezinsleden een deel uitmaakt van de thuisomgeving en op zijn manier omgaat met de situatie en zijn eigen weg gaat. Ook heeft de therapeute de indruk dat de hond soms aangeeft wat de cliënte nodig heeft:

[Therapeute] Hij doet, ik heb zo de indruk, in de sessies dat hij zo aangeeft wat dat zij nodig heeft. Soms staat hij op en staat hij aan de deur te snuffelen, en gaat dat hier bijna gedaan zijn, of als ze eigenlijk angstig is dan gaat hij naar haar toe. Maar heeft ze hem niet nodig, dan doet hij zijn eigen ding. (Sys2)

Daarnaast vertelt de therapeute ook dat de manier waarop de moeder zich tegenover de hond gedraagt soms iets onthult over hoe zij omgaat met de problematiek bij haar dochter. Gezien diens zwakke situatie is de moeder soms erg beschermend tegenover haar dochter en probeert zij bijvoorbeeld de hond in de sessies onder controle te houden als hij niet doet wat het meisje zegt. De moeder haalt dit zelf ook aan. De hond maakt dus als het ware deel uit van het interactief systeem tussen therapeut en cliënten.

2.2.3.6. Dynamiek

Volgens de therapeute is er geen vast systeem in deze interacties en is het niet zo dat de cliënte zich afsluit met haar hond. De interacties zijn erg dynamisch: soms zit de hond bij de moeder, soms bij de dochter, soms bij de therapeute, soms doet hij wat hij wil. Hierdoor is er veel inmenging van de hond en levert dit wisselende interacties op:

[Therapeute] Goh, wel ik moet zeggen daar is geen vaste lijn in. En ik denk dat dat misschien net de impact van de hond is: die hond doet gewoon wat dat hij nodig vindt om te doen of waarin hij zin heeft om te doen. (Sys2)

Deze dynamiek in de relatie tussen therapeut, hond en cliënt(en) wordt aangehaald door Melson en Fine (2010), die stellen dat het nuttig kan zijn deze dynamiek op te merken en er eventueel iets uit af te leiden of verder iets mee te doen. Zij hebben het wel over een dier van de therapeut (zie daarom ook §3.2.12.1). De dynamiek die de hond met zich meebrengt zorgt er ook voor dat er minder controle mogelijk is. Zowel de moeder als de therapeute halen aan dat het meisje erg perfectionistisch is en graag de controle wil. Met een hond in de therapie kan je echter niet alles onder controle hebben of voorspellen wat er zal gebeuren. De therapeute vindt dit een groot voordeel, al kan de hond hierdoor echter ook voor minder leuke situaties zorgen:

[Therapeute] Soms is het wel zo dat hij zo tijdens de sessie heel de tijd naar buiten zit te kijken. Wat ik ook wel eens heb gehad, en dat was toch ook wel voor haar wat pijnlijk denk ik, ik weet het niet, de hond zat met haar binnen, en we gingen wat werken en de mama was op de gang, en de hond wilde naar de mama. Die wilde niet bij haar blijven. Dus de mama was op de gang, en ik wilde met haar spreken, en dat ging goed, en de hond, het lijkt alsof die hond iets had van, het gaat OK met haar dus ik mag hier weg. En dat vond ze zelf niet zo leuk. (Sys2)

Ook merkt de moeder op dat haar dochter, wanneer het over de hond gaat, zich niet zo perfectionistisch opstelt als dat ze wel doet in andere situaties. Zo vindt ze het bijvoorbeeld niet erg als de hond zorgt voor haren op de broek. Toch merkt de moeder op dat haar dochter soms geërgerd geraakt of ergens een soort van schaamte voelt als de hond in de therapie niet wil luisteren. Ook de therapeut haalt dit aan:

[Therapeute] En dikwijls zie ik ook, dat meisje heeft dan wat schaamte voor die hond he, ze heeft dan zo het idee van 'Oei, wat ga ik zeggen over die hond?!'. Bijvoorbeeld als die hond dan op zijn rug krabbelt, ik vind dat super grappig, maar zij, ja, nu zegt ze dat niet meer omdat ik daar altijd grapjes over maak, dus ik vind dat super grappig, en ik heb ook tegen haar gezegd van, ik vind dat niet erg. (Sys2)

Voor de therapeute geeft het onvoorspelbare dat de hond brengt gelegenheid om het meisje duidelijk te maken dat zulke dingen wel kunnen. Door het dier te laten zijn zoals het is, kan de therapeute aangeven aan de cliënte dat ook zij mag zijn zoals ze is (Fine, 2010b; Lambrecht, 2005).

2.2.3.7. De hond als metafoor

Een ander principe is dat de therapeute de hond kan gebruiken als metafoor om bepaalde dingen duidelijk te maken en haar cliënte zo een beter inzicht te geven in haar eigen situatie. Naast een warme genegenheid naar de cliënt toe is ook de communicatie van een nieuw perspectief een belangrijk kenmerk voor een geslaagde therapie (Strupp, 1986). De hond draagt mogelijk bij aan beide.

[Therapeute] Want als ik haar bijvoorbeeld zeg, loslaten, en dan die hond: de ene keer staat die te blaffen en het andere moment staat die daar te grommen en dan ligt die daar. En dat ik haar kon aantonen van, eigenlijk zit jij altijd maar te blaffen, en wat dat je helemaal niet meer kan is je nestelen zoals die hond daar. En loslaten. (...) Ik heb wel gezegd van, de hond kan zich zo, hij is alert, maar hij kan zich ontspannen. En het is belangrijk dat je eens kijkt hoe hij dat doet. (...) Dat was dan dat ze op haar bed moest gaan liggen met die hond naast haar. Dus de hond nadoen. (Sys2)

2.2.3.8. Fysiek contact

Een ander thema is de aanraking van de hond. Zowel de therapeute als de moeder merkt verschillende keren op dat de dochter via contact met de hond makkelijker tot zichzelf komt tijdens angstige of moeilijke situaties in de sessies. De therapeute geeft aan dat zij dit contact moeilijk zelf kan bieden: "*maar haar aanraken op dat moment is ook niet zo, ik blijf nog altijd een buitenstaander*" (Sys2). Opmerkelijk is dat ook aanrakingen van de

moeder niet aanvaard worden maar die van de hond wel. Net zoals kinderen soms terugvallen op een dier in plaats van op hun ouders voor emotionele steun (McNicholas & Collis, 2006, in Beetz et al., 2012) blijkt dit hier ook zo te zijn voor fysiek contact.

[Moeder] Maar op dat moment, een hand op haar arm leggen, nee. Maar de hond op haar schoot, dat wel. Bizar he. (...) en als ik dan aan haar kom, ze duwt me weg. Ik kan dat niet doen, maar Misty wel. (Sys2_Cli)

Door de steun die haar cliënte tijdens haar angst nodig heeft, is het fysiek contact in deze situatie volgens de therapeute des te belangrijker. De dochter kan met haar gedachten bij de hond blijven in plaats van af te dwalen en zich te focussen op haar angsten.

[Therapeute] Maar ik vind het wel belangrijk dat als mensen zo in paniek schieten dat ze verlammen, dan moet je daar leven in kunnen brengen, iets kunnen naast zetten. Anders blijven die gewoon in die verlamming steken. En dat is eigenlijk een beetje het proces wat die hond mee helpt waarmaken. En ook dat ze hier blijft, dat ze niet moet praten over dingen die ze niet heeft. (...) Die hond zorgt ook daarvoor, dat ze daar blijft met haar gedachten. Want in het begin was dat moeilijk hoor voor haar, echt moeilijk. Ze had dan wel de moed om te komen maar er waren momenten dat ik dacht van, waar ben ik mee bezig. (Sys2)

2.2.3.9. Ontmoeting met de therapeut

Ten slotte benadrukt de moeder van de cliënte dat het (mogen) binnenbrengen van de hond ook te maken heeft met de eigenheid van de therapeute:

[Moeder] Dat ze daar voor openstond. (...) ik had het gevoel dat [de therapeute] aanvoelde dat dat voor haar een steunpunt was, en dus dat dat misschien een stukje ging helpen bij de genezing. (...) Ik had het gevoel: [de therapeute] verstaat ons. En zij brengt ons hopelijk op goede weg. (Sys2_Cli)

Het voorstel van de therapeute om de hond mee in de therapie te brengen, geeft de moeder een vertrouwen in de therapeut. Zij heeft ook de indruk dat het klikt tussen de therapeute en haar dochter.

Mogelijk speelt hier het mechanisme dat de hond een comfort voor de dochter geeft en dit zo indirect de therapeutische relatie ten goede komt (Corson & Corson, 1980, in Fine, 2011). De context voor de ontmoeting met de therapeut wordt zo verbeterd of zelfs geoptimaliseerd.

2.3. Conclusie

Verschillende inzichten in hoe een huisdier voordelen kan brengen in de therapie komen aan de oppervlakte. Zo kan een dier van de cliënt een rol spelen bij het binnenbrengen van emoties. Doordat de hond een ander licht kan schijnen op de situatie of op de eigenschappen van 'de andere', worden zelfreflectie of inzicht in de situatie vanuit een ander standpunt gemakkelijker gemaakt. Hierbij kan de hond ook een middel zijn om boodschappen op een veilige manier over te brengen. Daarnaast kan men ervoor kiezen om een huisdier in de therapie te brengen als vorm van veiligheid voor de cliënt.

Bovendien blijkt de aanwezigheid van de hond in de therapie een resem andere invloeden te hebben. Zo fungeert een hond in de therapiesessies als een ijsbreker voor het contact tussen cliënt en therapeut. Ook op andere manieren brengt de hond ontspanning en rust binnen, en kan ook de therapeut zo een vorm van intrinsieke steun vinden in de hond. Daarnaast zijn de interacties met de hond soms een spiegel van de problematiek of het gedrag van de cliënt. De therapeut kan kiezen om hier gebruik van te maken in de therapie. Voorts brengen de interacties tussen therapeut, cliënt en hond extra dynamiek en kan de onvoorspelbaarheid van de hond een hulp zijn in het therapieproces. Daarnaast kan de therapeut de hond metaforisch gebruiken om dingen aan de cliënt te verduidelijken. Ook het fysiek contact, dat mogelijk niet door mensen wordt aanvaard, kan vervangen worden door aanrakingen met de hond. Ten slotte blijkt de cliënt waarde te hechten aan de toelating van de therapeut om een hond mee te brengen. Op deze manier wordt de context voor de ontmoeting met de therapeut verbeterd.

3. Een dier van de therapeut

3.1. De therapeut vergezeld van een dier: een overzicht

“There is no psychiatrist in the world like a puppy licking your face”, aldus Amerikaans schrijver Ben Ames Williams. Hoewel Freud al door zijn hond vergezeld werd tijdens zijn therapieën, kent het gebruik van dieren in psychotherapie vooral de voorbije decennia een grote opmars (voor een overzicht, zie Fine, 2010b en Kruger & Serpell, 2010).

3.1.1. Dier-geassisteerde therapie

In dier-geassisteerde therapie ('Animal Assisted Therapy', afgekort als AAT) gebruikt de therapeut een dier dat aan bepaalde criteria voldoet als integraal deel van de therapie (Fine, 2010a). Naast AAT kan men ook spreken van dier-geassisteerde activiteiten ('Animal Assisted Activities', afgekort als AAA), waarbij een therapeut of andere professional vergezeld is door een dier tijdens een verscheidenheid aan mogelijke interacties met andere personen. Dit kan in verschillende omgevingen, en het dier wordt niet specifiek gebruikt om vooropgestelde therapiedoelinden te bereiken.

Deze twee termen worden niet altijd consistent gebruikt. In deze scriptie wordt de invloed van dieren verkend wordt om te kijken hoe dit relevant kan zijn voor systeemtherapeuten, ongeacht of het dier een integraal deel is van de therapie. Toch wordt voor de gemakkelijker de term AAT verder gebruikt. Met deze term wordt in dit hoofdstuk dus bedoeld op eender welke interventie die de therapeut met een eigen dier uitvoert in het kader van de therapie.

Het is niet de bedoeling om een exhaustief overzicht te geven van alle studies met hun bijbehorende mogelijke inzichten of suggesties voor de werking van AAT (voor een overzicht, zie Fine, 2010b). Wel is het goed om weten wat momenteel de algemene basisbevindingen en achterliggende ideeën in dit veld zijn. Verschillende studies suggereren voornamelijk het effect van dieren op de therapeutische relatie, terwijl andere studies handelen over het instrumenteel gebruik van dieren om bepaalde inzichten of gedragsveranderingen teweeg te brengen bij de cliënt (voor een overzicht, zie Fine, 2011). Hoewel de meeste studies gaan over de relevantie van AAT in therapie met kinderen, kunnen behandelingsdoelen en -principes ook opgaan voor volwassenen (Fine, 2010b).

In een recent overzicht door Kruger en Serpell (2010) wordt een theoretisch kader uiteengezet over hoe het dier in AAT kan bijdragen aan de therapie. Ten eerste zijn er de intrinsieke kenmerken van dieren die een positieve invloed kunnen hebben. Zo kunnen ze angst of opwinding bij de cliënt verlagen. Daarnaast zijn zij vaak een uitstekende katalysator voor interactie tussen cliënt en therapeut. Ook kan een dier optreden als transitioneel object of gehechtheidsfiguur voor de cliënt en zo troost of steun bieden. Ten tweede kunnen dieren op instrumentele wijze gebruikt worden om cognitieve veranderingen of gedragsveranderingen bij de cliënt te bereiken.

Daarnaast wijst Walraven (2009) op basis van kwantitatief onderzoek en kwalitatieve gespreksanalyse een aantal mogelijke functies van de hond aan in therapie met kinderen met psychosociale problemen. Eerst heeft zij het over twee relationele functies. De eerste is de rol van de hond als ijsbreker. Zo zorgt de hond voor een makkelijkere en veiligere communicatie met de therapeut wanneer de therapeutische relatie nog niet zo stevig is. Als tweede kan de hond als afleider fungeren waardoor kinderen de aandacht van zichzelf naar de hond kunnen afwenden. Daarnaast is er sprake van vijf individuele functies: de hond als projectie, de hond als vriend, de hond als bekrachtiger, de hond als focus van aandacht en de hond als speelkameraad. Al deze aspecten kunnen het therapieproces op hun eigen manier vergemakkelijken.

3.1.2. Dier-geassisteerde systeemtherapie

Ondanks het zich uitbreidende, al dan niet empirische, onderzoek naar AAT voor individuele therapie, zijn studies die concreet peilen naar het gebruik van een dier in systeemtherapie schaars. Ook is er geen overzicht voorhanden dat de principes van AAT voor individuele therapie vertaalt naar relevantie of mogelijkheden voor systeemtherapie.

In haar overzicht haalt Walsh (2009b) daarom kort enkele suggesties aan hoe het gebruik van AAT kan bijdragen in systeemtherapie. Zo kan een dier een escalierend conflict tussen cliënten modereren, of overactief gedrag van kinderen in de therapie beïnvloeden. Daarnaast kan een dier de communicatie van problemen, lijden en emoties tussen personen vergemakkelijken, evenals het praten over moeilijke of pijnlijke onderwerpen met de therapeut. Fine (2010b) wijst bovendien ook op de mogelijkheid om kind-gerelateerde onderwerpen bij koppels makkelijker bespreekbaar te maken. Zo kan een dier in de therapie metaforisch ingezet worden om problemen rond opvoeding aan te kaarten of het gedrag en de zienswijze van de andere partij beter zichtbaar en vervolgens bespreekbaar te maken.

In wat volgt wordt ingegaan op hoe een hond van de therapeut kan bijdragen aan de therapie en wordt verkend welke principes voor systeemtherapeuten mogelijkheden kunnen bieden. Via ervaringen van therapeuten, cliënten en personen betrokken in het (therapie)proces worden verschillende thema's bestudeerd en waar mogelijk verbonden met bevindingen uit bestaande literatuur rond AAT of systeemtherapie.

3.2. De hond als co-therapeut: inzichten

In de gesprekken met therapeuten en cliënten komen verschillende thema's rond de hond naar boven. Het is interessant om op te merken dat zowel enkele cliënten als therapeuten benadrukten dat het geen echt bewust proces was waarop bepaalde dingen plaatsvonden. Cliënten vonden het moeilijk te zeggen wat de hond juist teweegbracht, en ook voor therapeuten was het niet altijd gemakkelijk om hun werkwijze uit te leggen aan de hand van concrete strategieën. Daarnaast vertellen sommige cliënten niet altijd expliciet aan hun therapeut wat zij van de hond vinden en therapeuten bevestigen dat ze inderdaad niet altijd feedback krijgen over de hond. In volgend overzicht wordt toch getracht de bevindingen uit de interviews op een rij te zetten en in te zoomen op welke invloeden de hond heeft en waarom. Mogelijke effecten en hun verantwoordelijke werkingsmechanismen worden zo verkend.

3.2.1. Veiligheid en steun

3.2.1.1. Veiligheid en vertrouwen

Daar waar de eigen hond een vorm van veiligheid en vertrouwdheid kan zijn in de therapie (cf. §2.2.3), kan ook een hond van de therapeut deze rol vervullen:

Eén van de dingen in Gestalt, wat wij gebruikten was: als mensen zich onveilig voelden, van hen iets te geven. Bijvoorbeeld dat ze een kussen konden vastpakken. En er was zo eens een cliënt, een man, en ja, daar kan je moeilijk een knuffel aan geven, en die vroeg zelf spontaan van, 'Mag de hond niet bij mij komen liggen?'. En die heeft dus zo een hele sessie met Ricky gewoon – een serieus beest – zo op zijn schoot gelegen. (Ind1)

Deze therapeute had de hond zelfs eens echt nodig om een veilige omgeving te creëren:

Bij [de cliënte] is dat zelfs zodanig geweest dat ik een sessie, dat Luna beneden was omdat het gepoetst was, dat ik Luna ben gaan halen omdat ik niet vooruit geraakte. Dat was zo de enige bij wie dat ik echt Luna nodig had, toen he. Maar dat is een vrouw, ik zeg het, die heel zwaar gekwetst was. Die is een jaar opgenomen in Kortenbergh maar die wou daar niks zeggen, omdat die zich daar niet veilig voelde. (Ind1)

Andere therapeuten halen dit aspect van veiligheid ook aan: *"en dan komt die [hond] binnen en dan is die helemaal niet opdringerig, wat maakt dat dat voor hen heel snel veilig voelt"* (Sys3); *"De hond is meer zo, het rust geven, de veiligheid bieden"* (Ind3). Ook cliënten verwijzen naar een vertrouwdheid door de hond: *"soms was het zo, dan kwam die aandacht vragen en dat die mij aanmoedigde, en ik moet zeggen, dat gaf heel veel vertrouwen eigenlijk"* (Cli2_Ind1). Eén cliënte verduidelijkt meer:

Dat maakt dat dat snel terug vertrouwd is. Je thuis voelen is het woord niet, maar dat je terugkomt op een plaats die je kent en die veilig en warm is. In het begin met [de therapeut] is het meer terug aftasten, van klikt het nog en werkt dit nog, en versta je wel wat ik nu wil zeggen. Dat zijn allemaal stappen die je overslaat met een hond, dat is van: oh, dat is leuk om je terug te zien! (...) Het geeft een beetje, het is niet het belangrijkste in een sessie, maar het geeft een ankerpunt, iets waar je altijd naar kan terugkomen. Het is heel veilig. (Cli3_Ind3)

Meer concreet voelde zij de hond aan als heel beschermend:

Ik heb Luna ook ervaren als heel beschermend. (...) Dat was een heel alerte hond, ik weet dat als er buiten iets gebeurde dan stond die aan de vensterbank te kijken. En dan wist ik, dit is een hond die alert is voor iets. Ik weet ook nog zo dat ik af en toe dromen had van, hier is een grote hond die over mij waakt, en, ja dat was dan Luna. Nu dat is maar een paar keer geweest, maar dat is mij wel bijgebleven. Van, ah, zo zit die dus in mijn gedachten. (...) Ik heb zo ooit is een droom gehad dat ik in de sofa zat, en er echt een hond zo groot als een koe was, een enorme sofa met een enorme hond en die legde zijn poten op mijn hand. En ik heb dan achteraf beseft dat dat Luna was, nu ik heb dat gewoon gedroomd vanuit het standpunt van iemand heel klein. En ik denk van, ja dat is natuurlijk wat je achteraf ziet he, maar ik denk dat dat van een moment was dat ik mij heel klein voelde en die hond was heel groot, en heel veilig. Een giga knuffelbeer maar dan één die leeft en die het hoofd gaat afbijten van iedereen die je kwaad gaat doen, of zoiets. (Cli3_Ind3)

Daarnaast geeft een hond contact wanneer iemand zich voor contact openstelt: *"die zijn ook zo gevoelig he, als die merken dat je met hun bezig bent dan zijn die ook met jou bezig"* (Cli3_Ind1). Deze alertheid en het feit dat de hond dingen lijkt aan te voelen, doet iets met cliënten: *"Dat was een heel gevoelig hondje, en dikwijls als ik mij niet goed voelde, kwam die bij mij zitten. En dat was dan de extent van een groot therapeutisch gebruik: die zag dat en die kwam bij mij zitten."* (Cli3_Ind1); *"ik heb ook wel zo'n beer (...) dat gaat ook wel he, maar dat is toch niet helemaal hetzelfde. Omdat Ricky dat zelf ook soms aanvoelde zo he, dan kwam die u troosten en dat was wel lief"* (Cli1_Ind1); *"dat die dus dingen voelde die ik uitstraalde, en waarvoor zij gevoeliger was dan [de therapeute] (...) op dat vlak was het voor mij wel heel vreemd dat die hond eigenlijk heel dikwijls voelde hoe het met mij ging."* (Cli2_Ind1). Dit aanvoelen van de hond hangt voor

haar samen met zorgzaamheid: *"Als je dat uitstraalt, willen ze je precies geruststellen, en dan komen ze naar je toe. Zo dat instinct van zorgzaam zijn van dieren."* (Cli2_Ind1).

Iemand merkt ook op dat de hond gevoelig was voor haar lichaamstaal en dat zij dit wel aangenaam vond: *"Het gebeurde ook soms dat die er niet bij was, en dan miste ik dat wel. Nu niet dat [de therapeute] dan minderwaardig is, maar de hond las wel de lichaamstaal, dus dat stukje, het verrijkende van de lichaamstaal."* (Cli2_Ind1). In systeemtherapie wordt lichaamstaal of andere non-verbale communicatie beschouwd als essentieel voor het therapeutisch proces (Rober, 2009). Hier vindt de cliënt het leuk om te weten dat er 'iemand' is die haar lichaamstaal opmerkt, en merkt zij ook op dat dit niet meer gebeurt als de hond er niet bij is. Ook therapeuten halen dit punt aan: *"ik weet niet hoe ik het allemaal moet verklaren, maar ik denk heel gevoelig aan lichaamstaal, dat het daar vooral mee te maken heeft"* (Ind1); *"Rex also sighs at seemingly appropriate times. Some clients take it as talking to them and say things to Rex like, 'that's right Rex you agree with me don't you' or 'boy I bet you've heard this story before' "* (Sys5). Het kan ook zijn dat de cliënt zich via de hond meer bewust wordt van zijn eigen lichaamstaal: *"[de hond] sprong eens één keer naar mijn gezicht dus de eerste keer heeft [de therapeute] die dan moeten wegsturen. Maar achteraf deed ze dat dan niet meer maar ik ben dan ook blijkbaar met die tic gestopt"* (Cli1_Ind1).

De gevoeligheid van de hond voor non-verbale communicatie kan ook als een bescherming fungeren voor de cliënt. Zo verwoordt een therapeute dat het voor een jongen bij haar in therapie een veiligheid gaf dat hij via zijn lichaamstaal kon beslissen om wel of geen contact met de hond te maken. Deze controle om zichzelf te beschermen werd ook uitgebreid naar mensen toe: enkel als hij zichzelf openstelt voor contact, komt er contact. De bescherming die de jongen bij de hond vond uitte zich ook in het symbolisch doorgeven van angsten aan de hond in de therapie. Bovendien werd deze veiligheid binnen de therapie ook meegenomen in andere situaties: *"hij had ook een pasfotootje van Jeena altijd in zijn portefeuille die hij mee naar school nam, en als hij dan een angstaanval kreeg, dan nam hij dat fotootje bij hem"* (Sys1).

3.2.1.2. Steun

De redenen waarom de hond als steunend wordt ervaren zijn terugkerende onderwerpen: de hond oordeelt niet, heeft geen verwachtingen en kan dingen laten zijn zoals het is. Tegenover een hond hoeft ook geen verantwoording afgelegd te worden. Over ervaringen uit haar eigen verleden, stelt een therapeute: *"Eigenlijk had ik al zoiets van, mijn paard heeft mij daardoor geholpen. Bij een paard is het dan nog iets anders dan bij een hond (...) maar wel het contact zonder dat daar verantwoording aan afgelegd*

moet worden." (Sys4). Dit gaat over een eigen paard, maar andere cliënten en therapeuten halen dit ook aan over de hond van de therapeut:

Die oordeelt ook niet he, die ziet van 'ah dit vind ik leuk!' en die heeft zo niet van, 'ja dat patroon van jou daar moeten we toch eens naar kijken, herken je dat van ergens', enzovoort. (...) Want als je dat tegen iemand moet zeggen dan heb je de blik, en het oordeel, en eigenlijk ben ik ook boos op jou of bang van jou (...) Niet dat je tijdens een sessie iets goed vertelt of iets slecht vertelt, of zever of iets authentiek. Die is daar niet mee bezig, die wil gewoon van, gaan we een beetje spelen. (...) want je hebt altijd dat stuk presteren, en voor die is dat OK als je daar gewoon zit, en je aait die. Je moet zelfs niet te aanwezig zijn. (Cli3_Ind1)

En dat vind ik ook zo eigen aan hem, of aan een dier, dieren laten het zijn zoals het is. En dan merk ik dat ook wel: dan kunnen mensen dat ook gewoon laten zijn zoals het is. (...) Ik weet alleen, dat is ook vanuit mijn aanvoelen van wat een dier betekent en van wat dat voor mij betekent, is dat een dier feitelijk ons gemakkelijker terug plaatst waar we horen te zijn. En dat wil zeggen veel gemakkelijker naar wie we echt zijn, naar ons hart tonen, naar het spontane, naar ons natuurlijke, het gewone, en veel minder vanuit dat formele, en dat kader van 'Zo hoort het te zijn'. Daar trekt een hond zicht totaal niets van aan. En dat brengt [de hond] wel mee in die sessies als hij aanwezig is, vind ik dan. In feite puur natuur is die. (Sys3)

Ik denk dat een van de belangrijkste zaken is dat een hond niet oordeelt. En geen vooroordelen heeft, en gewoon is wat hij is in het hier-en-nu. Het leuke is om die jongen die vandaag terugkwam, dat je vanaf het moment dat jij anders doet, je ook een andere hond hebt. Dat is bij mensen veel moeilijker: als wij iemand ontmoet hebben die nors overkomt, ja, dan denken we de volgende keer hetzelfde. Maar een hond zit zo niet in elkaar, die hond kan zich na een week herstellen en zich helemaal anders gedragen omdat hij een andere reactie krijgt. Dat is veel meer actie-reactie op dat moment. (Sys4)

Doordat de hond niet (ver)oordeelt en de dingen kan laten zijn zoals ze zijn, kan hij een steun bieden voor de cliënt die een moeilijk verhaal brengt. Ook het feit dat de hond niets kan verder vertellen speelt bij sommigen: "*dat is heel vreemd maar het is nu pas dat ik eraan denk, maar ook dat Luna nooit kan doorvertellen wat je zegt*" (Cli2_Ind1); "*eigenlijk is dat mijn geheim en denk ik toch dat je het gaat doorvertellen (...) en ja bij een hond maakt dat minder uit*" (Cli3_Ind1).

Een veilige therapie-omgeving is een cruciale voorwaarde voor goede therapie. Zoals Rober (2009) stelt hebben "mensen het recht zichzelf te beschermen en voorzichtig te zijn in situaties die vreemd, stressvol en potentieel gevaarlijk zijn, zeker zij die in therapie komen, want doorgaans zijn deze mensen al erg gekwetst in de loop van hun leven" (Rober, 2009, p. 152). De hond kan een vorm van veiligheid zijn voor of steun bieden aan de cliënt, en zo op zijn eigen manier die bescherming bieden.

3.2.2. Emoties

Net als een eigen huisdier (cf. §2.2.1) kan een dier van de therapeut een welkome rol spelen bij emoties. In de ervaring van verschillende therapeuten zorgt de hond ervoor dat cliënten makkelijker emoties kunnen uiten. Bovendien kan hij een goede troost bieden voor deze emoties: *"omdat Sapho dat zelf ook soms aanvoelde zo he, dan kwam die u troosten en dat was wel lief"* (Cli1_Ind1); *"dat zij naar me toe kwam. Ik riep haar nooit naar mij, ze kwam zelf. En dat was troostend, rustgevend, en soms ook wel echt genietend"* (Cli2_Ind1). Een cliënte en enkele therapeuten verduidelijken:

Wel, soms heb je in een sessie zo van die momenten dat het hard is, dat je huilt, dat het heel moeilijk is, dat je je als een uitgewrongen dweil voelt, en dan wil je eigenlijk onder een deken kruipen met een warme chocomelk of zo. Maar als de hond erbij is dan is dat heel leuk, die ligt dan aan je voeten of zo, je kan daar zelfs zo wat gaan tegenhangen. (Cli3_Ind1)

Sometimes they invite him up on the couch when he comes to them. Mostly I just watch but other times I talk through Rex saying something like, 'you know [he] is having a hard time right now don't you Rex.' Folks who are reluctant to cry or are embarrassed to cry relax when Rex comes and let themselves go. More often than not Rex is a comforter when they are already crying. What I marvel at is how he senses their shifting moods and knows when to intervene. In my experience, most people therapists don't know how to do this. (Sys5)

Wat ik merkte bij [de hond], dat was bij volwassenen, als er wat emoties bijkwamen, soms ging hij ernaartoe, legde hij zijn hoofd op hun knieën, op hun benen, en dan wat voor hen heel gemakkelijk is om die emoties gewoon te laten zijn, zo zonder van 'Ik mag dat niet', of er helemaal ingaan, dan zijn ze gewoon zoals ze zijn. (...) Er zijn heel veel mensen die verzet gaan tonen als er emoties komen, of ja in hun afweersysteem terechtkomen, en doordat hij er dan is en ze kunnen dat gronden, zo blijft dat, mag dat, wordt dat meer geaccepteerd en wordt dat ook veel zachter. (...) Die emotie wordt dan neergezet. Dat wordt, ja, in de grond gezet, en dan kan dat vloeien. Als een emotie onhoudbaar is, is omdat je die vasthoudt. (Sys3)

Wanneer een emotie geuit kan worden, kan deze ook losgelaten worden. Deze therapeute ervaart dat de hond werkt als een soort van aarding waardoor mensen gemakkelijker tot bij hun emoties komen en met deze ook verzoend kunnen geraken. Een andere therapeute verwoordt iets gelijkaardigs via haar ervaring met paarden: *"gewoon het emotionele luik dat geopend wordt. (...) En daar beweegt gewoon iets, en dat is niet iets dat je kunt verklaren of dat mensen daar achteraf van zeggen waarom dat gebeurt. Maar het gebeurt wel."* (Ind3). Het gaat hier over paarden, maar over andere dieren die zij inzet in therapie (honden en cavia's) beschrijft zij dat *"het toch wel bij heel veel mensen een bepaalde emotie mee uitlokt"* (Ind3).

Het idee dat de hond een emotioneel luik opent, wordt door veel andere therapeuten en cliënten opgemerkt. Ook komt dit terug in de jeugdzorg waar ouders het met begeleiders soms over moeilijke onderwerpen moeten hebben *"en ook wel op de manier zonder 'gezichtsverlies te lijden' kunnen aangeven van, het is wel heftig"* (Jeu). Een van de therapeuten zet daarom de hond vaak in om bij, vooral hoogbegaafde, kinderen naar gevoelens toe te werken. Wanneer bepaalde emoties worden losgemaakt in het contact met de hond, kan het kind zich makkelijker toespitsen op deze gevoelens in plaats van de dingen steeds rationeel te benaderen:

En als je het dan over gevoelens moet hebben is het heel makkelijk om dan rap zoef daardoor, met die hun antwoorden, te komen, en dan is de hond soms ook wel een aangenaam middel om hen ook langs de ene kant te laten denken (...) maar langs de andere kant ook gevoelsmatig daarmee bezig zijn zo van, wat gebeurt er nu tussen mij en hond? (Sys4)

Emoties uiten werkt niet enkel verlossend voor de persoon zelf, maar kan ook een eerste stap zijn naar het praten over deze emoties door de verschillende mensen aanwezig in de therapie. Daarnaast is het modereren van emoties een belangrijke taak van de therapeut (Beutler, Consoli & Lane, 2005, in Rober, 2012). De hond kan hier mee aan bijdragen. De therapeut zelf is hier wel cruciaal, zoals ook een gezinstherapeute opmerkt:

Ik denk dat dat juist de kracht is wie dat je als therapeut bent, welke sfeer je zelf plaatst. Als er een sfeer is en een houding van uzelf van, het is echt allemaal OK en ik ga totaal niet oordelen, en dat is naar elkaar toe ook zo. Van, je plaatst dat gewoon, en een dier daarbij maakt dat nog krachtiger. (...) Of dat er nu een hond bij is of niet, ik denk dat dat veel te maken heeft met welke sfeer je er zelf zet. (Sys3)

3.2.3. Therapiesfeer

Naast een algemene vorm van bescherming en steun aan de cliënt en bijgevolg een veiligere therapie, heeft de aanwezigheid van een hond verschillende andere invloeden op de therapiesfeer.

3.2.3.1. Ijsbreker en rituelen

Zoals de aanwezigheid van een eigen dier als ijsbreker kan optreden (cf. §2.2.3.2), kan dit evenzeer via de hond van de therapeut: *"het ijs breken en het contact leggen met kinderen, en een manier vinden om makkelijk toegang te krijgen"* (Ind3); *"starting out talking about him sometimes serves as an icebreaker"* (Sys5). De hond is voor de therapeut soms een uitstekend middel om toegang te krijgen: *"via dieren heb je zo snel*

contact met mensen” (Sys1); “het is gewoon soms een makkelijker middel om contact te leggen. Dat is mijn grootste, eigenlijk is de hond wat dat betreft mijn grootste hulpmiddel.” (Ind3). Vooral bij mensen die gekwetst zijn door anderen, maar zich bij dieren wel veilig voelen, kan een dier een toegangspoort zijn.

In therapie gaan is in het begin vaak moeilijk en cliënten voelen zich vaak niet meteen op hun gemak bij de therapeut. Hiervoor kan de hond ook helpen: *“een nieuwe omgeving bij een therapeut, dat is gewoon heel onwennig, die hond zit daar in het midden en die zegt eigenlijk van ‘Kijk maar naar mij’. En de onwennigheid gaat wel weg” (Sys3); “Rex did a lot to calm clients who were apprehensive, anxious because they never saw a counselor before or were uneasy about what brought them in to see me” (Sys5).*

Niet enkel is de hond een ijsbreker in het communicatieve contact met de therapeut, hij kan ook voor een makkelijker overgang van en naar de therapie setting zorgen: *“dat maakt het gewoon wel gemakkelijk, zo het begin van een sessie en het eind van een sessie” (Cli3_Ind1); “soms op het einde van de sessie, bijvoorbeeld de hond kwam dan dat geld halen en dan was het iets losser zo” (Cli1_Ind1). Een therapeute vertelt:*

En dan als grap, is het eens bij een cliënt begonnen dat ik Ricky het geld liet aannemen. Dus die betaalde. En dan merkte ik dat dat eigenlijk een goede overgang – want ja, het is allemaal met ervaring geweest he, want ik had geen voorgangers he – dat ik merkte dat voor die mensen de overgang van sessie naar buiten dat dat eigenlijk een goede zet was. In de zin van, dat brak eigenlijk een beetje de sfeer van de therapie. Dat was luchtig, dat was grappig he, die hond die dat geld aannam. (Ind1)

Wat de hond hier doet wordt als het ware een ritueel dat deze overgang duidelijker en eenvoudiger maakt voor de cliënt: *“dat is een ritueel eigenlijk, die stond dan aan de trap” (Cli1_Ind1); “je zat ook in een bepaald ritueel he, en Luna had ook zo wel de opdracht van het geld aan te nemen” (Cli2_Ind1).*

Zoals Walraven (2009) stelt, blijkt de hond als ijsbreker ideaal om een eerste positief contact met de cliënt te krijgen. Hiernaast fungeert de hond ook als ijsbreker tussen therapie en echte wereld door het ritueel dat hij brengt. De hond treedt zo feitelijk op als een katalysator voor de interactie tussen cliënt en therapeut (Kruger & Serpell, 2010).

3.2.3.2. Leuke en uitnodigende therapie

Merk op dat de therapeute hierboven aanhaalt dat de hond door zijn ritueel een luchtigheid in de therapie brengt. Ook een cliënte brengt dit aan: *“Dat brengt ook veel*

lichtheid en ook wel spel in de therapie. (...) dat creëert veel ruimte, dat creëert iets heel licht. Je brengt ineens wat meer in de sessie dan enkel je problemen, en al die dingen." (Cli3_Ind1). De hond zorgt ervoor dat de therapie niet zo probleem-doordrongen is. Keer op keer wordt inderdaad vermeld dat therapie als leuker wordt ervaren. Waarschijnlijk dragen verscheidene aspecten hieraan bij, al zijn de interacties met de hond op zich vaak gewoon leuk. Zo is er het spelelement: *"met kinderen zit ik niet zo te praten, er komt een spel en in dat spel komt dat er gewoon allemaal heel spontaan in"* (Sys3). Cliënten halen ook aan dat ze ernaar uitkijken de hond terug te zien. Ook therapeuten merken dit op: *"from being monosyllabic to talking a stream while on the floor with Rex teens looked forward to coming not to see me but to see Rex"* (Sys5). Daarnaast voelen kinderen in de bijzondere jeugdsetting zich door de hond erg welkom. Ook een therapeute die in de therapie soms gaat wandelen met haar cliënten en de hond haalt aan dat een kwispelende staart haar cliënten een welkom gevoel geeft: *"dus als iemand binnenkomt met wie hij heeft gewandeld, is het een heel andere binnenkomst dan met iemand die dat niet heeft, en dat doet mensen goed."* (Ind2).

Het feit dat de hond 'leuk' is, is op zich geen groot therapeutisch gegeven. Toch kan dit bijdragen aan een verbetering van de therapiesfeer of een beter engagement van de cliënt: *"I think have a dog in the room reduces the clinic feeling and makes it more like home and certainly more welcoming"* (Sys5); *"en ja ik had daar niet altijd zin in. En Luna stond dan te wachten en ja dan was dat over (...) dat was vooral leuk, die vond mij leuk."* (Cli1_Ind1); *"Just having him there was magical for kids and he engaged teenagers in ways I could not have"* (Sys5).

Melson (2005) merkt op dat een dier in de therapie ervoor zorgt dat therapie, zeker bij kinderen, minder angstaanjagend is omdat de relatie met een hond niet zo ingewikkeld is als deze met mensen. Ook is het voor kinderen fijner om in therapie te komen als er naast praten iets 'gedaan' wordt (Rober, 2008). De hond kan helpen deze gelegenheid te creëren doordat kinderen bijvoorbeeld de hond kunnen strelen of met hem kunnen spelen. Levinson (1962) beschrijft hoe een eerste speelse contact tussen zijn hond en een kind zich uitbreidde naar een goede werkrelatie tussen hem en dit kind.

Waar Wilson (2005, in Rober, 2008) het over drie polen heeft (kind, therapeut en gezin) kan er met de hond als het ware een vierde pool in de therapie komen. Hierdoor krijgt een therapeut meer mogelijkheden (Wilson noemt dit *theatres of possibilities*) om op een creatieve manier kinderen in therapie te ontmoeten. De betrekking van kinderen in systeemtherapie is vaak een struikelblok (Lund, Zimmerman & Haddock, 2002; Rober, 2008) en via de hond kan de therapeut zich hier mogelijk comfortabeler bij voelen.

3.2.3.3. Rust en ontspanning

Een onderwerp dat geregeld terug komt is dat de hond zorgt voor een zekere rust en daardoor ook meer ontspanning in de therapie: *"Ik vind het fijner als de hond erbij is. Ik ben dan meer ontspannen zo (...) Dat heeft toch wel geholpen om mij wat rustig te krijgen."* (Cli1_Ind1); *"De hond is meer zo, het rust geven"* (Ind3). De hond is, bijvoorbeeld door af te leiden (cf. §3.2.10.1), soms voor cliënten een hulpmiddel om op hun positieven te komen bij het vertellen van moeilijke verhalen: *"als het soms zwaar was geweest, om dat terug weg te doen, wat op uw positieven te komen en dan ja over de hond te praten"* (Cli1_Ind1).

Nadat er iets heftig gebeurd was, dat was dan zo, stil, maar stilte die niet ijzig stil of koud wordt. Want als je met tweeën bent, en het wordt stil, dan is het soms, ja. Ik heb het dan ook soms moeilijk om oogcontact te nemen, en zo met een hond, daar kan je naar kijken zonder dat de stilte ambetant wordt. (Cli2_Ind1)

Zoals deze cliënte vertelt kunnen stiltes ontstaan zonder spanning te veroorzaken. Een andere therapeute haalt aan dat er bij haar vaak weinig gepraat wordt. Doordat de hond aanwezig is wordt er makkelijker ruimte gemaakt voor 'niet-praten' en wordt er, vooral bij kinderen, meer stilgestaan bij het voelen (cf. §3.2.2). Ook kan een kind nood hebben aan stilte en rust. Soms wordt deze rust via de hond gevonden: *"dan hebben wij gewoon drie kwartier lang rondjes gestapt, wij hebben niets gezegd, gewoon stappen, en sneller, sneller. En de hond loopt dan mee en zo wordt die rustig."* (Sys1).

In de literatuur rond AAT worden dieren vaak gezien als een manier om het contact met de therapeut te verbeteren en zo de cliënt meer ruimte te geven zijn verhaal te vertellen. Het is belangrijk dat mogen zwijgen als onderdeel hiervan gezien wordt. De stilte die de hond toelaat kan voor de therapeut namelijk ook informatie geven. Zo schrijft Rober (2012): "Wellicht worden de meest pijnlijke dingen in stilte uitgedrukt, en vormen het luisteren naar de stilte en het accepteren van zwijgen of verzwijgen belangrijke vaardigheden die het samenleven in gezinnen mogelijk maken." (p. 164). Daar waar stiltes toegelaten worden, kan over het waarom van deze stiltes gereflecteerd worden.

3.2.4. Ontmoeting met de therapeut

3.2.4.1. De therapeut als mens

Naast de therapie sfeer wordt ook de relatie met de therapeut in een ander licht gezien. Zo wordt de therapeut door een cliënte als minder afstandelijk ervaren: *"Bij de andere*

therapeut [zonder hond] wist ik eigenlijk nooit, ik zeg niet dat die, allez, ik wist nooit wat ik daaraan had, dat was zo heel afstandelijk." (Cli1_Ind1). Ze vertelt dat ze het gevoel heeft dat ze met deze therapeute een beter contact heeft *"omdat, je ziet die honden daar lopen en ze babbelt dan met die honden. Dat was anders. Die andere therapeute [zonder hond] daar kon ik me zo compleet geen beeld van vormen, bij haar ging dat dan wel."* (Cli_Ind1). De interactie tussen therapeut en hond fungeert voor de cliënt soms ook als een concrete barometer van de persoonlijkheid van de therapeut:

En dat geeft ook wel vertrouwen, als ik [de therapeut] zo bezig zie. Zij heeft haar honden in de hand zonder daar ooit te moeten tegen roepen. (...) en dan weet je dat je dat kan vertrouwen. Terwijl als je bij een therapeut zou komen en die begint te roepen tegen de hond, dan zou ik toch mijn twijfels hebben. Mensen waaraan je ziet dat ze niet lief zijn, of de hond niet kan controleren, daar zou ik niet bij in therapie willen. (Cli3_Ind1)

Een van de cliënten haalt wel aan dat *"ik niet [kan] zeggen dat het haar als therapeut menselijker maakt"* (Cli2_Ind1), dit omdat dit afbreuk zou doen aan de therapeute waar ze sowieso al een goed gevoel bij had. Ze zegt wel: *"maar de speelse manier en de zorgzame manier wat ik ervoor bij [de therapeute] ook wel altijd gevoeld had, maar het ook zien gebeuren naar haar hond toe, ja dat was, ja, dat geeft wel iets"* (Cli2_Ind1). De manier waarop de therapeute voor de hond zorgt, geeft haar een groot vertrouwen:

Er zijn ook therapeuten die ik niet zou vertrouwen, die ik ook maar half werk vind doen. Maar [de therapeute] hoort niet bij die categorie voor mij. En op die manier zorgt zij ook voor haar co-therapeut. (...) En als [de therapeute] Luna dan terug in haar stoel tot rust bracht, dan voelde ik bij mezelf ook wel die rust. (Cli2_Ind1)

Meer concreet wordt de therapeut gezien als iemand die zelf ook fouten kan maken, waardoor de cliënt het gevoel krijgt dat hij dit ook mag. Dit komt in verschillende getuigenissen terug: *"dat gaf mij soms ook wel zo het gevoel van, als die dan niet meteen luisterde, van, je mag gewoon jezelf zijn"* (Cli2_Ind1). Iemand verduidelijkt:

Je ziet hoe dat de interacties lopen. Je ziet of iemand zich snel begint te ergeren, of als het niet gaat zoals die wil, wat doet die dan. Als ik zie hoe [de therapeute] doet als er iets misgaat met de hond, dat die gewoon in de lach schiet, en dan weet je van OK, dit zit wel goed, dit is iemand die wat kan hebben. Terwijl als je iemand ziet die niets verdraagt van de hond en van dat moet allemaal juist zijn, dan heb je zoiets van ja, wat voor iemand is dat. (...) En ja als je dan zo Luna zag spelen en zot doen... Soms dacht ik van [de therapeute] van goh, die gaat mij niet meer willen, maar ja je zag dan dat ze op die hond niet boos werd (...) Ik vond dat eigenlijk wel geruststellend zo van: OK, het is iemand relax, ik ben ook wel relax. (Cli3_Ind1)

Een therapeute beschrijft een situatie die zij tegenkwam rond haar eigen kwetsbaarheid:

Ik heb eens gehad dat mijn zoon hier net binnenkwam en dat ik toen iets had van, ik voel me echt heel rot. En ik toonde mijn echtheid, en, ja ik nam het er even bij, en dan die persoon aan de andere kant van: 'Ja kijk dat heb ik nu ook'. Dus dan gingen we dat samen oplossen. Plus dan konden we ook op een veilige manier zeggen, van hoe gaan we, het werd een *we*, dit voorkomen. Ik ga jou nu helpen en jij mij. (Ind2)

Ze haalt nadien aan dat eenzelfde principe geldt voor de hond die niet altijd meteen naar haar luistert: de therapeut is niet volmaakt, en dat hoeft ook niet. Ook in de bijzondere jeugdzorg komt een gelijkaardig idee naar voren:

Met ouders waar dat heel veel weerstand is tegenover de plaatsing, is het soms veel gemakkelijker om te beginnen praten over de hond. Bijvoorbeeld zo het laten zien ook van jezelf dat je niet perfect bent – als die hond niet van de eerste keer luistert – ouders hebben soms wel het gevoel, en vanuit plaatsende instanties wordt er vaak ook heel veel verwacht, van een kind kan pas naar huis als je dit en dat en dat doet, en wat is dat allemaal? 'Je moet je kind voldoende structuur aanbieden', dat zijn zo van die mooie zinnen (...) maar die ouders niet verstaan, van, hoe moet ik nu die structuur aanbieden? En als je dan ziet dat een hond soms naar [de eigenaar] ook niet meteen luistert of niet luistert, is dat ook wel een mooi aangrijpingspunt om te zeggen van, niemand is superman. (Jeu)

Op deze manier ziet de cliënt de relatie met de therapeut mogelijk gemakkelijker als veilig of vertrouwd. Dat de therapeut toont aan de cliënt dat de hond mag zijn zoals hij is, dat *"is veel geloofwaardiger dan al de therapeuten die zeggen van, 'Je mag zijn zoals je bent' "* (Ind1).

Het is voor therapeuten daarom belangrijk hun interactie met de hond niet als triviaal te beschouwen: *"dat maakt dus ook dat je heel alert moet zijn op wat je doet, want het effect is groter dan dat ik het in het begin inschatte"* (Ind1). Zo vertelt een systeemtherapeute dat zij haar jonge hond eens corrigeerde in de therapie, en ze zag *"dat dat iets doet bij kinderen. Want om dan met die hond naar dat kind terug te gaan, dat is in hun ogen dan wat agressief geweest."* (Sys4). Ze vertelt dat *"je ook aan mensen [kan] leren dat er iets begrensd mag worden. Maar wat dat niet kan is als je een slechte dag hebt en je reageert dat af op de hond"* (Sys4). Ook andere therapeuten halen aan dat ze beseffen dat ze zich voorzichtig tegenover de hond moeten gedragen.

Door de hond lijkt de relatie met de therapeut bevorderd te worden. Dit is niet onbelangrijk wetende dat in onderzoek naar therapie-effectiviteit de kwaliteit van de relatie met de therapeut de beste voorspeller van succes blijkt te zijn (Rober, 2009). Levinson (1962, 1964) haalde al de projectie aan die cliënten maken van de relatie tussen de therapeut en het dier naar de relatie tussen de therapeut en de cliënt zelf. De

onvoorwaardelijke aanvaarding van het therapiedier, hoe dat zich ook gedraagt, is voor de cliënt een eerste stap naar een gevoel van aanvaarding door de therapeut. Ook Parish-Plash (2008) gelooft dat de perceptie dat de therapeut het therapiedier veilig doet voelen, bijdraagt aan de indruk van de cliënt dat hij zichzelf ook veilig kan voelen. Daarnaast kan de herkenning van een kwetsbaarheid van de therapeut in zijn controle over de hond, die immers niet te volledig te controleren valt, een pluspunt zijn: "Het is juist die herkenning die het mogelijk maakt een brug te bouwen met onze cliënt en een menselijke band te ontwikkelen" (Rober, 2012, p. 104).

Schneider en Harley (2006) vinden in een gecontroleerd experiment dat mensen een therapeut vergezeld van een hond sympathieker vinden, en zouden tegenover deze ook meer informatie over zichzelf onthullen. Dit verrassend genoeg ongeacht hun houding tegenover huisdieren. Deze resultaten zijn in lijn met de suggestie van Kruger en Serpell (2010) dat een therapeut met een dier aan zijn zijde minder bedreigend overkomt. Waarom juist een hond dit effect uitlokt, is echter niet bekend. In therapie zou dit zoals gezien te maken kunnen hebben met het spiegelen van de relatie tussen de therapeut en de hond op de relatie tussen de therapeut en zichzelf.

3.2.4.2. *Geloofwaardigheid van de therapeut*

Naast het gevoel van de cliënt dat die mag zijn zoals hij is, komen ook andere boodschappen via de hond geloofwaardiger over: "*dat is allemaal, ja ik weet het niet, dat is allemaal veel natuurlijker*" (Cli1_Ind1). Zowel therapeuten als cliënten merken dit op:

Waar ik Luna eigenlijk het meeste voor gebruikt heb, en dat heb ik eigenlijk nog niet verteld, is om ze mensen positieve dingen te laten projecteren. (...) Ik bedoel, uiteraard heb ik vooral mensen met een laag zelfbeeld die hier komen. En Luna die kan zo, ja, je weet hoe een Border Collie kijkt, hoe de meeste honden kijken (...). En dan vragen van: 'Wat denkt de hond nu van jou,'. En dan kunnen ze dus echt niks negatief vinden, als die hond zo met haar hoofd op hun knie ligt en hen zo bekijkt. (...) Of het is ook dikwijls dat ik zelf, euh, als ik zo zeg van dat zelfbeeld, van, soms vul ik het zelf in van: 'Amai, die hond heeft je graag'. Dat daar zo is effe tussensmijten is voor hen veel geloofwaardiger dan 'Jij bent aan toffe madam'. (Ind1)

Een hond die liegt nooit, en dat is heel affectief en als die komt knuffelen dan komt die knuffelen en dan weet je, dit is prettig voor de hond en prettig voor mij. En als je therapeut zegt van, 'Ik vind dat je wel kwaliteiten hebt', dan is dat van ja ja... Misschien vind je dat echt of misschien zeg je dat omdat dat je werk is. (Cli3_Ind1)

Men kan dit als een vorm zien van "levend leren" (cf. §3.2.7.1), waarbij de therapeut via de hond gemakkelijker dingen kan duidelijk maken aan de cliënt. 'Eerst zien, dan

gelooven', zo zou men kunnen stellen. Wel kan ook het omgekeerde plaatsvinden, namelijk dat de therapeut door de hond net minder geloofwaardig overkomt. Zo beschrijft een therapeute dat sommige volwassen cliënten zich niet serieus genomen voelen als zij een uitje met de hond in de therapie wil opnemen.

Het is voor de therapeut belangrijk om als geloofwaardige figuur in het therapeutisch proces aanwezig te zijn en zich niet te positioneren als een alwetende buitenstaander die alles al inziet (Rober, 2009, 2012). De hond kan hieraan bijdragen doordat de therapeut als getuige kan fungeren voor de (eerlijke) interacties tussen de hond en de cliënt.

3.2.5. Voor de therapeut

3.2.5.1. De hond als steun

De hond als co-therapeut blijkt niet enkel voor de cliënt, maar vaak ook voor de therapeut een steun te zijn: *"ik had mijn maatje zo"* (Ind1). Wanneer de therapeut zelf moeilijkheden heeft met iets, kan de hond helpend zijn: *"dat ik naar haar keek, bij sommige cliënten, ja. Als ik zelf wat irritatie – dat gebeurt dus ook – begon te voelen, dat ik dan naar haar keek en dat was dan zo precies van: ja, jij snapt het wel."* (Ind1). Een gezinstherapeute van wie de hond is weggefallen, merkt nu hoe steunend de hond toen voor zichzelf was. Ook andere therapeuten halen dit keer op keer aan, bijvoorbeeld:

Dus dat is heel dubbel, dat heeft ook met die hechtingsstoornis [van de cliënt] te maken natuurlijk, constant dat willen-en-niet-kunnen vertrouwen, maar, ja dat zijn dan zo van die dimensies waar ik dieren voor mezelf ook heel makkelijk vind. (...) Ook van, moest de hond er niet zijn, dan zou er van mij iets verwacht worden, en gewoon zo zitten en niets zeggen is veel moeilijker dan dat er een hond naast u ligt en waar je dan even over de hond dingen vertelt. (...) Ik gebruik hem ook als steun, ja, absoluut. Als therapeut. Zeker in het begin was dat mijn houvast, de hond. Zo die eerste cliënten, dat is, ja, dat is ook koudwatervrees dat je moet overwinnen. En ja, dan was dat geweldig: de hond naast mij, en er kon eigenlijk niks gebeuren. De hond was er altijd om iets op te vangen als het vast loopt. (Ind3)

Met hun co-therapeut aan hun zijde voelen verschillende therapeuten dat zij zichzelf soms meer op hun gemak voelen in de therapie, of dat zij indien nodig een extra steunpunt hebben. In de literatuur rond AAT werd dit aspect, langs de kans van de therapeut, nog niet concreet bestudeerd. Nochtans is de beleving van de therapeut in het therapeutische proces niet triviaal en is het belangrijk dat sommige emoties of gedachten de nodige aandacht krijgen. Zo kan het zijn dat bepaalde gevoelens niet bijdragen aan de therapeutische alliantie met de cliënt (Rober, 2011). De aanwezigheid van een hond kan

in de sessie zelf de therapeut helpen deze gevoelens te plaatsen, waardoor deze nadien meer ruimte krijgt om hierover te reflecteren zonder hierbij de therapie te schaden. Deze reflectie nadien kan bijdragen aan de innerlijke dialoog van de therapeut en zo aan de therapie (Rober, 2009, 2011).

Naast een vorm van intrinsieke steun die de hond de therapeut biedt, kan de hond op andere manieren de therapeut helpen in het therapeutisch proces. Zo vindt een therapeute dat ze via de hond makkelijker kan *intunen*:

Wel ik tune in, sowieso, maar als hij er is dan is er een afleiding voor hen, waardoor het voor mij makkelijker is om in te tunen. Terwijl als ze komen en ze kijken naar mij, en is het voor mij minder evident om mijn tijd te nemen om in te tunen. (Sys3)

Ook vinden sommigen dat de hond hen soms cues geeft die helpen om iets bij cliënten op te merken. Zo zag een therapeute aan de reactie van haar hond sneller wanneer haar cliënte dissocieerde en een andere persoonlijkheid aannam. Voor iemand anders vallen via de hond emoties van cliënten, of bepaalde zaken in hun verhaal, gemakkelijker op:

Sometimes I refer to Rex's sound effects as "punctuation" in the clients' stories. At such times I take my cues from clients, if they notice, I notice. And he gives me the sighs when it's time to end the session. (...) He seems to know before I do when people are about to cry. I don't know how he knows but I suspect that it is a combination of energy changes in the room and the different sounds people make when they are starting to choke up. (Sys5)

Het therapeutisch gesprek bestaat vaak uit veel non-verbale communicatie (Rober, 2009, 2012) en een hond kan de therapeut helpen bij het opsporen van deze signalen. Zo beschrijft ook gezinstherapeut Abrams (2008) hoe zijn honden hem helpen in de ontdekking van lichamelijke signalen die wijzen op angst, depressie of andere.

3.2.5.2. De hond als tool

Daar waar de hond soms zorgt voor een toelaten van 'niet-praten' (cf. §3.2.3.3), kan hij indien nodig ook als steun dienen om net wel te praten: "*daar merk ik het wel dat het voor jongeren, zeker voor geblokkeerde jongeren, gemakkelijker is om over dingen te spreken*" (Sys4). Voor sommigen is dit omdat de hond als afleider fungeert (cf. §3.2.10). Daarnaast vindt een therapeute de hond een uitstekend middel om bijvoorbeeld kinderen een succeservaring of een leuke ervaring te geven, waardoor deze makkelijker vertellen: "*zeker als het in het begin gebeurt, reageren van 'Amai' en 'Dat is goed' en 'Dat heb je nog niet gedaan thuis', en dat is het een aanknopingspunt om te beginnen met vertellen*"

(Ind2). Een andere mogelijkheid is dat kinderen tegen de hond spreken in plaats van tegen de therapeut: *"Ik maak ook altijd duidelijk dat ze niet hoeven te babbelen als ze niet willen. En daar zijn de dieren meestal net dat extraatje bij dat ze wél babbelen. Niet tegen mij, maar tegen de hond."* (Ind3). Of iets uiteindelijk verteld wordt, is situatieafhankelijk: *"Als het belangrijk is gaan ze het toch zeggen op een bepaald moment. Als ze vinden dat het zinvol is, zullen ze het wel zeggen. Dan komt het er wel uit. Maar soms duurt het heel lang"* (Ind3). Ten slotte haalt een cliënte aan dat de rust die de hond gaf het soms makkelijker maakte om dingen te vertellen: *"[de hond] heeft me soms de mogelijkheid gegeven om het te zeggen, maar soms ook van: het hoeft niet"* (Cli2_Ind1).

Melson (2005) waarschuwt in dit opzicht wel voor een nog sterkere afsluiting van mensen bij diegenen die enkel dingen toevertrouwen aan, via of in het bijzijn van dieren. Het is daarom belangrijk om in het verder verloop van de therapie plaats te maken voor een reflectie over de opgerakelde gevoelens en thema's.

Via de hond kunnen ook gemakkelijker thema's aangebracht en vervolgens besproken worden, bijvoorbeeld in de jeugdzorg: *"doordat die hond hier is, brengen er zich elke dag wel een aantal kansen aan om een gesprek aan te gaan of om over bepaalde thema's te praten. Die hond geeft ons veel gelegenheden om dingen aan te halen"* (Jeu). Zo kan voor moeilijke thema's via een dier een veilige ingang gezocht worden: *"En lopen, en rond dat veld, en dan zijn we zo wat beginnen koerskes doen van wie er het snelste is. En dan komen de thema's binnen: hij had het heel moeilijk met faalangst."* (Sys1); *"Wat maakt dat een kind denkt dat twee cavia's elkaar willen bijten? En dan zit je snel op heel de pestproblematiek en het zich onveilig voelen, maar dat is een veilige ingangspoort"* (Ind3). In de jeugdzorg bijvoorbeeld blijkt dat iets moeilijks vertellen gemakkelijker gaat door te projecteren op de hond ("de hond vindt/voelt/zegt/wilt dat..."):

Als je weet dat een kind altijd zijn eigen angsten of zijn eigen iets dat hij niet durft uiten of niet vindt dat hij mag uiten omdat hij dan gezichtsverlies lijdt, of te veel schrik heeft dat het te erge consequenties gaat hebben, bijvoorbeeld iets slecht vertellen over mama en papa, is dat gemakkelijker om dat te projecteren in die hond. (Jeu)

Een cliënte bevestigt dat zij het makkelijker vond om over moeilijke onderwerpen te spreken met de hond erbij, omdat dit praten normaal *"de relatie [met de therapeut] belast en met de hond wordt die relatie niet belast"* (Cli3_Ind1). Ze legt uit dat dit komt doordat *"je toch wel een persoonlijkheid extra [hebt], wel één die aandacht vraagt, maar die niet weegt."* (Cli3_Ind1). Doordat de hond buiten de één-op-één relatie met de therapeut staat (cf. §3.2.12.1), komt er plaats om als het ware vrijuit te spreken.

Het kan ook dat de hond bepaalde thema's triggert bij de cliënt. Zo vertelt een therapeute over het wegvallen van haar therapiehond (cf. §3.3.2.2): *"Each reminder of him that I see triggers my pain again. I think Max was carrying lots of my grief from the loss of my daughter and my husband."* (Sys5). Gebeurtenissen met de hond doen mogelijk ook voor de cliënt denken aan bepaalde levensgebeurtenissen. Hierdoor kan ruimte gemaakt worden voor verhalen of gevoelens die nog niet werden opgerakeld. Ook wanneer men bang is van de hond, hoeft dit niet zozeer een probleem te zijn. Enerzijds kan de therapeut, in samenspraak met de cliënt, de hond gebruiken om aan deze angst te werken. Anderzijds kan dit een middel zijn om het thema 'angst' aan te brengen:

Maar die hond brengt dus dat thema binnen en in het begin is die hond belangrijk om dat thema binnen te brengen, maar na heel snel zie je eigenlijk enkel nog dat thema en is die hond niet meer zo belangrijk. Of dan brengt die hond bijvoorbeeld 'bang' binnen, want er is altijd wel iemand die bang is van een hond. Terwijl het veel moeilijker is om als die hond er niet is, het thema 'bang' op tafel te gooien. En hop, die hond *doet* dat gewoon. (Sys1)

Thema's die de hond aanbrengt door zijn eigen gedrag of uitlokt door zijn aanwezigheid, zijn een toegangspoort tot het praten over deze thema's. Het gaat in feite niet over hoe of waarom men via de hond tot dit thema komt: de hond verdwijnt naar de achtergrond (cf. §2.2.2) en niet-vertelde verhalen, vaak moeilijke thema's, staan nu op de voorgrond. Het creëren van deze context is een belangrijke taak van de therapeut: "Naast het luisteren naar het verhaal van de cliënt ligt de grootste verantwoordelijkheid van de therapeut in het creëren van een context waarin het nog-niet-gezegde gezegd kan worden of waarin onderdrukte kennis toegankelijk gemaakt kan worden" (Rober, 2012, p. 140).

3.2.6. Interacties met de hond als spiegel

Daar waar de therapeut informatie kreeg door naar de interacties tussen cliënten en hun huisdier te kijken (§2.2.3.5), kunnen therapeuten dit ook doen met hun eigen hond. Door het contact tussen cliënt(en) en de hond te observeren wordt de therapeut in zekere zin geïnformeerd: *"Bijvoorbeeld, de hond niet durven iets weigeren. Of euh, dat commanderen zo heel sterk naar de hond toe, dat je merkt van, amai, die zijn toch wel heel sterk bezig met hun eigen macht."* (Ind1); *"De manier waarop de mensen al de hond begroeten. Dat begroeten zegt veel. Bijvoorbeeld over hun lichamelijkeheid (...) die begroeting naar die hond, dat is dan een stukje van jezelf dat je daarin legt he."* (Sys1); *"er zijn nu eenmaal mensen die die lichaamshouding en die band niet kunnen overbrengen, maar dat vertelt heel veel over wat er in die mensen vast zit."* (Ind3); *"More than that he gives me data about my clients, watching how they attend to him,*

how physical they are, how they express their loneliness through him and much more" (Sys5). Deze laatste haalt bijvoorbeeld het aaien van de hond aan: *"It is common for folks to stroke him all through the session. If they do so, how they stroke him, how they change their stroking while on particular topics gives me lots of data."* (Sys5). Ze vertelt ook volgend verhaal:

I have another client who maintains that he is allergic to dogs, I suspect that he is not all that allergic but, having a substantial component of narcissism to his personality, wants all the attention on him. I put a sheet on the couch to separate him from the dog hair and keep Rex in the kennel when he is there. Last Wednesday Rex was throwing up in the kennel, making substantial sounds but this client did not even acknowledge that anything was going on. One could speculate quite a long time as to the meaning of this. This man has the ability to ignore lots of things in his life that he need to be noticing. (Sys5)

Het gedrag van de cliënt naar de hond toe is voor deze therapeut een metafoor voor hoe deze man is. Zoals een iemand het verwoordt: *"je kan niet zijn wat je een stuk niet bent"* (Sys1). Dat geldt ook voor het contact met de hond. Daarnaast kan men dingen afleiden uit projecties die mensen maken. Vaak is dit immers een weerspiegeling van hun eigen wensen of gevoelens. Hierdoor kan de therapeut inzien wat iemand zoekt of ontbreekt:

Want bijvoorbeeld in het gezinsvervangend tehuis waar ik gewerkt heb en mijn honden dikwijls meenam, zag je dat die honden voor elke persoon een andere functie krijgen afhankelijk van wat die zoeken. De ene projecteert dan in die hond van 'dat is een stoere', de andere projecteert dan inderdaad van 'oh, hij is kei schattig!', en de andere 'hij is kei lief!' en nog een andere 'dat is een kei trouwe vriend! En die gaat mij beschermen'. En het feit wat je daarin projecteert zegt al iets over wat jij zoekt: bescherming zoeken, of voorwaardelijke vertrouwdeheid, dat zegt al iets over wat jij zoekt of wat jij nodig hebt. (Sys1)

Vooraf bij kinderen komen deze projecties terug, zo laat een therapeute de kinderen soms naar cavia's kijken: *"door gewoon te kijken naar wat zij zeggen dat er met die dieren gebeurt, kan je er snel de thema's uitpikken die voor hen belangrijk zijn"* (Ind3). Verschillende andere therapeuten of mensen betrokken in de jeugdzorg halen dit aspect van projecties ook aan, bijvoorbeeld:

Het invullen van emoties die een hond echt niet ervaart. (...) En dan moet je daar ook dikwijls iets mee doen. (...) 'Waarom zou die dat denken?', of 'Waarom zou die dat dan voelen?', en dan krijg je dikwijls heel veel informatie doordat een kind eigenlijk zijn eigen gevoelens bij de hond gaat leggen (...) omdat een kind het veel moeilijker vindt om te zeggen 'ik vind dat moeilijk' of 'ik heb daar schrik van'. (Jeu)

Doordat kinderen niet altijd even gemakkelijk dingen verwoord krijgen, is het zien en het voelen dat met de hond mogelijk is soms een uitweg: *"Het zien en het voelen, dat is belangrijk. En dat kan met een hond, of met barbiepoppen (...) of iets vasthouden, een kat, weet ik veel, sporten. En daar zie je zó aan wat voor kind dat is."* (Ind2). Alsook:

Bij mij wordt er eigenlijk vaak niet of weinig gepraat. Ik heb ook zoiets van: het hoeft ook niet altijd. Kinderen bijvoorbeeld kunnen het niet altijd in woorden zeggen, maar laten het wel zien. Een kind dat als de hond het balletje niet meteen van de eerste keer afgeeft, er zo onmiddellijk naar trapt, dat zegt heel veel. Over wat er omgaat in dat kind. (Ind3)

De interactie met de hond fungeert dus als een betekenis-gevend iets voor de therapeut. Toch dient men erbij stil te staan dat niet alle interacties rechtstreeks of eenduidig te interpreteren zijn. Zo kan angst of vertrouwdheid met honden, of andere zaken die niet rechtstreeks met de cliënt te maken hebben, mee beïnvloeden wat voor contact er plaatsvindt. Therapeuten geven dan ook aan dat ze de interacties soms slechts in hun achterhoofd houden en er niet in alle gevallen iets uit trachten af te leiden: *"Dat wordt wel in de kop even genoteerd, maar ik ga daar niet meteen een diagnose opplakken. Het is onderdeel van een totaalplaatje, het is niet alleen."* (Ind2); *"dat is hetzelfde als met kindertekeningen: ik leid daar wel dingen uit af, maar ik blijf daar voorzichtig mee, want dat kan evenzeer te maken hebben met dat die thuis een hond hebben"* (Sys4).

Daarnaast kan de hond helpen om interacties tussen verschillende cliënten te bestuderen. In een bijzondere jeugdsetting lokt het bezig zijn met de hond tussen kinderen verschillende gebeurtenissen uit, *"en dat zijn momenten die je direct moet aangrijpen om ook te proberen kijken van: wat gebeurt er hier"* (Jeu). Ook in een therapie-setting kan men ontlokte reacties bij of interacties tussen cliënten observeren:

Mensen gaan zitten en (...) dan zet ik mijn stoelen zo rond, zonder tafel, een tapijt, en dan gaat hij altijd in het midden zitten. Bijna altijd is dat zo geweest, en hij doet dat gewoon. En dan kan je zo zien wat er ontstaat, je moet echt als therapeut zelf niets meer doen. (Sys3)

Door de hond in de therapie te brengen kan de therapeut kijken welke interacties ontstaan kan er zo mogelijk geïllustreerd worden hoe familieleden zorg dragen (of net niet) voor elkaar. De therapeut krijgt een extra kans aangereikt om te kijken wat er ontstaat in de therapie en hoe hierop gereageerd wordt. Hierdoor kan de therapeut overschakelen van het *vragen* naar reacties ("Hoe gebeurt dit? Wat voel je als dit gebeurt?") naar het *bekijken* van hoe deze reacties effectief plaatsvinden. Ook voor kinderen is het veel gemakkelijker om te reflecteren over emoties of reacties die zich werkelijk voordoen dan om hypothetische vragen te beantwoorden (Rober, 2008, 2012).

3.2.7. Leren via de hond

3.2.7.1. Interacties met de hond als spiegel (voor de cliënt)

Ook de cliënt kan via de hond bijleren. Veel therapeuten gebruiken dit principe bewust in de therapie. Zo leren cliënten in de twee onderstaande voorbeelden meer vertrouwen hebben in relaties. In plaats van het thema slechts te bespreken, fungeert de relatie met de hond als een geloofwaardiger voorbeeld (cf. §3.2.4.2):

Dat was ook iemand die heel bang was om verworpen te worden, en ik had haar ook gezegd van: 'Ja maar, je hebt het niet graag wat ze nu doet. Stuur ze weg.' – 'Mmm-mmm... nee...', en ik zeg 'Ja kijk, dan laat ik ze doen he'. (...) En dan heeft ze haar toch weggestuurd, en die vrouw is beginnen wenen, wenen, wenen. (...) Omdat ze haar had weggestuurd. Van, nu heb ik die hond gekwetst, en ocharm, en die was daar dus echt slecht van. (...) Die hond zag haar nog altijd even graag en kwam terug. (Ind1)

En omdat die hond 10 minuten nadien terug afkomt. Die komt vanzelf terug, die gaan ze niet verliezen en dat weten ze. En de angst om afgewezen te worden door mensen is bij veel van onze gasten heel groot. En bij een hond is dat, Lady kan duidelijk laten merken dat ze iets niet leuk vindt, maar als ze 10 minuten later een balletje nemen, dan staat die hond even enthousiast terug aan de benen. Dus dat is van, je mag ook fouten maken zonder dat daarom de liefde stopt. Ook, je mag ook fouten maken maar daarom wordt de relatie niet beschadigd. Of je kan ook fouten maken en daaruit leren en dat kan je relatie ook ten goede komen. (Jeu)

Dit wordt ook wel 'levend leren' genoemd, waar de cliënt door effectieve reacties van de hond iets kan bijleren. Hierover komen verschillende andere voorbeelden met verschillende thema's naar voren, bijvoorbeeld parentificatie van kinderen naar de hond toe: *"dat dat doorschieten in die zorg, ook al is dat vanuit die parentificatie, dat dat een ander soms wel beknot en dat dat een ander soms wel ongemakkelijk doet voelen"* (Jeu).

Niet in alle gevallen koppelt de therapeut ook terug aan de cliënt wat er gebeurt, in die zin dat de cliënten het zelf wel ondervinden en ontdekken: *"Ik vraag meestal wel van, 'Herken je er iets van?', maar het zijn zijzelf die de link leggen. Ik zal hem niet voor hen leggen, want misschien leg ik wel een verkeerde link"* (Ind3). Als het wel wordt aangekaart door de therapeut, kiest deze er soms voor om dit achteraf pas te doen, *"omdat als ik het ga aankarten is de spontaniteit weeral weg."* (Sys3). Anderen brengen het bij de cliënt aan om bewust de link te leggen naar andere situaties: *"ik probeer de reactie van de hond te vertalen voor hem. Van wat gebeurt hier, en wat doe jij, en hoe werkt dat bij een hond, en hoe werkt dat dan bijvoorbeeld bij mensen"* (Sys4). Een andere therapeute vertelt:

Ik heb bijvoorbeeld, met een adolescent die uit een echtscheiding van de ouders komt, met een tweelingzus waarvan de zus heel dominant is, dus zij is veel onderdaniger maar zij heeft wel behoefte aan de relatie met die zus maar dat gaat absoluut niet, heel weinig zelfvertrouwen, veel faalangst enzovoort. En die had de opdracht van, 'Ga een paard halen' en dat zie je die op een heel zachte en verzorgende manier naar dat paard gaan, dat halster aandoen, en dan, die vroeg letterlijk: 'Kom mee'. Dat paard ging niet mee, maar dat doel was voor haar absoluut niet belangrijk maar zij wilde dat paard niet pijn doen. (Ind3)

Het gaat hier dan wel over een paard, de interactie met dit paard weerspiegelt ergens het probleem van de cliënt. Hoewel zij zelf behoefte heeft aan een relatie met haar oudere, dominante zus, lukt dit niet. De manier waarop zij met het paard omgaat weerspiegelt dit en de therapeute laat dit gebeuren om dit inzicht bij haar cliënt aan te brengen: *"dat gebruik ik dan als aanknopingspunt van, 'Ik zie dat er dat en dat gebeurt', en dan wacht ik gewoon, en, allez ja, de meeste mensen maken zelf wel heel snel de link"* (Ind3).

Een gelijkaardige weerspiegeling wordt door andere therapeuten die met een hond werken ook verschillende keren beschreven. De hond kan zo een hulp zijn om te leren omgaan met bijvoorbeeld grenzen leren stellen. Gezien een hond niet altijd even goed of even snel luistert, kunnen ook frustratietolerantie en het omgaan met teleurstelling of iets dat niet lukt, zichtbaar gemaakt of geoefend worden.

Ook kan er rond zelfvertrouwen gewerkt worden door dingen aan te leren aan de hond: *"dat geeft zo'n boost en gevoel van 'Wauw!', van, ik heb iets gedaan, en zelfvertrouwen, en dat is zo immens en dat kan je met geen enkel gesprek, die ervaring teweegbrengen"* (Ind3). Het oefenen van andere gedragingen of opdrachten is ook steeds veilig met een hond erbij. Immers, van de hond mag je zijn zoals je bent: *"Over aanvaard worden (...) het is heel hard vanuit het hier-en-nu en vanuit het heel basale dikwijls. Maar al die kleine dingen samen maken wel iets. Er mogen zijn."* (Jeu). Zo vertelt een therapeute over oefeningen die zij met een jongen deed, die op zich niets met de hond hadden te maken, maar waar de hond wel bij was. Deze oefeningen mislukten soms:

Dan neem je die mislukking in je therapie van 'dju, het is mislukt', en dan waren de laatste vijf minuten van de sessie: 'Ok, het is mislukt. Wat gaan we ermee doen?! Hoe erg is dat nu als dat mislukt?'. Maar hij wist ook van: Jeena vergaf hem al zijn fouten, dus dat was ook niet zo erg om te mislukken bij Jeena. (Sys1)

Het is niet erg om fouten te maken bij een hond: de hond (be)leeft slechts in het hier-en-nu (cf. 3.2.11) en "no human being can offer to the child more general 'acceptance', in its fullest multiordinal levels of meaning, than the faithful dog" (Levinson, 1962, p. 61).

Een andere reden dat een hond een effectief medium voor dit levend leren is, is dat hij vaak een spiegel is van het gedrag van de cliënt. Bovendien geeft hij duidelijke, directe feedback. Vooral bij kinderen kan dit helpen om de gevolgen van gedrag beter in te zien: *"vanuit signalen die Lady geeft, dus die gewoon bij een hond zo puur natuur zijn, kan je veel sneller laten zien van: kijk, Lady vindt het niet leuk"* (Jeu).

Door zijn spiegelend gedrag geeft de hond dus soms een beter inzicht in de eigen actieprocessen en de eigen manier van functioneren. Ook Engel (2001) haalt aan dat de wijze van communicatie en mogelijke onduidelijkheden hierin door de hond zichtbaar (en nadien makkelijker bespreekbaar in de therapie?) gemaakt kunnen worden:

De hond denkt, maar redeneert niet en dat maakt hem betrouwbaar en rechtlijnig in zijn communicatie. Wat je van de hond kunt leren, is hoe je, zonder de belemmering van onduidelijk woordgebruik en dubbele boodschappen, kunt communiceren en contact kunt maken. (Engel, 2001, p. 12)

3.2.7.2. De hond als herkenningspunt

In sommige gevallen kan de hond de cliënt helpen naar zichzelf te kijken door als herkenningspunt op te treden. Therapeuten vermelden enkele situaties waarin kinderen zichzelf zeer concreet herkennen in de hond. Zo merkte een kind in de jeugdzorg op: *"Lady heeft wel een mama maar die heeft daar nu ook weinig contact mee"* (Jeu). Daarnaast zag een kind in een hond die zij ergens tegenkwam de verwaarlozing en het gebrek aan aandacht zoals zij dit zelf kende uit haar eigen verleden.

Een therapeute haalt concreet de steun van deze herkenning voor de therapie aan. Zij besloot om een hond in de therapie te brengen die door in het asiel te zitten veel tics had ontwikkeld, net zoals de jongen die zij in therapie had: *"daar heb ik [de hond] zijn verhaal dan een stuk binnengebracht, waarom [de hond] die tics nodig had en waarom hij die nu soms nog wel nodig heeft, maar ook waarom hij die kan laten gaan"* (Sys1). Ook een andere therapeute gebruikt de activiteit van haar hond om een herkenning teweeg te brengen bij kinderen met ADHD en hier zo over verder te praten: *"dan is het ook zichtbaar. Het kind heeft een beeld nodig, zo erover praten dat zegt niets"* (Sys3).

3.2.7.3. De hond als buitenstaander

Ook op een meer bewuste manier dan spiegelende feedback van de hond of een herkenningspunt in de hond, kan de cliënt gemakkelijker tot (zelf)inzichten komen. Door over de hond als buitenstaander te denken, is zelfreflectie soms gemakkelijker:

Van, als ik dat tegen Luna zou zeggen, dat helpt wel om de dingen wat helderder te krijgen. Van, als ik dit zou zeggen tegen iemand die niet antwoordt maar wel lief is voor mij en dat zeker niet verder vertelt, wat zou ik dan zeggen. Nu, dat gebeurt niet zo bewust he. (Cli3_Ind1)

Dat mensen leren om in de schoenen van iemand anders te staan, van de situatie van een andere kant te bekijken, van te zeggen: 'Stel dat je moeder in die stoel zou zitten, wat zou ze dan van je denken?'. (...) En ik doe dat met de hond he, en dat is veel minder abstract en het geeft andere mogelijkheden, want het is ook een stukje meer gekleurd dan een stoel. (Ind1)

Voor kinderen is deze reflectie via de hond mogelijk eenvoudiger net doordat de hond zoveel verschilt: *"daarvoor helpt het zichtbare verschil met een hond heel goed om daar inzicht in te krijgen, want in mensen is het van, ik voel dat zo aan dus waarom zou jij dat niet zo aanvoelen"* (Jeu). Met deze inzichten kan vervolgens iets gedaan worden:

Het is niet zo dat ze (...) een bepaald inzicht krijgen en (...) plots alles opgelost is, zo werkt het natuurlijk niet (...) Maar het gaat juist over het inzicht krijgen, dat ze in situaties in het dagelijks leven waar ze in vastlopen, dat ze wel even die reflectie kunnen maken. (Ind3)

Net zoals de hond als buitenstaander de therapeut kan helpen om non-verbale communicatie te valideren (cf. §3.5.2), kan de hond – als een objectieve waarnemer die zich buiten de cliënt en diens situatie positioneert – de cliënt een nieuw inzicht bieden. Zo haalt Engel (2001) aan: "Door via de hond naar zichzelf te kijken, komt men vaak tot verrassende ontdekkingen en inzichten." (Engel, 2001, p. 113). Deze andere kijk op de situatie kan vruchtbaar zijn voor een verder therapieverloop (Rober, 2012).

3.2.8. Lijm tussen personen

Ook de kijk op 'de andere' in de therapie kan beïnvloed worden. Zoals een huisdier het goede terug zichtbaar kan maken (cf. §2.2.2), zo kan de hond van de therapeut dit ook doen. Hierdoor wordt de therapiesessie minder beladen met enkel het probleem, en is de stap naar een 'nieuwe' ontmoeting tussen cliënten gezet (Rober, 2009):

Dat was moeder en zoon die hier gekomen zijn, en die kwamen met de aanmelding van agressieproblematiek. En zo eigenlijk een moeder die dat eigenlijk niet veel goeds meer kon zien van haar zoon. En die heb ik vooral, ze samen laten bezig zijn om te laten ontdekken van, die kon eigenlijk best heel lief met die hond omgaan. Dus dat die kant wel in dat kind inzit, en dat we die naar boven moeten halen. Maar die mama geloofde niet meer dat daar nog zo'n kant inzit, met die agressieproblematiek naar die broertjes en zusjes. Ik had heel graag die broertjes en die zusjes er nog bij gehad, maar die mama vond dat niet opportuun om die mee te brengen. Dat zou denk ik, moest die interactie met die broertjes en zusjes, mét die hond, en dat zou goed kunnen verlopen zijn, dan heb je natuurlijk een mooi spel gehad. (Sys4)

3.2.9. Fysiek contact

Fysiek contact in de therapie is niet altijd een even gemakkelijk punt (Bonitz, 2008). Zo kunnen zowel therapeut als cliënt bepaalde remmingen hebben, bijvoorbeeld: *"bij sommige cliënten heb ik zo het gevoel van, dat ik intuïtief zo iets heb van, 'nee', dat de hond dat een stuk kan vervangen"* (Ind1). Toch kan een fysiek contact helend werken of geborgenheid bieden voor de cliënt tijdens moeilijke momenten in de therapie (Bonitz, 2008). Doordat een dier veel minder geremd is kan het dienen als een geschikt medium voor aanrakingen met de cliënt. Cliënten ervaren het contact met de hond als erg aangenaam: *"soms legde die haar kop op uw schoot, en ja op sommige momenten was dat wel fijn"* (Cli1_Ind1). Daarnaast zorgt het aaien of het knuffelen er soms voor dat men rustiger wordt: *"My sense is that one of Rex's main functions is to calm people. He is very soft, long haired around his head and neck and loves to be touched"* (Sys5). Daarbij is voor velen het contact met de hond niet te vergelijken met het gebruik van knuffels: *"Dat is een levend iets he, dat is anders. Ik heb ook wel zo'n dikke beer, die heb ik ook ooit gebruikt, dat gaat ook wel he, maar dat is toch niet helemaal hetzelfde"* (Cli1_Ind1), *"Dat was wel fijn dan kwam die zo naast mij zitten of tegen m'n benen zitten, en dan heb je ook iemand om te knuffelen. En het is niet zo onnozel als een kussen vastnemen of een knuffelbeer"* (Cli3_Ind1).

Een positieve fysieke interactie met een levende hond blijkt neurotransmitters zoals oxytocine en dopamine bij de mens te vergroten (Odendaal, 2000), al zou het effect voor oxytocine enkel bij vrouwen aanwezig zijn (Miller et al., 2009). Oxytocine en cortisol spelen respectievelijk een rol in de ervaring van gevoelens van affectie en beloning. Daarnaast is er een indicatie dat cortisol verlaagd wordt, waardoor het aaien van een hond mogelijk stress-verlagend werkt. Deze objectieve metingen kunnen in het licht van therapie bijdragen aan het gevoel van de cliënt. Daarnaast is de subjectieve beleving van de cliënt dat er iemand is voor hem/haar is bevorderlijk voor de context van de therapie.

De constante beschikbaarheid van contact door de hond kan er ook voor zorgen dat de cliënt beseft dat die dat eigenlijk wel nodig heeft: *"Zo van 'ah ja, dat had ik nu wel nodig, en eigenlijk kan ik wel een knuffel gebruiken'. En dat dat ineens beschikbaar is op dat moment, maakt dat je dat beseft, terwijl dat anders misschien voorbijgaat."* (Cli3_Ind1).

Naast een vorm van geborgenheid kan fysiek contact met de hond ten slotte ook fungeren als een hulp wanneer iemand niet goed weet welke lichaamshouding aan te nemen. Zo wordt enkele keren aangehaald dat het fijn kan zijn voor cliënten dat ze iets met hun handen kunnen doen door met de hond te 'prullen'.

3.2.10. Afleiding

3.2.10.1. Ander onderwerp

Praten over of bezig zijn met de hond is een ideale manier voor de cliënt om op een veilige manier van onderwerp te veranderen. Voor veel cliënten biedt dit op moeilijke momenten in hun verhaal een uitweg: *"als je zoiets niet goed durft zeggen, dan kan je wat spelen met Luna, een beetje over de hond babbelen"* (Cli1_Ind1); *"er waren momenten dat ik echt dacht van, ik heb geen zin om erover te praten, waar is die hond, doet die niks grappig?!"* (Cli3_Ind1). Ook in de jeugdzorg komt dit terug:

Als je face-to-face in een gesprek zit, dan denk ik dat ouders soms schrik hebben als ze niet op je vraag ingaan. Of als ze geen duidelijk antwoord geven. Dat ze zagezegd niet meewerken (...) terwijl ik denk dat wanneer er dan toevallig een hond rondloopt, dat dat is van: ah maar hij leidt mij af he, het is niet dat ik van slechte wil ben. (Jeu)

Wanneer cliënten keer op keer enkel met de hond bezig zijn, vertelt dit iets aan de therapeut. Een therapeute benadrukt daarom dat men moet *"opletten dat de hond niet de afleider wordt. En daarom vind ik het ook belangrijk dat je de hond soms een stap achteruit laat doen (...) dat mag op zich geen systeem worden van: altijd met die hond"* (Sys1). Ook andere therapeuten halen aan dat ze ervoor opletten dat cliënten niet steeds opnieuw afdwalen door het over de hond te hebben. Indien dit toch gebeurt, dient de therapeut stil te staan bij dit steeds opnieuw afleiding zoeken bij de hond: *"Het is zoals sommige mensen ineens in gezinsbegeleiding naar het toilet moeten. Dan moeten ze eigenlijk niet naar het toilet"* (Sys4).

Afleiding zoeken kan wijzen op een weerstand en de therapeut kan nadenken wat hij hier mee doet. Zo kan hij ervoor kiezen de hond weg te zetten en zo toch ruimte maken voor een verder gesprek. Een andere optie is om dat wat opgemerkt wordt terug te koppelen aan de cliënt. Vaak kiezen therapeuten ervoor om deze aarzeling een plaats te geven en toe te werken naar een moment waarop men wel klaar is om te spreken. De cliënt heeft immers zijn eigen reden om zijn verhaal (nog) niet te vertellen (Rober, 2002, 2009).

3.2.10.2. Makkelijker praten

Soms wordt er net gemakkelijker gepraat doordat de hond afleidt: *"bij volwassenen is het meer op het gemak brengen van, en aaien, en afgeleid zijn waardoor ze gemakkelijker praten"* (Ind2); *"some do not talk to Max or to me about Max, they just stoke him sort of unconsciously while we talk about other things"* (Sys5). Deze laatste

therapeute verduidelijkt dat de hond niet zomaar een afleider is, maar net een aanzet om – al dan niet bewust – vrijuit te spreken:

She comes in with four boys ages six to 16 and they all interact with Rex. Sometimes they feed him for me... by hand, green beans, baked potato and special vet canned food. Having the dog there might be seen as a distraction by some but as they are interacting with Rex they say things that they might otherwise not say. They seem to forget themselves. They also answer my questions more readily. (Sys5)

Andere therapeuten gebruiken de hond doelgericht als een afleiding omdat het praten met de cliënten dan gemakkelijker gaat. Zij kiezen er daarom bewust voor om in de therapie dingen met de hond te gaan doen: *"de woorden zijn eruit voor je het beseft (...) dan ben je aan het wandelen, en tussendoor doe je wat moeilijk praten (...) Nu voor mij is het natuurlijk andersom. Maar voor die klant voelt het heel anders aan"* (Ind2); *"eigenlijk vind ik dat hetzelfde als met pubers in de auto te gaan zitten en niet face-to-face te praten. Dan praten ze beter. (...) Het is een beetje van hetzelfde niveau"* (Sys4).

Sommigen benoemen de afleiding van de hond liever anders: *"een afleiding, dan klinkt dat negatief. Het is eigenlijk een soort verankeringmoment, zo van, pfffooeeh"* (Cli2_Ind1). Een therapeute beschrijft op gelijkaardige manier:

Ik heb nu iemand in gedachten die heel makkelijk in emoties terecht kwam, en allez veel verdriet, heel veel verdriet, en dan keek ze ook altijd naar [de hond]. Alsof dat, ja, zoiets als een bliksemafleider zie ik hem. (...) dat neemt feitelijk de grote energie en leidt dat af naar de aarde, om zo die stroming niet zo sterk te voelen. En ik heb vaak het idee dat, alleen maar zijn aanwezigheid daarvoor zorgt. Een aarding. (Sys3)

3.2.11. Hier-en-nu

Verschillende keren komt terug dat de hond in de therapie bijzonder is omdat hij in het 'hier-en-nu' leeft. Daar waar levend leren (cf. 3.2.7.1) gemakkelijk gaat doordat de hond gewoon reageert op en enkele rekening houdt met wat er op het moment gebeurt, blijkt dit terugbrengen tot het hier-en-nu ook een rol te spelen bij emoties of gevoelens. Zo kan de hond een hulp zijn om zich meer bewust te worden van een gevoel: *"Zo dat er een moment is dat je stilstaat, en de situatie verandert even en ineens zit de hond naast je, en dat je ook even kan voelen wat je voelt."* (Cli3_Ind1).

Mogelijk komt dit doordat men door de hond niet begint te rumineren of te denken aan andere dingen: *"het brengt ook rust om die even te strelen, om daarmee bezig te zijn, dat brengt rust en dat zorgt ervoor dat je dan, op dat moment ben je niet aan het*

denken aan van alles en nog wat" (Sys3). Een cliënte bevestigt dat ze door de hond inderdaad minder nadenkt *"want dat zit daar en die leeft in het hier en nu."* (Cli3_Ind1) Ze geeft aan dat dit wel niet zo expliciet gebeurt:

Als je bijvoorbeeld de opdracht krijgt van 'gebruik de hond om in het hier-en-nu te komen', dan werkt dat niet (...) Maar met een hond, er zijn zo van die momenten dat je in het hier-en-nu komt en dat je niet anders kan. (Cli3_Ind1)

In een artikel over honden en mindfulness schrijft een hondentrainer:

When it comes to learning how to be truly present in the moment, there's no better model for "Be Here Now" than your dog. At any given instant, your dog is responding to the way that the world is making them feel right then and there. As you learn to feel the world the way that your dog feels the world, you will actually get closer to your own centered, in-the-moment experience. (Neil Sattin, 2009⁴)

Dit blijkt eveneens op te kunnen gaan voor cliënten in de therapie. Ook Lambrecht (2010) stipt oefeningen met een hond aan als een mogelijkheid om deze hier-en-nu-beleving via de hond te ervaren.

3.2.12. Dynamiek

3.2.12.1. Therapeut-cliënt-hond

De dynamische relatie tussen therapeut, cliënt en hond geeft in de therapie een extra dimensie: *"waar dat een co-therapeut een extra dimensie brengt, daar brengt die hond ook een extra dimensie, maar op zijn eigen manier, op z'n hondse manier"* (Sys4). Waar anders een één-op-één relatie bestaat tussen de therapeut en de cliënt(en), ontstaat door de hond een nieuwe dynamiek waardoor er zoals gezien verschillende mogelijkheden en invloeden ontstaan. Zo vond een cliënte het makkelijker om over moeilijke onderwerpen te praten omdat zij vond dat de hond voor een extra persoonlijkheid, een extra dimensie, zorgde in de therapie (cf. §3.2.5.2).

Doordat de hond deze extra dimensie brengt, wordt hij als het ware als een echte co-therapeut ervaren: *"echt een co-therapeut. Ik vind het echt van dat niveau."* (Sys4). Dit

---

⁴ Uit het artikel *What your dog can teach you about mindfulness*, afgehaald op 4 december 2011 vanaf de website <http://www.naturaldogblog.com/blog/2009/10/dog-training-and-mindfulness-an-essay-in-the-messenger>

komt terug bij verschillende therapeuten. De interacties met de hond vinden immers niet enkel plaats, er wordt ook over gereflecteerd (al dan niet enkel door de therapeut). Ook cliënten ervaren de hond als een tweede therapeut: *"tegelijk is de hond ook wel meer dan de omgeving, het is een co-therapeut eigenlijk"* (Cli3_Ind1); *"maar ik had soms wel het gevoel van, ik zit hier met twee therapeuten"* (Cli2_Ind1). Deze laatste cliënte benadrukt dat de therapeut zelf wel het belangrijkste blijft. Ze vertelt dat de hond soms niet aanwezig was en *"dat ik dan [niet] iets had van, dit is een verloren uur. Dat niet. Maar zo, ja, het samenspel, het versterkte denk ik nog eens de kracht die [de therapeute] al heeft."* (Cli2_Ind1)

Maar hoe zit het juist met de relaties tussen hond, cliënt en therapeut? Vormt de cliënt een eenheid met de hond waar de therapeut buiten staat, of zijn het net de therapeut en de hond die samenwerken? Of is er eerder sprake van een sterke relatie tussen therapeut en cliënt waar de hond niet echt aan bijdraagt? Uit de gesprekken blijkt dat er verschillende mogelijkheden zijn en dat het ook wel wisselt binnen de therapie welke dynamiek er juist ontstaat. Afhankelijk van de situatie vormt de hond een eenheid met de cliënt, met de therapeut, of is hij minder belangrijk en staat hij eerder op afstand.

Zo zou gesteld kunnen worden dat in het begin van de therapie de cliënt eerder buiten de relatie met de hond en de therapeut staat. In de ontmoeting met de therapeut (cf. §3.2.4) kan dit contact tussen therapeut en hond helpend zijn voor de cliënt. Op andere momenten vormt de hond een eenheid met de cliënt, bijvoorbeeld: *"dat er een eenheid ontstaat tussen de cliënt en de hond waar ik niet tussen zit. En dat heeft met dat aaien te maken"* (Sys3). Zo ervaart een cliënte de hond soms als bondgenoot:

En dan heb je echt een beetje een bondgenoot in de hond. En dat is dan een beetje deugniet, een beetje spelen. Dat zit dan in een overwegend, hoe moet ik dat zeggen. Als je met een therapeut alleen bent en je begint te spelen, dan kan het zijn dat dat agressief wordt, of dat de therapeut ambetant wordt, zo van 'zeg je wilt niet werken', of omgekeerd, en dan heb ik van, zeg zit eens niet zo serieus te zijn. (Cli3_Ind1)

In plaats van de vorming van een eenheid met de cliënt dan wel met de therapeut, kan de hond ook als schakel tussen verschillende cliënten optreden: *"Iets bij mensen gaan halen, een kind dat bijvoorbeeld bij vader iets laat halen en terugbrengen. Dan krijg je even iets op een ander niveau"* (Sys4). Op deze manier kunnen thema's tussen verschillende cliënten makkelijker aangeraakt worden. Een therapeute beschrijft dat ze deze driehoek hond-clieënt-therapeut, die op verschillende manieren ingevuld kan worden, niet bewust beïnvloedt of manipuleert. Afhankelijk van het moment neemt deze dynamiek een andere vorm aan. Zij geeft wel aan dat ze hier in de toekomst

doelgerichter mee wil omgaan: *"Wil ik een eenheid die ontstaat, wil ik dat er een driehoek ontstaat, of wil ik dat er hier een interactie ontstaat tussen vader en zoon en dat die hond daar een medium voor is."* (Sys4).

Melson en Fine (2010) halen aan dat de therapeut best aandacht heeft voor de spontane dynamiek die ontstaat tussen therapeut, hond en cliënt aangezien de therapeut hier soms verder iets mee kan doen. Een kind dat zich bijvoorbeeld te sterk aan de hond bindt, of net niet, kan informatief zijn voor de therapeut (cf. §3.2.6).

3.2.12.2. Onvoorspelbaarheid

Het niet-controleerbare van de hond is ook de reden dat de hond als het ware een extra, onvoorspelbare dimensie brengt: *"zo'n levendig dier is toch wel iets bijzonders. Want [de therapeute] heeft daar wel vat op, maar geen totale vat"* (Cli2_Ind1); *"je kan met Lady weinig programmeren, je hebt daar weinig controle over"* (Jeu). Deze onvoorspelbaarheid kan cliënten helpen omgaan met zaken (cf. §3.2.7.1) die je niet altijd kan controleren:

Want ja, het is op zich een rustige hond, maar het blijft ook wel een hond die als je hem roept enthousiast is en komt afgelopen. En dat is voor hem ook wel een leerproces van: ah, dat heeft wel effect als ik iets doe. En van: hoe kan ik daar dan mee omgaan? (Ind3)

3.3. Praktisch

Op praktisch vlak zijn er enkele dingen op te merken. Zo hanteert niet iedere therapeut dezelfde manier van werken met de hond. Daarnaast zijn er ook nadelen aan een hond in therapie en kunnen er zich soms problemen stellen. Ten slotte kan men zich afvragen hoe het zit met de keuze van de juiste therapiehond.

3.3.1. Werkwijze

De manieren waarop een hond ingezet wordt, verschillen sterk. Zo kan het zijn dat de hond slechts passief aanwezig is in de sessie; de hond 'is er gewoon': *"ik gebruik hem niet echt, hij is aanwezig en doet dat gewoon zelf"* (Sys3); *"dat was een zeer aanwezige hond die zeer weinig aandacht vroeg, die lag daar gewoon te slapen"* (Cli3_Ind1). Het kijken naar de hond of de interacties die spontaan ontstaan tussen cliënt en hond kunnen bijdragen aan het therapieverloop door bijvoorbeeld rust te geven: *"Bij sommige cliënten is dat gewoon: Luna is daar, en dat geeft een zekere rust. En mij geeft dat, op de een of andere manier, gaf dat steun"* (Ind1).

In andere gevallen wordt de hond doelbewust als tool ingezet en werkt de cliënt samen met de hond: *"bij andere cliënten werd ze echt actief ingezet"* (Ind1). Ten slotte kan de hond praktische voordelen bieden: *"in die zin dat je op een gegeven moment met de ouders bent aan het werken, en dat het kind dan zijn rust kan vinden bij de hond"* (Sys4); *"ik heb het geluk om een hond te hebben die niet liever doet dan apporteren, dat is ideaal voor gasten die niet kunnen stilzitten"* (Ind3). De therapeut heeft echter niet altijd een specifiek doel voor ogen met de hond: *"ik stel niet echt zo'n doelen, bij sommigen wel, dan denk ik van, de hond zou bij die hier goed zijn"* (Ind1).

Daar waar in de literatuur gewezen wordt op een onderscheid tussen 'Animal Assisted Activities' (AAA) en 'Animal Assisted Therapy' (AAT) en enkel AAT als therapeutisch gezien wordt (cf §3.1.1), kan men zich hier vragen stellen over deze tweedeling. Kruger en Serpell (2010) stellen dat de interactie tussen dier en cliënt niet als therapeutisch kan gezien worden enkel omdat deze aangenaam is. Uit de beleving van therapeuten en cliënten blijkt echter dat deze aangename interactie op zich, of de rustgevende aanwezigheid van een dier, voor hen de therapie wel bevordert.

Rober (2009) spreekt over het verschil van de therapeut als 'facilitator' of als 'participant-facilitator'. Ook bij de aanwezigheid van een hond kan men dit onderscheid maken. Zo kan, als gezien, de loutere aanwezigheid van de hond een trigger zijn voor bepaalde emoties of gedragingen (facilitator). Vaak is er echter sprake van een direct contact tussen de cliënt en de hond en kunnen andere factoren dan loutere aanwezigheid verantwoordelijk zijn voor het effect van een makkelijkere therapie, zoals fysiek contact (Beetz et al., 2012). Daarnaast kan de therapeut de hond actief laten interageren met de cliënt (participant-facilitator). Zo kan de therapeut de hond gebruiken om feedback te geven aan de cliënt of als hulp inzetten om de cliënt over zichzelf te laten reflecteren.

Of de (interactie met de) hond al dan niet gemanipuleerd wordt, hangt af van therapeut tot therapeut. Zo vinden sommige therapeuten dat de beïnvloeding van de hond soms tot een beter inzicht of een efficiëntere manier van leren door de cliënt kan leiden. Toch geeft men aan dat *"je de actie-reactie die er ontstaat niet helemaal gemanipuleerd [kan] krijgen"* (Sys4). Anderen vinden dan weer dat net het feit dat je de hond niet kan manipuleren, de sterkte is van de hond, bijvoorbeeld: *"dus je kan zo'n situaties niet creëren, je moet ze grijpen als ze er zijn"* (Jeu). Zij proberen de hond dan ook niet specifiek te beïnvloeden, al wordt de hond indien nodig wel onder controle gehouden.

Alle therapeuten geven aan dat de hond niet wezenlijk hun methode is: *"het is niet dat [de hond] mijn methodiek is in de therapie"* (Sys4). Keer op keer wordt aangehaald dat

de hond met kleine stukjes op verschillende plaatsen bijdraagt aan de therapie. Hoe dat juist gebeurt, is niet altijd te voorspellen en hangt af van cliënt tot cliënt. Velen halen aan dat zij de hond niet zien als een noodzaak maar als een welkom hulpmiddel: *"het zijn heel veel kleine dingskes, het is geen spektakel dat je ziet, maar een hulpmiddel"* (Jeu). Ook cliënten weten niet altijd even goed waarom en of de hond zo essentieel is in de therapie: *"ik dat ook heel moeilijk om te benoemen, want de dingen die ik heb meegemaakt met de hond, ik kan heel weinig zeggen van dat moment of dat moment, ik bedoel die is daar en die doet geen grote dingen"* (Cli3_Ind1); *"het was niet zoiets van, die moet erbij zijn, maar het was zeker een meerwaarde"* (Cli2_Ind1).

Het draait in de therapie feitelijk niet rond de hond. Aanvankelijk kan het zijn dat de hond centraal staat in de therapie: de hond geeft een toegang tot de cliënt, er gaat vooral aandacht naar de interactie met de hond, of verhalen over de hond zijn onderwerp van gesprek. Zo komen bepaalde gevoelens of problemen aan de oppervlakte, waarna de hond weer naar de achtergrond verdwijnt: *"in het begin was dat die hond (...) en na een jaar een half, die kwam in therapie, die kwam binnen en speelde vijf minuten met Jeena met de bal, maar die bekeek Jeena niet meer."* (Sys1).

Sommigen implementeren de hond in een bestaande techniek, hoewel zij deze techniek ook kunnen toepassen zonder de hond erbij te betrekken: *"wat ik wel heel sterk merk is dat, dat kan een hond zijn, maar je kan datzelfde effect hebben met andere dingen"* (Ind2). Ook benadrukken enkele therapeuten dat ze het niet in elke situatie opportuun vinden een hond in te schakelen. Het hangt af van de (noden van de) cliënt of en op welke manier ze de hond inzetten. Daarnaast willen niet alle cliënten een hond in de therapie. De therapeut licht de cliënt dan ook best op voorhand in en vraagt of de cliënt het OK vindt om aan therapie met een hond, of met een hond aanwezig, te doen. Fine en collega's (2010) halen inderdaad aan dat bepaalde aspecten van AAT ook via andere methodes bereikt kunnen worden. Zo kan er in gesprekstherapie op andere manieren gebruik gemaakt worden van metaforen, kunnen speltherapeutische principes van AAT vaak ook met 'gewone' speltherapie bereikt worden, en zijn er tal van andere opties voor assertiviteitstraining. Dieren kunnen echter een *toegevoegde* waarde zijn. Hierdoor beschouwt men AAT best als een complementaire interventie (Fine et al., 2010).

3.3.2. Problemen

Een levend dier in de therapie brengen kan ook nadelen met zich meebrengen. Zo kan het zijn dat de cliënt bang is van de hond. Daarnaast dient men stil te staan bij het mogelijk wegvallen van een therapiedier.

3.3.2.1. Allergie of angst

Therapeuten dienen er zich op voorhand van te verzekeren dat de cliënt geen bezwaar heeft tegen een dier in de therapie. Een eerste praktisch probleem dat zich kan stellen is een allergie aan het therapiedier. Sommige therapeuten vermelden dat zij in dit geval de hond toch aanwezig laten zijn maar wel de nodige voorzorgsmaatregelen nemen om deze zoveel mogelijk te scheiden van de cliënt. Soms kan de allergische reactie van de cliënt ook een metafoor zijn voor een achterliggend probleem (cf. §3.2.6). Alsook kan het zijn dat een cliënt zich niet helemaal zeker voelt om zijn angst voor de hond te uiten, en daarom de allergie als een soort 'excuus' gebruikt: "*in het begin was dat niet met de hond bij want ik was toen allergisch aan honden. Allez, ik ben dat eigenlijk nog, maar... Niet alleen was ik allergisch aan, maar ook bang van honden*" (Cli3_Ind1). Hoe dan ook dient de therapeut de nodige maatregelen te nemen om de wens van de cliënt te (h)erkennen en te respecteren.

Bij angst voor de hond kan de therapeut ervoor kiezen om of de hond niet in de therapie brengen, of toch te kiezen om de hond als deel van het proces te betrekken. Zo blijkt dat sommige cliënten eigenlijk wel een beetje bang zijn van de hond, maar hier door een vertrouwen in de therapeut toch over geraken. Bij hen kan het nuttig zijn om de hond pas na enkele sessies te betrekken, wanneer het vertrouwen in de therapeut groot genoeg is. Nadien kan de hond dan toch bijdragen aan de therapie. In ieder geval staat het gevoel van de cliënt voorop. Therapeuten vergewissen zich er dan ook best van wat de cliënt *echt* vindt over de aanwezigheid van de hond en dienen de nodige stappen te ondernemen om de therapie zo min mogelijk bedreigend te maken.

Soms kan het proces waarin de cliënt de hond leert vertrouwen zelfs een sterkte zijn in de therapie: "*[de therapeute heeft] mij ook zien groeien vanuit die angst naar, allez, van die grote afstand naar die nabijheid met die hond (...)* [dat] heeft wel iets" (Cli3_Ind1). De cliënte ervaart de groei in het contact met de hond als een metafoor voor de groei in de sessies die zij bij zichzelf ervaart. Fine en Eisen (2008) stellen dat de relatie tussen mens en dier niet enkel bekeken moet worden in termen van bijzondere uitkomsten, maar voornamelijk in termen van de impact die de relatie op zich kan hebben. De groei over de angst van de hond kan hiervan als voorbeeld gezien worden. Daarnaast kan de angst voor de hond net gebruikt worden in de therapie om thema's aan te brengen, of kan de hond net een middel zijn om deze angst op te lossen (cf. §3.5.2.2).

Levinson (1962) schrijft dat de angst om een hond in de therapie te betrekken ook op weerstanden kan duiden bij de cliënt. Zo stelt hij dat de spontaniteit van de hond en de

onderwerpen die hij daarmee kan aanbrengen (cf. §3.2.5.2) voor cliënten angstaanjagend kan werken doordat ze de trigger kunnen vormen naar hun eigen onopgeloste problemen of onuitgesproken gevoelens: "Perhaps some adults are afraid that the presence of a dog will stir up and surface some of these hidden anxieties." (Levinson, 1962, p. 61).

3.3.2.2. Hond die wegvalt

Naast het binnenbrengen van een dier, is er mogelijk het moment dat het therapiedier uit de therapie wegvalt. Al wanneer haar therapiehond ernstig ziek is, denkt een gezinstherapeute na over het moment waarop haar hond er niet meer zal zijn. Het feit dat zij als therapeut samen met haar cliënten zal rouwen, houdt haar bezig: "*How will we grieve together when I am the helper and they are the help receivers?*" (Sys5). Inmiddels is haar hond overleden en schrijft ze:

There is much to tell about when a therapy dog becomes ill and dies. How to deal with it with my clients as they mourn him as well, what rituals, how to hear their sad dog stories when I am hurting so much myself and whether to have my secretary tell them when they come in or wait until they are in my office and see that Rex is not there. (Sys5)

Ook een andere therapeute vertelt dat het wegvallen van haar co-therapeut heel moeilijk was en dat "*mensen het daar dan echt over [wilden] hebben. Sommigen namen daar zelfs een hele sessie voor. (...) Maar dat was dus moeilijk he, zo van, tja, wat is dan professioneel blijven?*" (Ind1).

Voor cliënten is het inderdaad niet altijd even gemakkelijk om te reageren op de dood van een therapiedier: "*Toen heb ik eens gevraagd van 'Waar is Ricky?', en dat was echt wel een deuk, ik had dat zo stomweg gevraagd ik had daar niet echt bij stilgestaan. (...) en ik wist echt niet wat ik moest doen.*" (Cli1_Ind1). De tweede keer dat bij deze cliënte een hond wegviel, durfde zij dit onderwerp niet meer aan te kaarten en zweeg zij toen ze merkte dat de hond er niet meer was. Reageren op een kwetsbare therapeut is niet vanzelfsprekend: "*ik vond dat wel heel moeilijk toen om te reageren op een therapeut die een beetje overstuur is*" (Cli1_Ind1). Toch kan deze gedeelde kwetsbaarheid tussen therapeut en cliënt (cf. §3.2.4.1) een onderdeel van de therapeutische ontmoeting zijn: "*toen voelde ik toch wel die, ja toch wel, die sereniteit die er was tussen ons drieën*" (Cli2_Ind1); "*dat is zo'n moment dat dat bevestigt: van ik ben nu triest en zij is nu triest, en dat is OK. En wij delen dit eventjes*" (Cli3_Ind1). Deze laatste ervaring in het samen rouwen een bevestiging van de betrokkenheid met therapeut.

Het wegvallen van een hond die zijn eigen dimensie in de therapie bracht, beïnvloedt bijgevolg de beleving in de therapie. Plots is dat wat er (bijna) altijd was niet meer aanwezig, en voor cliënten kan het moeilijk zijn hiermee om te gaan: *"Nu ik vind dat wel veel moeilijker zonder hond. Dat is onwennig ook en je bent die zo gewoon. En die is daar altijd en nu ineens niet."* (Cli1_Ind1). Het verdwijnen van bestaande rituelen in de therapie, bijvoorbeeld de hond die steeds hielp bij de overgang van en naar sessie (cf. §3.2.3.1), kan ook een terugval betekenen: *"dat is zo'n ritueel dat wegvalt en dat voor mij in het begin ook heel beangstigend was"* (Cli2_Ind1).

Ook kan het zijn dat een symboliek met de hond verdwijnt. Zo vertelt een cliënte dat zij zich had voorgenomen om de hond over de buik te strelen als zij klaar was voor de afronding van therapie, *"maar nu is dat iets dat ik niet meer kan voltooien, nu niet dat ik niet meer bij [de therapeute] kan langsgaan, maar op die manier was dat wel zoiets van ja, niet alles, maar het is niet af"* (Cli2_Ind1). Rituelen voor de afronding van therapie kunnen voor de cliënt houvast of steun bieden bij de gevoelens die gepaard gaan bij het beëindigen van een therapieproces en een terugblik op de therapie (Splingaer, 2010). Het wegvallen van de hond kan dit proces bemoeilijken.

Wanneer een therapiedier op leeftijd komt, denken therapeuten best na over wat ze in de toekomst zullen doen. Dit is niet altijd even gemakkelijk te beslissen: *"dat vind ik een heel moeilijke beslissing om te nemen: wat ga ik doen na haar"* (Ind3). Vragen als hoe de therapeut kan verder werken zonder hond en hoe men samen met de cliënt hierop reageert zijn vragen die therapeuten bezighouden. Serpell, Coppinger, Fine en Peralta (2010) benadrukken ook het welzijn van de hond (cf. §3.3.3.2) en halen aan dat een hond op oudere leeftijd misschien niet alles meer kan of even leuk vindt als voordien.

3.3.3. Een 'goede' therapiehond

Ten slotte kan men zich afvragen wat nu een goede therapiehond is. Ten eerste kan men zich afvragen welke eigenschappen belangrijk zijn voor een nuttig en veilig therapieverloop: zijn er bepaalde voorwaarden waar de hond aan moet voldoen? Daarnaast dient men voldoende oog te hebben voor het welzijn van de hond.

3.3.3.1. Eigenschappen

Bij de zoektocht naar concrete eigenschappen voor dé juiste therapiehond, blijkt dat er geen eensgezindheid is tussen therapeuten. Hoewel sommigen zeer gericht een hond

met specifieke eigenschappen uitkiezen, gebruiken anderen de hond die er toevallig al was en gaan zij niet bewust op zoek naar bepaalde kenmerken in deze hond.

Uit literatuur over de invloed van de loutere aanwezigheid van een hond, blijkt de globale vriendelijkheid die de hond uitstraalt in acht genomen te worden (Beetz et al., 2012). Bepaalde ras-specifieke verschijnselen steken de kop op, en personen vergezeld van een Rottweiler worden bijvoorbeeld minder aangesproken dan wanneer zij vergezeld zijn van een Golden Retriever (Wells, 2004). In het veld van AAT is er daarom vaak een trend voor het gebruik van vriendelijk uitziende honden. Een knuffelachtig uiterlijk, vaak getypeerd door een lichtkleurige en langharige of pluizige vacht, is het idee bij uitstek voor therapeuten die bewust op zoek gaan naar 'de juiste therapiehond'. Toch blijkt dit uit de gesprekken met therapeuten niet altijd op te gaan en blijken donkerharige honden of atypische rassen geschikt voor hun therapie.

Naast het uiterlijk van de hond is ook het karakter van een hond belangrijk. Vanzelfsprekend moet de hond in eerste instantie betrouwbaar zijn om een veilige therapie te kunnen garanderen. Bovendien is het belangrijk dat de therapeut de hond in zekere mate onder controle heeft: *"Dus zo op die manier, dat ik nu, dat ik nog niet zomaar iedere hond vertrouw. En dat ik ook wel zie van, wie leidt de hond, of leidt de hond de mens?"* (Cli2_Ind1). Deze 'controle' is echter flexibel en er wordt enkele keren aangehaald dat het niet zo heel erg belangrijk is dat de hond voor de volle 200% gehoorzaamt (cf. §3.2.4.1 en §3.2.12.2), bijvoorbeeld:

Ik weet niet of het zo belangrijk is dat de hond luistert. Voor zover ik aanvoel (...) gaat het vooral over de relatie tussen het kind en de hond. De relatie met mensen is moeilijk voor dat kind: met een hond is dat gemakkelijker en zichtbaar. Of die hond dan luistert is minder belangrijk. (Jeu)

Concrete gedragseigenschappen van de hond die door cliënten als belangrijk aangehaald worden zijn zaken als betrouwbaarheid, zorgzaamheid (contact zoeken) en rustig zijn. Dit zijn dingen die enerzijds in de hond getraind kunnen worden, maar anderzijds ook slechts aan sommige honden eigen zijn van aard. Het is daarom belangrijk dat een therapeut, afhankelijk van de doeleinden in de therapie, een geschikte hond kiest.

Zo is een hond die niet rustig kan zijn mogelijk niet geschikt voor een cliënt die deze rust net nodig heeft. Soms kan het actieve, onrustige in een hond echter net wel een meerwaarde bieden voor cliënten die deze activiteit appreciëren, of iets van zichzelf in het onrustige van de hond terugzien (cf. §3.2.72.2). Een hond die zelf geen contact zoekt is dan weer geen goede hond voor therapie waar een direct contact met de hond centraal

staat. Dat een hond soms contact afwijst kan echter wel een leerschool zijn voor de cliënt om hiermee om te gaan (cf. §3.2.7.1). Toch is het belangrijk om hond en cliënt op elkaar af te stemmen en kan een hond die 'zomaar' contact afwijst nadelig zijn voor cliënten die deze afwijzing (nog) niet aankunnen: *"Het hangt er ook vanaf hoe een centrale rol de hond krijgt. Als die daar gewoon moet liggen en geaaid moet worden, OK, dan kan dat wel wat meer. Maar als de hond echt actief meedoet, of als de hond halverwege zegt 'ik wil hier weg'... En dan is dat die afwijzing ook die hard binnenkomt"* (Sys1). Men kan stellen dat afhankelijk van de situatie andere eigenschappen in een hond wenselijk zijn.

Daarnaast vormt de therapeut een unieke combinatie met zijn hond: *"je hebt een hond en je moet met die beperkingen rekening leren houden. Je bent samen ook een combinatie, dat geeft mogelijkheden maar dat geeft ook beperkingen"* (Sys4). Enkele cliënten beamen dat zij de therapeut samen met de hond als een team beschouwen en de plotse verandering naar een andere hond een heel andere situatie zouden vinden. Om een goed samenspel te krijgen tussen hond en therapeut is het belangrijk dat de hond een goede band heeft met de therapeut en de hond zich zelf veilig voelt. Als deze binding er is, kan een therapeut in de sessie de hond waar nodig ook even 'afwijzen' (in de zin van de hond wegzetten). Hoewel het welzijn van de hond bij iedereen primair is (cf. §3.3.3.2), is de hond er in eerste instantie voor de sessie: *"als Luna bij mij komt, allez, om gestreeld te worden, ik ben er op dat moment niet voor de hond he. De hond is er voor de sessie"* (Ind1). Om deze betrouwbare en enigszins controleerbare therapie sfeer te kunnen garanderen, zijn zowel een goede basisgehoorzaamheid en een veilig gehechte band met de therapeut belangrijk.

Welke kenmerken de hond moet hebben voor therapie valt dus te betwisten. De 'perfecte' hond bestaat niet en aangezien wenselijke eigenschappen situatie-afhankelijk zijn, kan men het standpunt innemen dat men de hond inzet vanuit hoe die zelf is. Zo vertelt een therapeute haar verhaal over haar keuze van een nieuwe therapiehond. Na het wegvallen van haar vorige therapiehond, een rustig en aanhankelijk type, besloot zij gericht op zoek te gaan naar een geschikte opvolger:

Ik ga een puppy kiezen en ik ga een witte kiezen in plaats van een zwarte omdat de mensen schrik hebben van een zwarte. (...) je kiest daaruit, de ouders waren therapiehonden, dus ik dacht: deze, dat is hem. En dan viel dat keihard tegen. Jeena was kei hevig, ongeduldig, ongedurig... (...) ik dacht, ik heb mij miskocht. Tot dat je dan zag, die jongen met zijn dwangmatige tics (...) en hij koos Jeena. Maar dat was perfect voor hem. Die zat niet stil, die wou actie (...) en dan dacht ik: OK, dit is mijn perfecte therapiehond voor dat stuk. Maar laat die hond geen aai-hond worden, want die hond vindt dat vreselijk. En daarom heb ik zoiets van: een therapiehond kopen, en opleiden... voor mij klopt dat niet helemaal. (...) hoe kan je

nu op voorhand weten wat je hond leuk gaat vinden? En dat vind ik dan het stuk van dierenwelzijn in therapie dat heel dikwijls voorbij gegaan wordt. (Sys1)

3.3.3.2. Dierenwelzijn

Daar waar therapie veilig en vruchtbaar dient te zijn voor de cliënt, moet men bij AAT evenzeer rekening te houden met de kant van de hond. Serpell, Coppinger, Fine en Peralta (2010) wijden een volledig hoofdstuk aan het welzijn van therapiedieren. Bij hun onderzoek naar bestaande literatuur over AAT besluiten zij dat dit aspect nog te vaak onbesproken blijft. Wanneer men een dier inzet in de therapie moet men zich er nochtans van vergewissen dat het dier dit zelf aangenaam vindt.

De ethische discussie rond het gebruik van dieren en rond wat dierenwelzijn nu is, valt buiten het bestek van deze scriptie en zou ons hier te ver leiden (zie hiervoor Armstrong & Botzler, 2008 en Serpell, Coppinger, Fine & Peralta, 2010). In een notendop kan men stellen dat therapeuten door observatie gecombineerd met kennis van het normaal gedrag van het dier, in staat moeten zijn om ontevredenheid of angst bij het dier op te sporen. Een dier dat zich niet goed voelt in zijn werk, zou niet ingezet mogen worden. Honden bijvoorbeeld hebben van aanleg niet steeds een aandrang voor een steeds wisselend contact met verschillende personen (Serpell et al., 2010). Zo blijkt een positief fysiek contact tussen een hond en een mens bij de hond soms enkel tot een oxytocineverhoging te leiden wanneer het over de eigenaar van de hond gaat (Odendaal, 2000). Voor de therapeut is het daarom belangrijk om na te gaan of de hond wel om kan met de taken die van hem verwacht worden (Serpell et al., 2010). De aanleg van de hond speelt hier een belangrijke rol waardoor niet alles via oefening valt aan te leren (Coppinger & Coppinger, 2001; Miklósi, 2007).

Indien men toch overgaat tot het trainen van de hond, benadrukken Serpell en collega's (2010) het belang van beloningsgerichte methodes. Het uitgangspunt is dat men via conditioneringstechnieken een dier op redelijk eenvoudige wijze kan aanleren wat er van hem verwacht wordt (zie hiervoor ook McGreevy & Boakes, 2007). Wanneer een dier verzet toont, wijst dit op een ongenoegen doordat er iets niet duidelijk is voor hem. Als men slechts via dwang of onderdrukking bepaalde regels of gedragingen krijgt aangeleerd, kan men zich vragen stellen over de geschiktheid van dit dier voor wat men hem tracht bij te brengen (Serpell et al., 2010). Op lange termijn hebben noch therapeut noch cliënt baat bij een hond die enkel 'werkt' omdat het hem is opgelegd.

In dezelfde lijn beschrijft hondengedragwetenschapper en -trainster Patricia McConnell (2002) in haar boek meer uitgebreid hoe verschillende wijzen van verzet eerder duiden op foute verwachtingen bij de eigenaar dan op een hond die zich 'met opzet' slecht gedraagt. Ook gedragsspecialiste Suzanne Clothier (2002) benadrukt dat men een hond niet naar eigen wens kan kneden. In geval van problemen bij de hond is het bijstellen van de eigen verwachtingen vaak te verkiezen boven het blijven proberen om de hond toch te laten doen wat je van hem verwacht. Het zijn vaak net deze (problematische) gedragsuitingen die een goudmijn zijn om te luisteren naar dat wat een hond je wil 'vertellen'. Gedragingen slechts bestraffen of weg willen trainen zou men kunnen vergelijken met het opleggen van zwijgen aan de hond. Een therapeut dient zich daarom steeds de vraag te stellen of de hond zijn 'werk' in de therapie niet als onaangenaam ervaart. Men dient bijgevolg de verantwoordelijkheid te nemen om ervoor te zorgen dat men in staat is om signalen van de hond correct te interpreteren (Serpell et al., 2010).

Zoals blijkt uit de gesprekken kiezen therapeuten er soms voor om de hond niet te betrekken, al dan niet met het oog op het welzijn van de hond. Indien er toch problemen ontstaan wanneer de hond wel wordt ingezet, kan een therapeut de beslissing maken de hond alsnog af te zonderen of niet te gebruiken. Het vraagt soms enige creativiteit om dit te doen zonder hierbij de therapeutische relatie met de cliënt te beschadigen. Zo beschrijft een therapeute dat zij de hond soms wegzet wanneer zij aanvoelt dat kinderen te ver (zullen) gaan met de hond: *"Ik zeg nooit expliciet van 'Je bent te ver gegaan', maar ik zeg wel van: 'De hond is moe, wij gaan even iets anders doen', zonder dat ik zeg van: 'Het komt door wat jij doet.' "* (Ind3).

Kortom, zowel therapeut, cliënt als hond moet zich te allen tijde veilig en comfortabel voelen in de therapie. Daar waar therapeuten en cliënten verbaal bepaalde gevoelens kunnen uiten of over moeilijkheden kunnen reflecteren, heeft een hond slechts zijn natuurlijke waaier aan lichaamstaal ter beschikking. Wie ervoor kiest een hond of een ander dier in de therapie te betrekken heeft een verantwoordelijkheid om deze signalen op te kunnen vangen en indien nodig maatregelen te nemen. Voor uitgebreidere literatuur rond een correct trainen of begrip van honden verwijs ik naar Beekman (2006), Booth (1998), Clothier (2002), Donaldson (2005), Engel (2001, 2002), Fisher (1997), Grandin en Johnson (2009) en McConnell (2002).

3.4. Conclusie

Hoewel het gebruik van dieren in systeemtherapie geen veelbesproken thema is in het veld van AAT, blijkt een hond van de therapeut op verschillende manieren te kunnen

bijdragen aan de therapie. Uit de beleving van therapeuten en cliënten komen verschillende zienswijzen en ervaringen aan de oppervlakte die weleens relevant kunnen zijn voor systeemtherapeuten.

Zo kan de hond een vorm van veiligheid bieden aan de cliënt en kan ook de hond van de therapeut, net als een eigen huisdier, mogelijk fungeren als gehechtheidsfiguur of transitioneel object dat bescherming biedt. Doordat een hond niet (ver)oordeelt, is hij een ideale steunbieder. Ook voor emoties in de therapie kan de hond een medium zijn. Voorts kunnen de context van de therapiesfeer en van de ontmoeting met de therapeut beïnvloed worden, of kan een therapeut in zijn "co-therapeut" een intrinsieke steun of een instrumentele tool vinden die hem helpt in het therapeutisch proces. Ook cliënten kunnen iets over zichzelf of over hun eigen situatie bijleren via de hond. Dit doordat deze een ideale spiegel is, als herkenningspunt gezien kan worden of reflectie vergemakkelijkt door te fungeren als niet-wetende buitenstaander. Bovendien kan hij ook een nieuw licht werpen op de situatie van 'de andere' en zo een lijm zijn tussen hen die voordien niet veel goeds meer in elkaar zagen. Tevens kan de hond een uitweg bieden om fysiek contact in de therapie te brengen. Het is evenals mogelijk dat cliënten via het afleidende aspect van een hond gemakkelijker tot bij hun verhaal komen of op een veilige manier een pauze kunnen inlassen in hun verhaal. Daarnaast is de hond een uitstekende hulp voor de beleving van het hier-en-nu. Ten slotte brengt de hond een extra dimensie in de therapie waardoor enerzijds interacties tussen therapeut en cliënt beïnvloed of vergemakkelijkt kunnen worden. Anderzijds kan de onvoorspelbaarheid van (de interacties met) de hond voordelig zijn in de therapie.

Werken met een levend dier brengt enkele praktische zaken en overwegingen met zich mee. Ten eerste verschilt de concrete wijze waarop een hond ingezet wordt van therapeut tot therapeut. Er is dus geen sprake van een praktische 'how-to gids'. Of de hond slechts passief aanwezig is dan wel actief samenwerkt met cliënt of therapeut is situatie-afhankelijk. Beide brengen andere mogelijkheden gebaseerd op andere principes met zich mee. Een hond biedt niet altijd een meerwaarde voor de therapie en afhankelijk van de situatie kan men kiezen voor andere methodes. Men kan AAT daarom best beschouwen als een complementaire interventie daar waar mogelijk.

Daarnaast moet men rekening houden met problemen dat een levend wezen met zich mee kan brengen. Ten eerste zijn er mogelijke angsten van of allergieën aan de hond. In sommige gevallen kan men stapsgewijs de hond toch betrekken of zelfs gebruiken om over de angst heen te komen. Ook is het mogelijk dat angsten of allergieën een metafoor kunnen zijn voor kenmerken van de cliënt of zijn situatie. In ieder geval dienen

therapeuten deze problemen te erkennen en, indien nodig, in staat te zijn om de nodige maatregelen te nemen door bijvoorbeeld voor andere methodes te kiezen. Ten tweede is er de dood of het wegvallen van een therapiedier. Zowel voor therapeut als voor cliënt kan dit verschillende invloeden hebben in de therapie.

Ten slotte rest de vraag wat nu een goede therapiehond is en hoe men deze kan vinden of trainen. De uiterlijke kenmerken of gedragseigenschappen van de hond schijnen niet altijd parameters te zijn om uit te maken of een hond al dan niet geschikt is voor therapie. Belangrijker blijken de unieke combinatie met de therapeut en diens creativiteit om de persoonlijkheid van de hond zoals die is in de therapie te benutten.

Naast de garantie van het welzijn van de cliënt mag niet voorbijgaan worden aan het welzijn van de hond zelf. Een therapiedier in de therapie betrekken betekent de verantwoordelijkheid opnemen om de (lichaams)taal van dit dier correct te kunnen interpreteren en te voorkomen dat een dier zich niet goed voelt in zijn rol als co-therapeut. Niet alle honden zijn ideale partners in de therapie en de aanleg van een individu valt moeilijk volledig om te kneden. Indien een hond toch geschikt blijkt, dient men bij eventuele training te opteren voor beloningsgerichte technieken die niet gebaseerd zijn op dwang of onderdrukking. Bij een hond die zich in die mate verzet dat deze nodig zouden zijn, kan men zich de vraag stellen over het plezier dat de hond ervaart in dat wat van hem verwacht wordt.

Wanneer de situatie en de noden van de cliënt zich lenen tot het gebruik van een dier en dit zich goed voelt in zijn taak, kan er een symbiose ontstaan waarbij zowel dier, therapeut als cliënt profiteren. Op haar website vat een relatie- en gezinstherapeute samen wat haar therapiehond voor haar betekent:

Rex has accompanied me to my psychotherapy office for nearly 10 years starting when he was 9 weeks old. During that time he has "shepherded" many through difficult times: the loss of loved ones, divorce, depression, anxiety, and terminal illness to name but a few. He knows sooner than do I if someone is about to cry. He knows who wants kisses and who would like him to keep his distance. Children and teens are captivated by Rex, often spending whole sessions on the floor with him while talking openly with me. It is not uncommon for folks to pet Rex throughout an entire session as he snuggles up to them on the couch. Rex will calm those who are hyper and energize those who have low energy. Besides all of his office duties Rex is my constant companion and comforter through sad and difficult times. (Sys5)

4. Overwegingen voor systeemtherapeuten

Door in te gaan op de beleving van therapeuten en cliënten betrokken bij therapie met een hond, werd een licht gescheten op effecten en hun mogelijke werkingsmechanismen van een dier in de therapie. Zoals Walsh (2009b) suggereert (cf. §1.2) blijkt de bevraging of het binnenbrengen van huisdieren en het gebruik van een dier van de therapeut elk op zijn eigen manier betekenisvol te kunnen zijn voor therapeuten.

Wat zijn nu de implicaties hiervan specifiek voor systeemtherapeuten? Op basis van de bevindingen uit de vorige hoofdstukken wordt voor hen de overweging om dieren al dan niet te betrekken in therapie hieronder toegelicht.

4.1. Dieren betrekken

De therapeut kan om verschillende redenen kiezen om dieren in de therapie te brengen. Gebaseerd op een overzicht door Rober (2010) zijn er binnen de systeemtherapie, waarbij de nadruk ligt op de context rond een persoon of een probleem, verschillende stromingen. Bij elke zienswijze kan de mogelijke bijdrage van het dier in de therapie gesitueerd worden.

Bij structurele gezinstherapie werkt men vanuit de organisatie van verschillende gezinsleden en baseert men zich hiervoor op interactiepatronen die naar voren komen. Wanneer huisdieren een betekenisvolle plaats innemen in het systeem, kan het belangrijk zijn hen in deze structuur te betrekken. Het *joinen* met de cliënten kan voor de therapeut via een dier gemakkelijker zijn. Enerzijds door de aanvaarding van het dier als deel van het systeem of gezin, anderzijds door het gebruik van een eigen dier. Dieren kunnen ook concrete interacties tussen verschillende cliënten uitlokken en benadrukken wat in het hier-en-nu van de sessie gebeurt. De mate van hiërarchie en grenzen tussen verschillende gezinsleden kunnen via een dier duidelijk gemaakt of zelfs beïnvloed worden. Deze beïnvloeding, het symptoomgericht bestrijden van problematische patronen of (mis)communicatie, is eerder een kenmerk van de strategische school. Een hond kan hier helpen bij de *reframing* van situaties of problemen en kan een hulp zijn om paradoxale boodschappen aan het licht te brengen. Daarnaast kan hij een medium zijn om metaforen, rituelen en symboliek in de sessie te brengen.

In de experiëntele stroming staat de therapeutische relatie centraal, waarin zowel de empathische context als de therapeut als creatieve persoon aanwezig is. De therapeut is er niet om moeilijkheden rechtstreeks op te lossen maar om spanningen te laten

bestaan. In plaats van slechts via geruststelling, troost, of onmiddellijke interventie spanningen te laten verdwijnen, tracht hij als 'buitenstaander' mogelijke oplossingen aan te reiken. Een hond van de cliënt kan helpen door troost of steun te bieden waar nodig, waardoor de therapeut gemakkelijker zijn positie buiten het gezin kan blijven behouden. Werken met een co-therapeut is een invloedrijk idee in de experiëntele stroming. De hond van de therapeut kan deze rol als co-therapeut vervullen.

Bij contextuele benaderingen is er een focus op de betekenisvolle relaties van de cliënt. Deze relaties kunnen echter ook niet-menselijke relaties zijn, bijvoorbeeld deze met een huisdier. Het rekening houden met diegenen die niet aanwezig zijn in de sessie is belangrijk en hiervoor kan de therapeut huisdieren mee in acht nemen. Daarnaast kunnen patronen, dynamieken en loyaliteiten in het gezin via een dier van de cliënt of een dier van de therapeut aan de oppervlakte komen. Voor de therapeut kan het met een hond gemakkelijker zijn om zijn meerzijdige partijdigheid en neutraliteit te handhaven. Deze neutraliteit speelt ook een rol in de cybernetische benadering, waar therapeuten oplossingen trachten te vinden via concrete opdrachten en oefeningen in termen van specifiek gedrag. In deze opdrachten waarin de gezinsleden 'leren' over de situatie kan een dier ingezet worden. De zelfregulerende kijk op cliënten en hun situatie die in de cybernetische school centraal staat, kan ook betekenen dat men huisdieren in dit zelfregulerend systeem opneemt.

De oplossingsgerichte strategie is gebaseerd op een kortdurende interventie van de therapeut met concrete, bereikbare doelen. Hiervoor moeten eerst problemen kunnen opgespoord worden en concreet gemaakt worden voor de cliënt. Elke respons of verandering in de situatie is een stap vooruit. Leren via de hond kan hiervoor een uitstekend hulpmiddel zijn. Enerzijds kan de hond dysfuncties of problemen aanwijzen, anderzijds kan hij een ideale barometer zijn van verandering en bereikte doelen. De therapeut is als het ware een coach van de cliënt voor het bereiken van deze vooropgestelde doelen, maar de idee is dat de cliënt zelf expert is van zijn eigen leven. Via de hond kan de cliënt meer voeling krijgen met deze expertise doordat er tussen cliënt en hond een samenwerkingsrelatie ontstaat waarin de hond feedback geeft op de doorgemaakte verandering.

Voor de narratieve school staat dan weer het verhaal dat verteld wordt centraal en is de achterliggende idee dat de manier waarop dit verhaal verteld wordt betekenisgevend is: het 'echte' probleem is minder belangrijk dan de subjectieve beleving van de cliënt. Dit vertelde verhaal is doordrongen van problemen en de therapeut tracht een alternatief verhaal te bieden. Hiervoor moet hij eerst aandacht hebben voor dat wat verteld wordt.

Een dier kan fungeren als een *outsider witness* die mee naar het verhaal luistert en erop reageert. Zo kan het mogelijk ook een ander licht werpen op de probleem-doordrongen beleving van de cliënt. Daarnaast kan een dier aarzelingen en weerstanden aan het licht brengen. Dit is meer relevant voor de postmoderne en dialogische visies op systeemtherapie waar de aandacht uitgaat naar verhalen die (nog) niet verteld zijn. Dieren kunnen ervoor zorgen dat bepaalde verhalen eindelijk verteld kunnen worden, al dan niet in het bijzijn van 'de andere(n)' in de therapie. De samenwerking tussen therapeut en cliënt die in deze benadering erg belangrijk is, kan via een dier geoptimaliseerd worden. Zo wordt ruimte gemaakt voor een betere dialoog.

In ieder geval vertrekken verschillende systeemtherapeutische benaderingen vanuit een belevingsgericht perspectief waarbij ook de *subjectieve* ervaring van de cliënt en van de therapeut een belangrijke plaats krijgt in het therapeutisch proces (Rober, 2012). Deze beleving blijkt via de betrekking van een dier op verschillende manieren beïnvloed te kunnen worden. Daarnaast tracht men in systeemtherapie rekening te houden met degenen die betrokken zijn bij de cliënt of diens probleem. Waar mogelijk worden deze ook mee in de therapie gebracht. De betrekking van kinderen of zij die niet mee in therapie willen, kan met dieren eenvoudiger zijn.

Ten slotte haalt Rober (2012) aan dat het gezinstherapeutisch proces zich op twee vlakken afspeelt, enerzijds op vlak van de therapeutische relatie en anderzijds op vlak van de gespreksinhoud. Hij stelt dat "[i]nhoud en therapeutische relatie beide belangrijk [zijn] en niet zonder elkaar [kunnen]: een therapeutische relatie moet beschouwd worden als een veilige bedding waarbinnen zinvolle en verrijkende gesprekken over moeilijk bespreekbare dingen kunnen plaatsvinden." (Rober, 2012, p. 54). De aanwezigheid van een dier kan in sommige situaties bijdragen aan beide.

4.2. Kiezen voor andere methodes

Toch is de betrekking van dieren in therapie geen wonderstrategie en blijft een dier steeds complementair aan de capaciteiten van de therapeut. De inzetting van een dier is niet de sleutel tot succes en wordt best bekeken als een hulpmiddel in de therapie wanneer de situatie zich hiervoor leent.

Soms kan datgene wat met een dier teweeggebracht wordt ook bereikt worden met andere methodes die beter aansluiten bij de situatie of de noden van de cliënt. Bij de beslissing om een dier wel of niet te betrekken benadrukt Chandler (2005, in Fine, 2011) drie aspecten: de wens van de cliënt en de geschiktheid van zijn situatie voor AAT, de

creativiteit van de therapeut om het dier te laten passen in zijn behandelplan, en de capaciteit van het dier om de activiteiten die van hem verwacht worden te verrichten.

Zo biedt het binnenbrengen van een eigen dier in de therapie mogelijk geen meerwaarde als de cliënt helemaal geen wens heeft om zijn dier mee te nemen (cf. §2.2). Ook het gebruik van een dier van de therapeut kan voor cliënten ongeloofwaardig overkomen (cf. §3.2.4.2) of ongewenst zijn (cf. §3.3.2.1). Met oog op een goede therapeutische alliantie met de cliënt is het belangrijk dat de therapeut deze wens of zienswijze respecteert.

Als tweede punt kan het zijn dat de therapeut zelf weinig nut ziet in de betrekking van een dier in de therapie. Zo kan het zijn dat huisdieren helemaal geen rol spelen in de situatie van de cliënt (cf. §2.1), of leent de situatie om een dier van de therapeut te gebruiken zich niet omdat de therapeut hier zelf geen meerwaarde inziet (cf. §3.3). Therapeuten moeten zich zelf ook zeker voelen bij het binnenbrengen van een dier in de therapie. Zo haalt iemand aan dat zij haar hond enkel gebruikt bij cliënten die alleen komen, omdat *"als je twee, drie mensen hebt, dan moet ik zelf ook op veel dingen letten"* (Ind2). Een dier in de therapie brengen vraagt de nodige aandacht en het nodige vertrouwen in zichzelf, cliënt en dier.

Ten slotte moet een dier geschikt zijn voor dat wat van hem verwacht wordt (cf. §3.3.3.1). Een dier van de cliënt in de therapie betrekken brengt doorgaans minder overpeinzingen rond geschiktheid of welzijn met zich mee, maar bij een dier van de therapeut moet men zich ervan vergewissen dat de situatie voor zowel cliënt als dier veilig en aangenaam is. Het dierenwelzijnsaspect mag daarbij niet uit het oog verloren worden (cf. §3.3.3.2).

Bij de keuze om dieren al dan niet te betrekken kunnen dus verschillende overwegingen gemaakt worden. Waar huisdieren van de cliënt om verschillende redenen niet mee naar de therapie gebracht kunnen worden (angst langs de kant van de therapeut, welzijn van het dier, wens van de cliënt, ongeschiktheid van het dier...), kan het voor de therapeut mogelijk wel nuttig zijn naar (relaties met) huisdieren te informeren (cf. §2.1). Indien het inzetten van een dier van de therapeut als overbodig wordt beschouwd, kan de therapeut kiezen voor andere methodes die op een andere manier dezelfde therapiedoelen kunnen bereiken (cf. §3.3.1).

Conclusie en suggesties voor verder onderzoek

Huisdieren spelen vaak een belangrijke rol in het leven van mensen. Hun mogelijke bijdrage aan therapie is daarom niet onlogisch. De vraag die in deze scriptie gesteld werd, is of de betrekking van huisdieren als deel van het systeem implicaties heeft voor systeemtherapeuten en of de betrekking van dieren in de therapie voor hen betekenisvol kan zijn. Om dit te onderzoeken werd literatuurstudie gecombineerd met diepte-interviews bij therapeuten en cliënten betrokken in (systeem)therapie met een hond. Uit de resultaten blijkt dat de symbolische of fysieke betrekking van dieren in therapie inderdaad voordelen met zich mee kan brengen en ook voor systeemtherapeuten relevant kan zijn. Het dient echter benadrukt dat het gebruik van dieren in therapie ('Animal Assisted Therapy', afgekort als AAT) een *hulpmiddel* is en bovendien slechts in bepaalde situaties een meerwaarde biedt. Hierbij moet men rekening houden met het perspectief van zowel therapeut, cliënt als dier.

De manieren waarop de aanwezigheid van een dier de therapie kan bevorderen zijn uiteenlopend. Er werd af en toe al een licht geschieden op mogelijke achterliggende werkingsmechanismen van deze effecten, maar verder onderzoek is nodig. De verkregen inzichten kunnen zoals Kazdin (2010) stelt vooral dienen als een eerste stap naar het genereren van meer systematische theorieën die vervolgens getoetst kunnen worden in gecontroleerd experimenteel onderzoek. Wanneer een dier de effectiviteit van de therapie blijkt te vergroten, is het de volgende stap om na te gaan wat exact verantwoordelijk is voor dit effect (Fine, 2011).

Dier-geassisteerde therapie, zeker in het veld van systeemtherapie, staat in zijn kinderschoenen en gecontroleerde studies naar concrete effecten en verantwoordelijke werkingsmechanismen kunnen bijdragen tot de geloofwaardigheid van de discipline (Marino, 2012). Op deze manier kan in de praktijk optimaal gebruik gemaakt worden van de voordelen die dieren wel of niet met zich mee kunnen brengen. Zo stelt Kazdin (2010): "The challenge is to harness these benefits so that they can be systematically applied in the context of therapy." (p. 517). Ook Turner en collega's stellen het meetbaar maken van de effecten en hun specifieke oorzaak als streefdoel, maar benadrukken ook het belang van dat wat soms niet meetbaar is:

Everything that is measurable is not necessarily important and everything that is not measurable should not be dismissed. As evaluators of the evidence as well as advocates for the timeless health benefits for companion animals we must know how to build the evidence for that which is measurable and be able to differentiate the value of that which is not. (Turner et al., 2010, p. 563)

Deze scriptie biedt een uitbreiding van de huidige, beperkte, literatuur rond de betrekking van dieren in systeemtherapie. Het onderzoek bleef echter voornamelijk beperkt tot het gebruik van een hond en niet van andere huisdieren. Mogelijk brengen deze elk op hun eigen manier andere invloeden met zich mee. Daarnaast zouden de huidige bevindingen geïnspireerd kunnen zijn op een subjectieve beleving van cliënten of therapeuten achteraf, of op een vooringenomenheid van de onderzoeker in de vragen tijdens het interview. De verschillende ideeën die aangereikt werden in de bespreking van de resultaten kunnen daarom telkens een stap zijn naar experimenten over objectief meetbare invloeden van het dier én hun concrete oorzaken. Wanneer een bepaald effect zich blijkt voor te doen, kan men zich immers afvragen welk mechanisme hier nu juist voor verantwoordelijk is.

De brug tussen wetenschappelijk onderzoek en klinische praktijk is in het veld van AAT momenteel nog immens groot en “[i]f the clinical community wants to increase the stature of AAT into a more critically accepted evidence-based approach, more scientific evidence is needed to make the skeptics more convinced that this is ‘more than just puppy love’ ” (Turner et al., 2010, p. 571), aldus gerenommeerd onderzoeker en therapeut in dit veld Aubrey Fine. Gezien de getuigenissen in deze masterproef is het misschien wel de moeite waard om de handen in elkaar te slaan en van diergeassisteerde (systeem)therapie een beter onderbouwde discipline te maken. Immers, “just as no one can be forced into belief, so no one can be forced into unbelief” – naar een vrije interpretatie van Sigmund Freud en zijn viervoetige co-therapeut Jofi.

Referenties

- Abrams, L. (2008). *Four-legged therapist: My dog is my co-therapist* [Monografie]. Afgehaald vanaf <http://www.guidancefacilitators.com/four-legged-therapist.pdf>
- Allen, M., Gallagher, B., & Jones, B. (2006). Domestic violence and the abuse of pets: Researching the link and its implications in Ireland. *Practice: Social Work in Action*, 18(3), 167–181. doi:10.1080/09503150600904060
- Andolfi, M. (1994). The child as consultant. In M. Andolfi & R. Haber (Eds.), *Please help me with this family: Using consultants as resources in family therapy* (pp. 73–89). New York: Brunner/Mazel.
- Andolfi, M., & Haber, R. (Eds.) (1994). *Please help me with this family: Using consultants as resources in family therapy*. New York: Brunner/Mazel.
- Arad, D. (2004). If your mother were an animal, what animal would she be? Creating play-stories in family therapy: The Animal Attribution Story-Telling Technique (AASTT). *Family Process*, 43, 249–263. doi:10.1111/j.1545-5300.2004.04302009.x
- Armstrong, S. J., & Botzler, R. G. (Eds.) (2008). *The animal ethics reader* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Beck, A. M., & Katcher, A. H. (1983). *Between pets and people: The importance of animal companionship*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- Beck, A. M., & Katcher, A. H. (2003). Future directions in human-animal bond research. *American Behavioral Scientist*, 27(49), 79–93. doi:10.1177/0002764203255214
- Beck, L., & Madresh, E. A. (2008). Romantic partners and four-legged friends: An extension of attachment theory to relationships with pets. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 21(1), 43–56. doi:10.2752/089279308X274056
- Becker, F., & French, L. (2004). Making the links: Child abuse, animal cruelty and domestic violence. *Child Abuse Review*, 13(6), 399–414. doi:10.1002/car.878
- Beekman, P. (2005). *Black-boxmethode: een handleiding*. Amersfoort: Bloemendal Uitgevers.
- Beetz, A., Julius, H., Turner, D., & Kotrschal, K. (2012). Effects of social support by a dog on stress regulation in male children with insecure attachment. *Frontiers in Psychology*, 3(352), 1–9. doi:10.3389/fpsyg.2012.00352
- Blazina, C., Boyraz, G., & Shen-Miller, D. (2011). *The psychology of the human-animal bond: A resource for clinicians and researchers*. New York: Springer. doi:10.1007/978-1-4419-9761-6

- Boat, B. W. (2010). Understanding the role of animals in the family: Insights and strategies for clinicians. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 265–282). San Diego: Academic Press.
- Bonas, S., McNicholas, J., & Collis, G. M. (2000). Pets in the network of family relationships. In A. L. Podberscek, E. S. Paul, & J. A. Serpell (Eds.), *Companion animals and us: Exploring the relationships between people and pets* (pp. 209–236). Cambridge University Press.
- Bonitz, V. (2008). Practice review – Use of physical contact in the “talking cure”: A journey to the outskirts of psychotherapy. *Psychotherapy Theory, Research, Practice, Training, 45*(3), 391–404. doi:10.1037/a0013311
- Booth, S. (1998). *Purely positive training: Companion to competition*. Ridgefield: Podium Publications.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*, 77–101. doi:10.1191/1478088706qp0630a
- Bryant, B. (1990). The richness of the child-pet relationship: A consideration of both benefits and costs of pets to children. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals, 3*(4), 253–261. doi:10.2752/089279390787057469
- Cain, A. (1985). Pets as family members. In M. Sussman (Ed.), *Pets and the family* (pp. 5–10). New York: The Haworth Press.
- Clothier, S. (2002). *Bones would rain from the sky: Deepening our relationships with dogs*. New York: Warner Books.
- Cohen, S. P. (2002). Can pets function as family members? *Western Journal of Nursing Research, 24*, 621–638. doi:10.1177/019394502236636
- Coppinger, R., & Coppinger, L. (2001). *Dogs: A startling new understanding of canine origin, behavior & evolution*. New York: Scribner.
- Cox, R. P. (1993). The human/animal bond as a correlate of family functioning. *Clinical Nursing Research, 2*(2), 224–231. doi:10.1177/105477389300200210
- De Meester, R., & Hatttinga van 't Sant, E. (2013). *En toch is het een lieve hond! Gesprekken over het samenleven met een mentaal zieke hond*. Nootdorp: Drukkerij Van de Sande.
- Dodman, N. H. (2002). *If only they could speak: Stories about pets and their people*. New York: W. W. Norton & Company.
- Donaldson, J. (2005). *Hondencultuur: een revolutionair nieuw inzicht in de relatie mens-hond*. Amersfoort: Bloemendal Uitgevers.

- Engel, B. (2001). *Lessen van honden*. Baarn: Tirion Uitgevers.
- Engel, B. (2002). *De hondse baas: voor mensen die hun hond hond willen laten zijn*. Utrecht: Uitgeverij Presse-Papier.
- Flynn, C. P. (2000). Why family professionals can no longer ignore violence toward animals. *Family Relations*, 49(1), 87–95. doi:10.1111/j.1741-3729.2000.00087.x
- Fine, A. H. (Ed.) (2006). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (2nd ed.). San Diego: Academic Press.
- Fine, A. H. (Ed.) (2010a). *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed.). San Diego: Academic Press.
- Fine, A. H. (2010b). Incorporating animal-assisted therapy into psychotherapy: Guidelines and suggestions for therapists. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 169–192). San Diego: Academic Press.
- Fine, A. H., O'Callaghan, D., Chandler, C., Schaffer, K., Pichot, T., & Gimeno, J. (2010). Application of animal-assisted interventions in counseling settings: An overview of alternatives. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 193–222). San Diego: Academic Press.
- Fine, A. H. (2011). Understanding the AAT Rx: Applications of AAI in clinical practice. In C. Blazina, G. Boyraz, & D. Shen-Miller (Eds.), *The psychology of the human-animal bond: A resource for clinicians and researchers* (pp. 125–136). New York: Springer. doi:10.1007/978-1-4419-9761-6_7
- Fine, A. H., & Eisen, C. J. (2008). *Afternoons with a puppy: Inspirations from a therapist and his animals*. Purdue University Press.
- Fisher, J. (1997). *Denken als een hond: een praktisch handboek over hondenpsychologie*. Houten: Van Reemst Uitgeverij.
- Gislason, I. L., & Call, J. D. (1992). Dog bite in infancy: Trauma and personality development. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 21(2), 203–207. doi:10.1016/S0002-7138(09)60921-3
- Gundrum, M., & Stinckens, N. (Eds.) (2010). *De schatkist van de therapeut: oefeningen en strategieën voor de praktijk*. Leuven: Acco.
- Grandin, T., & Johnson, C. (2009). *Animals make us human: Creating the best life for animals*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Hart, L. A. (2010). Positive effects of animals for psychosocially vulnerable people. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 59–84). San Diego: Academic Press.

- Imber-Black, E. (2009). Snuggles, my cotherapist, and other animal tales in life and therapy. *Family Process, 48*, 459–461. doi:10.1111/j.1545-5300.2009.01295.x
- Kazdin, A. E. (2010). Methodological standards and strategies for establishing the evidence base of animal-assisted therapies. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 519–546). San Diego: Academic Press.
- Kidd, A. H. & Kidd, R. M. (1995). Children's drawings and attachment to pets. *Psychological Reports, 77*, 235–241. doi:10.2466/pr0.1995.77.1.235
- Kobak, R. (2009). Defining and measuring of attachment bonds: Comment on Kurdek (2009). *Journal of Family Psychology, 23*(4), 447–449. doi:10.1037/a0015213
- Kurdek, L. A. (2008). Pet dogs as attachment figures. *Journal of Social and Personal Relationships, 25*, 247–266. doi:10.1177/0265407507087958
- Kurdek, L. A. (2009). Issues in defining and assessing features of attachment figures: Reply to Kobak (2009). *Journal of Family Psychology, 24*(4), 450–451. doi:10.1037/a0015214
- Kruger, K. A., & Serpell, J. A. (2010). Animal-assisted interventions in mental health: Definitions and theoretical foundations. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 33–48). San Diego: Academic Press.
- Lambrecht, E. (2005). *Een gezelschap in de therapie? Een zoektocht naar mogelijkheden bij het inzetten van een hond binnen systeemtherapie*. Eindverhandeling, Instituut voor Psychotherapeutische Relaties en Reflectie, Meise.
- Lambrecht, E. (2010). Hoe lekker ruikt een hond? In M. Gundrum & N. Stinckens (Eds.), *De schatkist van de therapeut: oefeningen en strategieën voor de praktijk* (pp. 121–122). Leuven: Acco.
- Levinson, B. M. (1962). The dog as a “co-therapist”. *Mental Hygiene, 46*, 59–65.
- Levinson, B. M. (1964). Pets: A special technique in child psychotherapy. *Mental Hygiene, 48*, 243–248.
- Levinson, B. M. (1965). Pet psychotherapy: Use of household pets in the treatment of behaviour disorder in childhood. *Psychological Reports, 17*, 695–698. doi:10.2466/pr0.1965.17.3.695
- Lund, L. K., Zimmerman, T. S., & Haddock, S. A. (2002). The theory, structure, and techniques for the inclusion of children in family therapy: A literature overview. *Journal of Marital and Family Therapy, 28*(4), 445–454. doi:10.1111/j.1752-0606.2002.tb00369.x

- Marino, L. (2012). Construct validity of animal assisted therapy and activities: How important is the animal in AAT? *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 25, 139–151. doi:10.2752/175303712X13353430377219
- McConnell, P. (2002). *The other end of the leash: Why we do what we do around dogs*. New York: Ballantine Books.
- McGreevy, P., & Boakes, R. (2007). *Carrots and sticks: Principles of animal training*. Cambridge University Press.
- Melson, G. (2003). Child development and the human-companion animal bond. *American Behavioral Scientist*, 47, 31–39. doi:10.1177/0002764203255210
- Melson, G. F. (2005). *Why the wild things are: Animals in the lives of children*. Harvard University Press.
- Melson, G. F., & Fine, A. H. (2010). Animals in the lives of children. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 223–246). San Diego: Academic Press.
- Miklósi, A. (2007). *Dog behaviour, evolution and cognition*. Oxford University Press.
- Miller, S. C., Kennedy, C., DeVoe, D., Hickey, M., Nelson, T., & Kogan, L. (2009). An examination of changes in oxytocin levels in men and women before and after interaction with a bonded dog. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 22(1), 31–42. doi:10.2752/175303708X390455
- Odendaal, J. S. J. (2000). Animal-assisted therapy – magic or medicine? *Journal of Psychosomatic Research*, 49(4), 275–280. doi:10.1016/S0022-3999(00)00183-5
- Packman, W., Field, N. P., Carmack, B. J., & Ronen, R. (2011). Continuing bonds and psychosocial adjustment in pet loss. *Journal of Loss and Trauma*, 16(4), 341–357. doi: 10.1080/15325024.2011.572046
- Parish-Plass, N. (2008). Animal-assisted therapy with children suffering from insecure attachment due to abuse and neglect: A method to lower the risk of intergenerational transmission of abuse? *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 13(7), 7–30. doi:10.1177/1359104507086338
- Patterson-Kane, E. G., & Piper, H. (2009). Animal abuse as a sentinel for human violence: A critique. *Journal of Social Issues*, 65(3), 589–614. doi:10.1111/j.1540-4560.2009.01615.x
- Podberscek, A. L. (2006). Positive and negative aspects of our relationship with companion animals. *Veterinary Research Communications*, 30(1), 21–27. doi:10.1007/s11259-006-0005-0

- Podberscek, A., Paul, E., & Serpell, J. (2005). *Companion animals and us: Exploring the relationships between people & pets*. Cambridge University Press.
- Power, E. (2008). Furry families: Making a human-dog family through home. *Social and Cultural Geography*, 9(5), 535–555. doi:10.1080/14649360802217790
- Rober, P. (2002). Some hypotheses about hesitations and their nonverbal expression in family therapy practice. *Journal of Family Therapy*, 24, 187–204. doi:10.1111/1467-6427.00211
- Rober, P. (2008). Being there, experiencing and creating space for dialogue: About working with children in family therapy. *Journal of Family Therapy*, 30, 465–477. doi:10.1111/j.1467-6427.2008.00440.x
- Rober, P. (2009). *Samen in therapie: gezinstherapie als dialoog*. Leuven: Acco.
- Rober, P. (2010). *Cursus relatie- en gezinstherapie*. Leuven: Acco.
- Rober, P. (2011). The therapist's experiencing in family therapy practice. *Journal of Family Therapy*, 33, 235–255. doi:10.1111/j.1545-5300.1999.00209.x
- Rober, P. (2012). *Gezinstherapie in de praktijk: over ontmoeting, proces en context*. Leuven: Acco.
- Sattin, N. (2009). *What your dog can teach you about mindfulness* [Monografie]. Afgehaald vanaf <http://www.naturaldogblog.com/blog/2009/10/dog-training-and-mindfulness-an-essay-in-the-messenger>
- Schneider, M. S., & Harley, L. P. (2006). How dogs influence the evaluation of psychotherapists. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 19(2), 128–142. doi:10.2752/089279306785593784
- Serpell, J. A., Coppinger, R., Fine, A. H., & Peralta, J. M. (2010). Welfare considerations in therapy and assistance animals. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 481–503). San Diego: Academic Press.
- Soares, C. J. (1985). The companion animal in the context of the family system. In M. B. Sussman (Ed.), *Pets and the family* (pp. 49–62). New York: The Haworth Press.
- Splingaer, G. (2010). Stenen voor de buik van de Wolf: afscheidsrituelen in systeemtherapie. *Systeemtherapie*, 22(2), 82–95.
- Strand, E. B. (2004). Interparental conflict and youth maladjustment: The buffering effect of pets. *Stress, Trauma and Crisis*, 7(3), 151–168. doi:10.1080/15434610490500071
- Strupp, H. H. (1986). Psychotherapy: Research, practice and public policy (how to avoid dead ends). *American Psychologist*, 41, 1–8. doi:10.1037/0003-066X.41.2.120
- Sussman, M. B. (Ed.) (1985). *Pets and the family*. New York: The Haworth Press.

- Toray, T. (2004). The human-animal bond and loss: Providing support for grieving clients. *Journal of Mental Health Counseling, 26*(3), 244–259.
- Triebenbacher, S. L. (2006). The companion animal within the family system. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (2nd ed., pp. 357–374). San Diego: Academic Press.
- Triebenbacher, S. L., Wilson, C. C., & Fuller, G. (1998). *The relationship between companion animals, caregivers, and family functioning*. Paper presented at the 8th International Conference on Human-Animal Interactions, The Changing Roles of Animals in Society, September 10–12, Prague. Abstract afgehaald vanaf <http://www.petpartners.org/document.doc?id=38>
- Turner, W. G. (2005). The role of companion animals throughout the family life cycle. *Journal of Family Social Work, 9*(4), 11–21. doi:10.1300/J039v09n04_02
- Turner, D. C., Wilson, C. C., Fine, A. H., & Mio, J. S. (2010). The future of research, education and clinical practice in the animal/human bond and animal-assisted therapy. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice* (3rd ed., pp. 545–578). San Diego: Academic Press.
- Veevers, J. E. (1985). The social meanings of pets: Alternative roles for companion animals. *Marriage & Family Review, 8*(3–4), 11–30. doi:10.1300/J002v08n03_03
- Walraven, V. (2009). *Dier-geassisteerde therapie (animal assisted therapy) bij kinderen met psychosociale problemen: een 'mixed method' onderzoek naar het effect en de werkingsmechanismen*. Masterproef, Departement Klinische en Levensloopspsychologie, Vrije Universiteit Brussel.
- Walsh, F. (2009a). Human-animal bonds I: The significance of companion animals. *Family Process, 48*, 462–480. doi:10.1111/j.1545-5300.2009.01296.x
- Walsh, F. (2009b). Human-animal bonds II: The role of pets in family systems and family therapy. *Family Process, 48*, 481–499. doi:10.1111/j.1545-5300.2009.01297.x
- Wells, D. L. (2004). The facilitation of social interaction by domestic dogs. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals, 17*(4), 340–352. doi:10.2752/089279304785643203
- Willig, C. (2008). *Introducing qualitative research in psychology: Adventures in theory and method* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press.

2013 © Joni Delanoetje